

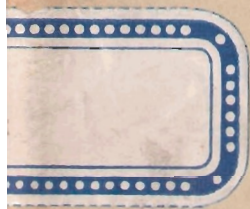
НАШЕ СЛОВО

ЗБІРНИК Ч. 5 — 1977

OUR WORD

REVIEW NO. 5 — 1977

МЮНХЕН — ЛОНДОН
MUNICH — LONDON

diasporiana.org.ua

ВІДГУКИ ПРЕСИ НА ВИДАННЯ
«НАШОГО СЛОВА»

«Міжнародна Соціалістична Бібліографія» (*International Socialist Bibliography*), Лондон 12 лист. 1955 р., вмістила оцінку книжки П. Феденка — Ісаак Мазепа — борець за волю України:

«Написана як біографія українського національного провідника, ця книга дає в дійсності більше. Це опис українського національного руху й спротиву від початку століття і до теперішнього дня... Додатки мають поважне число документів. Ця книга має вагу для тих, що вивчають історію України та її соціалістичний рух».

«Журнал Бібліотеки Конгресу» (*Journal of the Library of Congress*), Вашингтон, липень 1964 р., пише про англomовну «Історію Советської Комуністичної Партії» П. Феденка, що це праця «розсудна, наукова і багата на факти. Вона, сторінка за сторінкою, руйнує Хрущовські вигадки з спокійною погордою... Особливо рекомендується для всіх академічних, дослідних і великих публічних бібліотек».

Адреса Видавництва «НАШЕ СЛОВО»:

OUR WORD, Postfach 26
8 München 26
West Germany

НАШЕ СЛОВО

ЗБІРНИК Ч. 5 — 1977

OUR WORD

REVIEW NO. 5 — 1977

МЮНХЕН — ЛОНДОН

MUNICH — LONDON

З М І С Т

Революційні ілюзії	3
Богдан Феденко: Розлад між комуністами	6
Кремуцій Кордус: Демонізація марксизму	10
Панас Феденко: Головний Отаман	22
Любов Марголіна: Америка 1976 року	62
Микита Косаківський: З недавнього минулого	66
Л. М.: Українці святкують ювілей американської республіки	81
Замітки щодо історії та сучасности	86
Правда і тенденційність та фальшування в історичній науці	86
«Визвольні пляни»	88
В справі одної конференції	90
Наука чи пропаганда?	92
Правда й легенди	95
П. Ф.: Арнольд Д. Марголін та українське національне від- родження	99
Українська Соціалістична Партія в обороні українців та українок — жертв репресій в советській імперії	107
Н. О.: Конгрес Соціалістичного Інтернаціоналу в Женеві	110

C O N T E N T S

Revolutionary Illusions (Editorial)	3
Bohdan Fedenko: Dissent among Communists	6
Cremutius Cordus: Demqnization of Marxism	10
Panas Fedenko: The President	22
Lubow Margolena: U.S.A. in 1976	62
Mykyta Kosakiwsky: Remember Recent Events	66
L. M.: The Ukrainians celebrate the Bicentenary of the U.S.A.	81
Observations concerning the Past and Recent Events	86
P. F.: Arnold D. Margolin and the Ukrainian Renaissance in 20th century	99
N. O. The Congress of the Socialist International in Geneva	110

РЕВОЛЮЦІЙНІ ІЛЮЗІЇ

В листопаді 1976 р. комуністи різних країн промовами й маніфестаціями згадували 59 роковини так зв. Жовтневої революції, перевороту, який учинила большевицька партія, спираючись на піхоту й моряків у Петербурзі. Ленін назвав це повстання «соціалістичною революцією». Владу большевицької партії названо «робітничо-селянським урядом».

Коли глянемо на кличі, які ширила большевицька партія перед і після 7 листопада 1917 року, то побачимо, як далеко стоять первісні заміри Леніна й його товаришів від теперішньої дійсності. Ленін обіцяв громадянам «совєтської держави» політичну свободу, рівність, матеріальний добробут, землю селянам, фабрики робітникам, скасування війська, а неросійським народам бувшої царської імперії самовизначення аж до відокремлення від Росії та рівність оплати членам уряду («народні комісари») з оплатою кваліфікованих робітників. Свій «соціалізм» Ленін пояснив стилем розбійників: *«Грабуйте награвоване»*, — казав Ленін охочим задовольнити свої власницькі інстинкти коштом інших.

Ленін не вірив в успіх соціалізму в Росії, економічно нерозвиненій і зруйнованій війною. Він мав надію, що робітники західних індустриальних країн візьмуть приклад з «Жовтневої революції», створять у себе «диктатуру пролетаріату» та допоможуть відсталій Росії вийти на соціалістичний шлях. Коли б пролетарська революція в передових капіталістичних країнах запізнилася, то большевицька партія повинна владу твердо держати в руках, з допомогою терору: *«Узаконити терор»*, — писав Ленін 1922 року.

Ленін допускав можливість, що його партійна диктатура завалиться, але цим він не журився. Він уважав, що й невдача була б корисна в будучині, бо дала б заохоту для дальших революцій, як це сталося з легендою Паризької комуні 1871 року. Недарма Ленін додав у післяслові до своєї книжки «Держава і революція», написаній в літі 1917 р. і виданій після «Жовтневої революції», що інтересніше робити «експеримент революції» («опыт революції») ніж про нього писати...

Письменник Горький, котрий в 1917—1918 році був противником большевицького режиму, порівнював «експеримент» Леніна з роботою дослідників, які учиняють наукові досвіди над живими тваринами, не знаючи напевно, чи з цих експериментів

буде яканебудь користь. Як ученим експериментаторам не жаль тварин, так і Ленін був байдужий до мук і смерті мільонів людей-жертв його «соціального експерименту».

Минуло вже 59 років від «Жовтневої революції», а в році 1977 довершилась шостий десяток режиму партійної диктатури. Комуністичні ватажки в різних країнах повторяють заявлені фрази про свободу, рівність і братерство, про добробут і мир між народами і т. д. Ця пропаганда не викликає в масах захоплення, бо комуністичні режими неспроможні задовольнити й матеріально буття своїх підданих. Ленін писав, що комуністична диктатура мусить діяти аж до створення соціалізму, а тоді й держава («орган класового панування й утиску») зникне.

Тепер в СРСР, згідно з партійною пропагандою, вже збудовано «соціалізм» і почато творити «комунізм». Однак тиранія терористичної адміністрації не зменшилась. Про добробут і рівність громадян СРСР можуть говорити хіба люди, засліплені пропагандою, або підкупні журналісти із «буржуазних» країн. Братерства нема під комуністичними режимами, нема його в рядах окремих комуністичних партій, а деякі компартії дуже вороже ставляться до тієї партії, що панує в «першій державі робітників і селян»: Китай і Альбанія проти СРСР. Фальшиве комуністичне «братерство» може дійти до такого напруження, що мільонові комуністичні армії почнуть «останній, рішальний бій» десь на Далекому Сході, неначе для здійснення ідеальної «дружби народів» і для створення комунізму на цілім світі...

Ще й досі Москва загрожує «догнати й випередити» господарство вільних індустріальних країн, щоб показати «вищість» своєї системи, основаної на закріпаченому суспільстві. Але мабуть і самі «теоретики» в Кремлі вже не вірять в успіх цієї формули. Не вірять вони теж і в «пролетарську революцію» в вільних індустріальних країнах. В перших роках свого «експерименту революції» Ленін надіявся різним способом, теж воєнними походами, збудити революційні рухи в країнах Західної Європи. Тепер Москва помагає комуністичним рухам в відсталих країнах Азії й Африки, щоб поширити свій вплив у світі. Чи Кремль послухає пересторог із Вашингтону і обмежить свою експансію в світі, щоб не викликати світової катастрофи? На це нема певної відповіді. Збільшення зброєння советської імперії не віщує нічого доброго народам світу.

Згадуючи роковини «Жовтневої революції», можемо ствердити: наміри й пляни ініціаторів перевороту 7 листопада 1917 р. обернулися в свою протилежність. Порівняймо: 2 березня 1919 р. на відкритті «конгресу Комінтерну» в Москві Ленін заявив:

«Советська система перемогла не тільки в відсталій Росії, але

й у найбільш розвинутій країні Європи — в Німеччині, а також у найстаршій капіталістичній країні — в Англії. В «Тезисах», які Ленін дав на затвердження конгресові Комінтерну 4 березня 1919 р., написано, що «пролетарська демократія» має завдання — «скасування державної влади». Ця «пролетарська демократія», притягатиме до постійної участі в керуванні державою масові організації трудящих і «почне негайно підготовляти повне відмирання держави». Далі ще більше! 6 березня 1919 р. Ленін при закритті конгресу Комінтерну промовив: «Перемога пролетарської революції на всьому світі запевнена. Гряде створення Міжнародної советської Республіки». («Сочинения», т. 24, 3 видання 1936 р.).

Революцією називаємо такий процес, що відсуває перешкоди на шляху поступу суспільства. Жовтневий переворот та інші подібні, навпаки, загальмували поступ народів. Без політичної свободи це сталося неминуче. Видатний німецький соціалдемократ Карл Каутський уже в перших роках большевицького режиму писав, що в державі Леніна соціалізму не було й не буде з причини господарських (економічна відсталість) і через політичне поневолення народних мас. «Від демократії до державного рабства», — це заголовок книжки Каутського, що вийшов в Берліні 1925 р.

Слова Каутського були пророчі. В СРСР та в інших країнах, що перебувають під комуністичною диктатурою, не скасовано клас. Класове панування, тиранія «нової класи» — комуністичної бюрократії — принесла з собою замість «бичів» попередніх режимів ще дошкульніші «скорпіони». Біблійний Мойсей водив ізраїльтян 40 років у пустині і після того послав їх в землю обітовану, що текла «молоком і медом». Московські «пророки» не можуть забезпечити народним масам добробуту навіть на 60 році їхнього примусового блукання в дорозі до Утопії.

РОЗЛАД МІЖ КОМУНІСТАМИ

Майже два роки «воловодилися» делегати західно-європейських компартій, шукаючи формул для резолюцій, які замазали б щілини в горщику, що має назву «комуністична солідарність». Творець партійної диктатури в Москві — Ленін ще р. 1920 продиктував усім компартіям світу свої «пункти», числом 21. Котра партія хотіла належати до Комінтерну, та мусіла підписатися, що буде визнавати й виконувати всі постанови Комінтерну, хочби ті постанови суперечили інтересам компартії даної країни. Залежність кожної компартії від Комінтерну була стверджена в 15 пункті:

«Програма кожної партії, приналежної до Комуністичного Інтернаціоналу, мусить іти на затвердження чергового конгресу Комінтерну або його Виконавчого Комітету». 16 пункт Комінтерну стверджував повну залежність компартій усього світу від рішення цієї організації, керованої і фінансованої советським урядом:

«Всі постанови з'їздів Комінтерну і постанови його Виконавчого Комітету обов'язкові для всіх партій, приналежних до Комуністичного Інтернаціоналу». Запаморочення прихильників Москви в світі було дуже велике, бо Кремль, здавалося, успішно почав «соціалістичну революцію» і йшов «вперед до своєї великої цілі, до скинення ярма капіталу семимильними кроками». (Слова Леніна: «Сочинения» т. 25, стор. 371).

До Комінтерну пристали були теж деякі соціалістичні партії Західної Європи: Німецька Незалежна Соціалдемократична Партія, Італійська Соціалістична Партія та ін. Незабаром деякі партії Комінтерну побачили, що їм не вигідно бути під московськими «21 пунктами». Московське політбюро не могло правильно оцінити положення в різних країнах світу і через Комінтерн давало компартіям накази, далекі від життя й потреб не советських країн. Вожді російського советського уряду вимагали від компартій різних країн, щоб вони пробували повстаннями захопити владу. Такі «пучі» не мали успіху і це помагало реакційним силам зміцнитися, зліквідувати компартії і також знищити демократичний лад. Так сталося на Угорщині 1919 р. та в Італії в році 1922, де прийшла диктатура фашистів.

На одному засіданні виконавчого комітету Комінтерну делегат німецьких незалежних соціалдемократів Кріспін казав, що німецькі робітники почали б повстання проти капіталізму, та бо-ється, що це привело б їх до зниження життєвого рівня. Кріспін знав, до яких злиднів і голоду дійшло в большевицькій державі. Кріспінові дав відповідь Ленін: мовляв, кожна революція при-носить матеріальні невигоди трудящим, і той не революціонер, що цього не розуміє . . . Ленін міг би прочитати у Маркса, що тіль-ки соціалізм забезпечує всім добробут, але Ленін діяв у відсталій країні і не вірив в успіх соціалізму в неписьменній Росії. Для Леніна, жадного диктаторського панування, головна ціль була — захопити владу і керувати судьбою мільонів людей по своїй волі.

Кличі московської пропаганди — «пролетарська революція», «влада трудящих», «мир і хліб народам» і т. д. запаморочили немало ідеалістично настроєних людей у світі: Ромен Роллан, Іняціо Сілоне, Панаїт Істраті, Джон Стрейчі, Ернест Ройтер, по-дружжя С. та Б. Вебб і багато інших. До комуністів пристали й такі українці, як Олександр Шумський, Євген Неронович, Ва-силь Єлланський, а в 1920 р. комуністом заявив себе й В. Вин-ниченко. Знайомство з життям людности СССР відвернуло бага-тьох запаморочених московською пропагандою від держави Ле-ніна й Сталіна. Імена Артура Кестлера, Милована Джіласа, Анд-ре Жіда та інших розчарованих комуністів широко відомі.

Само собою, критика комуністичного режиму, який Сталін накинув після 2 світової війни половині Європи, не могла зруй-нувати основ партійного деспотизму. Одначе невидимі «шашелі» точать підвалини «ленінізму» у всіх компартіях.

Югославський Тито порушив після 2 світової війни москов-ські директиви, перестав слухати наказів Сталіна. За цю «ересь» Сталін звелів жорстко покарати «титоїстів» у країнах-сателі-тах: у Болгарії, в Румунії, в Чехословаччині, Угорщині. Але кри-жаві розправи над комуністами-противниками московського вер-ховодства не спинили критики режиму, накинутаго народам з Кремля. Маляри пробували силою збутися московської протекції в 1956 році. Чехи й словаки хотіли діяти у себе згідно з умовами й традиціями своєї країни, і знов Москва послала туди своє вій-сько, щоб викоренити «ревізіонізм» та «контрреволюцію».

Московське гноблення народів, що попали під «братню опіку», занепокоїло провідників комуністичних партій в різних країнах. Агресію на Чехословаччину засудили комуністи югославські, іта-лійські, еспанські, англійські, скандинавські, партія грецьких ко-муністів, невідданих Москві. До цього протесту прилучилася, з деяким запізненням, теж і французька компартія. Румунський уряд відмовився послати своє військо на окупацію Чехословач-

чини в р. 1968. Роботу московських комуністичних «жандармів Європи» («Жандармом Європи» названо царя Миколу I, що своїм військом задушив угорське повстання проти австрійського панування 1849 р.) найгостріше засудила китайська компартія в своїй пресі та в промовах китайських делегатів в Об'єднаних Націях. Китайці кажуть, що Москва продовжує імперіялістичну політику російського царського режиму.

Вожді Кремля немило прислухаються до критики московської політики провідниками компартій різних країн. Однак довелося робити деякі уступки комуністичним критикам. Так, на конференції європейських комуністичних партій в Східному Берліні в червні 1976 р. Москва мусіла *на словах* визнати право компартій в країнах поза Советським Бльоком шукати власних «шляхів до соціалізму». Однак Кремль не хоче *на ділі* відректися від давніх претенсій давати свої директиви комуністичним партіям усього світу. Як Рим (тепер Ватикан) був і є авторитетом для католиків усіх країн, так і московський «третій Рим» хоче давати *напряму* комуністичним партіям в світі.

Москва називає послушність компартій директивам політбюро КПСС «пролетарським інтернаціоналізмом». На Берлінській конференції компартій прийнято неутральну формулу: «Міжнародна солідарність і співпраця на основі великих вказівок Маркса, Енгельса і Леніна». Москва повчає своїх комуністичних «клієнтів», які хочуть відійти від сталінського «моделю соціалізму» та говорять про різні шляхи до соціалізму:

«Різниця не постійний фактор. То чинник тимчасовий, який насаперед показує рівень розвитку кожної системи». Мовляв, у «зрілому соціалізмі» (такий соціалізм, очевидно, вже збудовано в СРСР?! Б. Ф.) переважають спільні риси для всіх країн. А ці риси вже створено в СРСР... («Правда», 15. 8. 1976 р.).

Цим претенсіям Москви на керування компартіями світу дають відсіч комуністи Югославії, Китаю та Альбанії. Вожді тих компартій, що завдячують свою владу в своїх країнах «братній допомозі» Москви, або притакують велінням Кремля або промовчують те, з чим вони незгідні. (Східні німці, чехословаки, мадяри, поляки, болгари).

Ватажки компартій різних країн знаходяться в стані ідеологічного й політичного роздвоєння. Хоч вони й розуміють, що московський «шлях до соціалізму» через підсилений мілітаризм та імперіялізм веде народи світу до найбільшої катастрофи, однак комуністичні ватажки не можуть вийти із зачарованого кола, яке створив «ленінізм». Аджеж Ленінові й Сталінові ці ватажки зобов'язані тим, що попали «із грязі в князі», і їм трудно а то й неможливо відректися від однопартійної влади, відректися від

уявленої «історичної місії» — перебудувати світ на комуністичних основах.

З цих причин трудно сподіватися скорої й рішучої еволюції комуністичних режимів до демократії. Забагато з цих режимів елементів, споріднених з фашизмом. Коли уряди країн Советського Бльоку називають свої режими «соціалістичними», то це не дає їм «патенту» на соціалізм: і Гітлер називав свою партію «соціалістичною» та «робітничою», а скільки словесного «соціалізму» в нових примітивних державах Африки й Азії?! Легше могли б розірвати свій зв'язок з ленінізмом і Москвою ті компартії, що діють у вільних країнах. Але на перешкоді є фінансова залежність більшості цих партій від Кремля. Тому мав рацію Леонід Плющ, коли писав у Відкритому листі до західних комуністичних партій із Парижа:

«Тільки коли будете твердо й безкомпромісово вимагати демократизації країн соціалістичних (автор мав би написати — «підпорядкованих Москві», бо він сам стверджує, що в тих країнах ніякого соціалізму нема. Б. Ф.), та рівнож твердо й невідступно будете домагатися амністії для політичних невільників в тих країнах, тільки тоді зможете переконати ваші народи, що ви перестали бути епігонами сталінської диктатури. Соціалізм без демократії — то анти-соціалізм».

В статті, опублікованій нелегально ще в СРСР, Плющ писав, що розуміє комунізм як «соціально-демократію».

Чи звиклі до диктаторської влади комуністи або ті, що мріють про свою диктатуру, перейдуть на позицію справжнього, значить, — демократичного соціалізму, — це трудно доказати. Ось у жовтні 1976 р. італійський «ліберальний» комуніст Паєтта писав у німецькому католицькому часописі, що повстання угорців проти Москви в 1956 році було «контрреволюційне». Очевидно, угорську «революцію» врятували Хрущов та Серов своїми танками... Однак Паєтта протестує проти агресії «братніх армій» на Чехословаччину в 1968 році. Причина неоднакової оцінки агресії: революційний уряд на Угорщині хотів скасувати однопартійну владу і створити демократичний режим. В Чехословаччині компартія не мала наміру ділитися владою з іншими партіями. Вона залишалася на ленінських позиціях. Ленінця Паєтту це цілком задовольнило. Тому, поки «ленінізм» зостається ідеологічно і політично фундаментом комуністичного руху, слова комуністичних ватажків про їх прихильність до демократії зостаються дешевою пропагандою, щоб баламутити наївних людей.

ДЕМОНІЗАЦІЯ МАРКСИЗМУ

Газети, радіо, телевізія, промовці в парламентах раз-у-раз перестерігають перед небезпекою від марксизму. В далекому південному океані на острові Тіморі, що був недавно колонією Португалії, в Анголі, в Африці, де засіло військо з острова Куби, та в інших африканських країнах, де ще недавно було людодіство, діють «марксистки».

За криваві діла різних варварських ватажків у відсталих країнах стало звичаєм винуватити доктора філософії Берлінського університету Карла Маркса, що вмер як політичний емігрант у Лондоні 1883 року. Мовляв, «марксизм» наробив лиха народам усього світу, бо навчив їх «клясової боротьби», а без того люди на нашій планеті жили б щасливо й «благоденствували».

Ще за життя Маркса були прихильники Марксових теорій, які на свій лад їх перекручували й доводили до абсурду. Тому Маркс, огірчено і не без гумору, відповідав на це французькою мовою: «Що до мене, то я не марксист!» (*Moi, je ne suis pas marxiste!*).

Спробуймо розплутати цей клубок незнання, упередження й просто неучтва, що створився навколо «марксизму». Насамперед треба ствердити, що погляди Маркса та його друга Фридриха Енгельса (умер 1895 р.) не впали з неба, а розвивалися довгими роками від днів їх молодости. Тому не диво, що Маркс і Енгельс згодом робили «ревізію» своїх поглядів на господарські проблеми, які виникали в цивілізованих країнах.

Маркс і Енгельс були «євроцентристами». Свою теорію переходу від капіталістичного господарства до устрою соціалістичного вони виводили з господарського розвитку індустріяльних країн Західної Європи. Відсталі країни східної і південної Європи та «варварські» народи Азії, Африки і Латинської Америки не стояли в пляні соціалістичної перебудови, яку мріяли здійснити в індустріяльних країнах Європи Маркс і Енгельс.

Що повело цих виходців із буржуазної класи до активної участі в соціалістичному русі? Із ранніх писань Маркса і Енгельса ясно видно, що обох їх гнобила недоля тодішньої робітничої класи в індустріяльних країнах Європи. Енгельс описав нужду,

злидні, убожество, експлуатацію, в яких жили робітники капіталістичних підприємств, в книжці — «Положення робочої класи в Англії» (1847 р.). Робітники, їхні жінки й малолітні діти мусіли працювати 16 і більше годин на добу за мізерну плату в шкідливих для здоров'я умовах. Жили вони в переповнених убогих приміщеннях, не мали лікарської опіки й забезпечення на старість, на інвалідність, не мали культурної розваги і заливали свою нудьгу алкоголем.

Влада не дозволяла робітникам творити організації для обопоні їх інтересів — професійні спілки — і строго карала за участь у нелегальних спілках. Таке життя «пролетаріату» було теж в інших індустриальних країнах Західної Європи. Тільки 1870 р. дозволив уряд в Англії творити професійні спілки. В царській Росії професійні робітничі спілки були заборонені, і тільки після упадку самодержавного уряду 1917 р. почався (на короткий час) вільний професійний рух.

Безпросвітне життя трудящого люду викликало співчуття між людьми гуманних поглядів в заможних верствах суспільства. Іван Котляревський засудив у своїй «Енеїді» гноблення кріпаків. Рабовласників він послав у своїй поемі в пекло:

«Панів за те там мордували
І жарили з усіх боків,
Що людям льготи не давали
І ставили їх за скотів...»

В різних європейських країнах з'явилися люди, що засуджували живим і друкованим словом той лад, який доводив маси трудящого люду до убожества, голодування і виродження. Деякі з них пробували творити виробничі спілки, в яких би робітники самі були господарями підприємств (Роберт Оуен в Скотії). Інші кликали робітників до самоорганізації і до боротьби за зміну несправедливого ладу. До цього напряду пристали теж два молюді емігранти з Німеччини — Маркс і Енгельс. Вони написали й видрукували «Комуністичний Маніфест» у Парижі 1847 р., в якому кликали робітників усіх країн до революції, до заміни капіталізму устроєм, в якому не було б експлуатації трудящого люду власниками землі, підприємств і фінансів. Такий лад, у якому господарство було б організоване на основі союзу вільних виробничих товариств, Маркс і Енгельс називали соціалізмом або комунізмом. Автори «Комуністичного Маніфесту» писали, що досягнути цього можуть трудящі шляхом власної організації і боротьби за владу в державі.

Досі доводиться читати в українській пресі обвинувачення,

мовляв, Маркс «вигадав» боротьбу клас. Такі писарі забувають навіть нашу історію. Аджеж і в старо-київській державі були повстання убогої класи проти бояр і княжих тивунів (збирачі податків). Монахи-проповідники засуджували заможну класу, що немилосердно гнобила убогих людей, залежних від панства. Від кінця 16 віку були у нас численні повстання козаків разом з «посполитими» (селянами хліборобами) проти класи земельних магнатів. Чи то була Марксова «вигадка»? Далі: рух гайдамацький в 18 в. спирався на класу кріпаків, що хотіли збутися панщини. А тоді Маркса ще й на світі не було...

Маркс та Енгельс вивчали розвиток капіталістичного господарства і бачили, як багаті підприємства уміли захопити все більшу частину народного господарства, бо малі капіталісти не могли конкурувати з магнатами капіталу. В парі з розвитком великих підприємств збільшувалось число робітників. У своїй праці «Капітал» Маркс писав, що згодом прийде до великої концентрації капіталу в руках немногих багатців, а проти них стоятимуть мільйонні маси пролетарів, яких капітал довів до злиденного життя без просвітку. Єдиним виходом із цього зачарованого кола буде соціалістична революція: «Експропріатори» втратять свою власність на користь суспільства, бо соціалістичний рух це «рух величезної більшості в інтересах цієї більшості».

Маркс та Енгельс уважали, що капіталізм своїм розвитком (концентрацією капіталу і збільшенням числа робітників) готує ґрунт для соціалізму. Вони писали, що соціалізм може бути здійснений в країнах, де є високо розвинене капіталістичне господарство. І тут Маркс та Енгельс зустрілися з противниками із російського табору: Михайл Бакунін, Пьотр Ткачов та інші російські революціонери не хотіли ждати, поки в Росії капіталізм дійде до високого ступня розвитку. Вони вірили, що відстала, неписьменна сільська маса Російської імперії стояла ближче до соціалізму ніж індустріальні країни Західної Європи. Ткачов так і писав:

«Наш народ, не вважаючи на його неосвіченість, стоїть значно ближче до соціалістичного суспільства чим народи Західної Європи, хоч вони мають вищу культуру». На це дав відповідь Енгельс:

«Тільки протягом визначеного, для нашого періоду дуже високого ступня розвитку продукційних сил суспільства, стає можливим збільшити продукцію до такого розміру, що скасування клас стане дійсно поступовим... Ця стадія розвитку досягається в буржуазному виробництві. Буржуазія — це в однаковій мірі необхідна передумова соціалістичної революції як і пролетаріат.

Той, хто каже, що революція може бути здійснена в країні, де немає ні пролетаріату ні буржуазії, доказує цим, що він ще має навчитися азбуки соціалізму».

Маркс і Енгельс кликали робітників творити незалежні організації професійні, господарські й політичні; Ткачов, Бакунін та інші їхні прихильники в Росії і в країнах Західної Європи про це не дбали. Вони твердили, що невеликі групи революціонерів можуть захопити владу в кожній державі і накинати невідомій масі «комунізм».

Ткачов писав:

«Ні тепер, ні в будучності народ, залишений собі, не в силі здійснити соціальну революцію. Тільки ми, революційна меншість, можемо це зробити, і ми повинні це зробити якнайскорше. Народ необхідний чинник соціальної революції, але тільки, коли революційна меншість візьме в свої руки справу цієї революції... Революційна меншість своєю силою, своїм авторитетом, вносить поступові комуністичні елементи в обставини народного життя» («Набат», ч. 4, Женева, 1876 р.).

Ці плани Ткачова перейняв Ленін, котрий, живучи в Швейцарії, пильно студіював писання Ткачова. Маркс та Енгельс гостро критикували пропаганду за «революційну меншість», яку вели Бакунін, Ткачов, француз Блянкі та інші «перманентні революціонери». Маркс і Енгельс глузували з віри Ткачова в передову ролю темної, відсталого Росії в творенні соціалістичного ладу.

Аджеж Ткачов писав, що російський народ «комуністичний згідно з інстинктом, так би мовити, по традиції...» Маркс уважав за безпідставні надії Бакуніна і Ткачова на соціалістичну революцію в недорозвиненій Росії. Він писав:

«Радикальна соціальна революція зв'язана з певними історичними умовами господарського розвитку; вони творять передумову для неї. Вона (соціальна революція) можлива тільки там, де поряд з капіталістичною продукцією, промислове робітництво має значне місце в народній масі» (Marx-Engels, Werke, том 18, стор. 612). Ще в «Комун. Маніфесті» Маркс і Енгельс писали, що соціалістичний рух це рух «величезної більшості в інтересах більшості». Ленін однак пішов за радами Бакуніна і Ткачова. Він створив свою елітарну «партію професійних революціонерів» (большевиків), щоб при нагоді захопити владу і продиктувати невідомій масі «комунізм».

Довелося Марксові і Енгельсові вести боротьбу не тільки з провідниками диктатури «революційної меншости» (Ткачов, Бакунін та інші), але вони мусіли виступити також проти способів боротьби, яких уживали охочі до негайної «всеруйнуючої

революції». Бакунін, Нечаєв та інші не визнавали ніякої моралі в політичній боротьбі.

В писаннях Маркса й Енгельса знаходимо засуд поглядів і діяльності Бакуніна. Бакунін писав, що ним створене товариство прямує «до повного визволення й щастя народу» — це значить — чорноробочого люду. «Виходячи із переконання, що це визволення і щастя може бути здобуте тільки через всеруйнуючу народну революцію, товариство уживатиме всіх засобів і сил, щоб збільшити зло й муки, які наприкінці розірвуть терпеливість народу і доведуть до масового повстання... Ми повинні зв'язатися з удалим світом розбійників, єдино справжніх революціонерів у Росії». Маркс написав іронічно після наведеної цитати з Бакуніна:

«Такого мистецького діла не критикують. (Критикою) можна зіпсувати втіху від цього блазенства».

Само собою, люди, що кликали робітників усіх країн до організації власних сил, до освіти і до свідомої боротьби за свої права і за поліпшення матеріального буття, — Маркс і Енгельс — не могли приятелювати з Бакуніном та його «розбійниками», яких він записав у «справжні революціонери»... За спробу Бакуніна взяти під свій вплив Міжнародне Товариство Робітників (Соціалістичний Інтернаціонал) він зі своїм «Алліансом» був виключений із Інтернаціоналу 1872 р. рішенням Конгресу в Гаазі.

Про небезпеку для організованого робітничого руху від несовісних порад Бакуніна писав Маркс 1873 р.:

«Економічну й політичну боротьбу робітників за своє визволення замінено всеруйнуючими діями героїв злочинного світу... Однослово, радять випустити наперед босяка, котрого самі робітники гнали геть в час революції, і таким чином дати безплатно в руки реакціонерів добре вишколену банду агентів-провокаторів».

В резолюції Ради Соціалістичного Інтернаціоналу про виключення з організації Інтернаціоналу Бакуніна (резолюцію склав Маркс) написано:

«Замість економічної й політичної боротьби робітників за їх визволення виступають всеруйнуючі діла тюремного шумовиння, як найвищого вияву революції». (Том 18, стор. 440).

Коли партія Леніна визнала всяку босоту, звичайних злочинців за корисних для свого режиму («Соціально близьких»), то, очевидно, не йшла вона за ідеалами Маркса, а наслідувала ширителя деморалізації Бакуніна та йому подібних. Бакунін хвалився в промовах та в писаній пропаганді, що він хоче негайно знищити всяку владу і створити в цілому світі анархію, безначальство. Однак у статуті «Соціалістичної Спільки» (Алліанс),

яку він заснував, Бакунін забезпечив собі диктаторські права. Про цей статут писав Маркс 1872 р.:

«Цей чоловік (Бакунін), котрий від 1870 р. проповідує росіянам сліпий, безумовний послух наказам, що приходять згори від невідомого, безіменного комітету, чоловік, який проголошує, що єзуїтська дисципліна — це необхідна умова перемоги, що тільки вона здібна перемогти страшну централізацію держави і не тільки російської, але кожної держави; чоловік, який проголошує комунізм більш авторитарний ніж первісний комунізм, — той самий чоловік створив у р. 1871 в Соціалістичному Інтернаціоналі сепаратний і руйнівницький рух під притокою боротьби проти авторитарности і централізації німецьких комуністів... Коли б майбутнє суспільство було влаштоване на зразок Алліянсу російської секції, то воно б далеко перевищило Парагвай велебних отців Єзуїтів». (В Парагваї в 17—18 ст. була держава під владою ордену Єзуїтів, мала устрій комуністичний).

Щоб було ясно, який режим завів анархіст Бакунін у його організації (Алліянсі), Маркс опублікував витяг із статуту «Алліянсу». З того видно, що Бакунін хотів забезпечити постійну владу в організації в руках незмінного «Центрального Бюра» і постійного Центрального Комітету.

В Бакунінському статуті було написано:

«Тому, що конче потрібно, щоб Центральне Бюро завжди складалося тільки із членів постійного Комітету, мусить Центральний Комітет, через свої Національні Комітети, постаратися так організувати й вести свої місцеві групи, щоб вони в зібрання (Алліянсу) посилали як делегатів тільки членів постійного Центрального Комітету або, при відсутності їх, посилали тільки людей, які цілком віддані керівництву їхніх Національних Комітетів, щоб постійний Центральний Комітет завжди мав перевагу в організації Алліянсу». Ця організаційна маніпуляція стала зразком для Ленінової організації «професійних революціонерів» (большевицької партії). Ці методи Маркс і його однодумці рішуче відкинули як неморальні й шкідливі для розвитку соціалістичного руху.

1871 р. в Росії судили Сергея Нечаєва, що був однодумцем Бакуніна, і в суді був оголошений «Катехизис революціонера». Щоб показати світові неморальність Бакуніна та його послідовників, Маркс і Енгельс опублікували «Катехизис» в перекладі на світові мови і поширили його в різних країнах. У тому «Катехизисі» написано між іншим:

Революціонер «погорджує громадською думкою. Він презирає теперішню суспільну мораль. Для нього є все те моральне, що сприяє перемозі революції, все, що її гальмує, неморальне і зло-

чинне». Революціонер «не має пощади супроти держави взагалі і супроти всієї цивілізованої кляси суспільства... Між ним і суспільством панує війна на життя і смерть... Відкрита або тайна війна, але невпинна і непримиренна».

Революціонер — «не сміє відступити, коли треба знищити яку-небудь установу або людину».

Згідно з цими «ленінськими» ідеями, Нечаєв кинув наклеп на студента Іванова — члена його тайної організації в Москві, мовляв, Іванов став агентом поліції. Нечаєв підготував убивство Іванова, бо той критикував способи діяльності Нечаєва. Маркс рішуче засудив злочинність Нечаєва та інших, що визнавали «Катехизис Революціонера» і діяли згідно з його правилами.

Бакунін надіявся на російських розбійників, називав їх «революціонерами». Маркс писав, на підставі дослідів злочинства в Росії, що там єдиною організованою групою між «революціонерами»-розбійниками Бакуніна були конокради...

Ленін називав себе «ортодоксальним» (правовірним) марксистом. Однак у своїй діяльності Ленін керувався правилами Бакуніна і Нечаєва. Провідник російських соціалдемократів (меншевиків) Юлій Мартов видав у Парижі 1911 р. книжку під заголовком «Спасители или упразднители»? (Спасителі, чи ліквідатори). Мартов описав, як Ленін і члени його «большевицького центру» добували гроші на свою організацію способом розбійницьким: грабуванням банків і різного роду шахрайством. Мартов обвинувачував Леніна, що він ширив «бандитизм» в партійній організації. Відомо, що Ленін високо ставив Нечаєва і після 1917 р. радив своїм партійцям вивчати «твори» цього фанатичного терориста. Однак дзвони большевицької пропаганди такі голосні, що Леніна визнано за вірного виконавця заповітів Карла Маркса...

Ленін проголосив свою «пролетарську революцію» в листопаді 1917 р. в економічно відсталій, неосвіченій країні з дуже малим числом робітників. Цю державу він назвав «соціалістичною», хоч не вірив, що в недорозвиненій країні можна створити соціалістичне господарство. Щоб дати своїм партійцям надію на успіх соціалізму в відсталій Росії, Ленін казав, що слідом за Росією почнуть соціалістичну революцію робітники в високорозвинених індустріальних країнах Західної Європи і вони допоможуть большевицькій партії піднести господарство відсталій Росії на вищий щабель. Тому кликав Ленін своїх партійців цупко держати владу в своїх руках, не щадячи людського життя й крові. Цей режим, оснований на терорі, Ленін назвав «диктатурою пролетаріату». Він писав про диктатуру як про режим, «необмежений ніякими законами, що спирається на фізичне насильство». Само собою, в

такому беззаконному режимі могли вільно діяти всякі «розбійники», на яких свого часу надіявся Бакунін.

Вихваляючи свою «диктатуру пролетаріату», Ленін згадував Маркса й Енгельса, що теж писали про диктатуру. Але в писаннях обох німецьких теоретиків слова «диктатура пролетаріату» мали зовсім інше значення ніж у Леніна. Приміром, Маркс у своїй книжці «Громадянська війна у Франції», писав, що пролетарська держава мусить спиратися на широку демократію, яка виходить із всенародних вільних виборів. Енгельс писав року 1891, що Паризька Комуна з р. 1871 була «диктатурою пролетаріату», хоч у Парижі вільно діяли різні політичні партії і виходила незалежна преса.

У своїй оцінці проекту програми німецької соціалдемократичної партії р. 1891 Енгельс зазначив, що демократична республіка — це «власлива форма диктатури пролетаріату». З цього видно, що батьки «наукового соціалізму» зовсім інакше розуміли устрій «диктатури пролетаріату». Ленін створив режим необмеженої влади большевицької партії, в якому терор був направлений проти всіх, незгідних з наказами вузького кола членів партійного Політбюро. Маркс і Енгельс знали інституцію диктатури в стародавній Римській республіці. Там, в час небезпеки для держави, сенат доручав владу з широкими правами одній особі з титулом диктатора, звичайно на 6 місяців. Виконавши своє завдання, римський диктатор складав дані йому надзвичайні уповноваження і залишався звичайним громадянином.

Необмежену владу купки вождів комуністичної партії, що спирається на терор, треба назвати грецьким словом — «тиранія». Ленін так далеко відійшов від марксизму, що як голова большевицького уряду, писав про потребу необмеженої влади для одної особи. Мовляв, деколи диктатор «сам більше зробить і більше потрібний» (Сочинения, т. 30, стор. 444). Таким чином Ленін промостив шлях для самовлади Сталіна.

Татьяна Ходорович, що живе в Москві, написала відкритий лист до Леоніда Плюща, який перебуває в Парижі. Плющ заявляє, що він згідний з теоріями Маркса, але називає режим в СССР «бандитським». З цього видно, що Плющ відрізняє комунізм Маркса від режиму, який створив Ленін з своєю большевицькою партією в листопаді 1917 р. Критики, які приписують вину за кров, муки і смерть мільонів невинних людей впливам теоретиків соціалізму — Маркса й Енгельса, — фактично критикують «ленінізм».

Ще в «Комуністичному Маніфесті» 1847 р. написано, що в комуністичному суспільстві свобода однієї особи творить передумову свободи для всіх громадян. Трудно винувати Маркса за

створення большевицької каторжної імперії, котра відновила режим кнута і каторги, що довгими віками тримав у покорі холопів царя православного. Відкинувши фантастичні пляни Бакуніна, Ткачова та інших «всеруйнуючих революціонерів», Маркс вірив, що з поступом демократії в передових країнах не буде потрібна революція. До таких країн Маркс зачисляв Англію та Америку. В країнах з режимом абсолютної монархії, казав Маркс, потрібно ужити сили, щоб очистити шлях для поступу. Енгельс підкреснував вагу свідомої, організованої участі народних мас в перетворенні капіталістичного ладу на форми соціалістичні. Він писав р. 1895:

«Минула доба революцій, що здійснюються через захоплення влади малою свідомою меншістю, яка стоїть на чолі несвідомих мас. Тому що на черзі стоїть повна перебудова суспільного ладу, маси повинні самі брати в цьому участь, повинні розуміти суть діла, за що їм боротися. Цього нас навчила історія останніх 50 років». Ленін, навпаки, надіявся на свою невелику групу «професійних революціонерів», котра мала «ощасливити» несвідомі маси через диктатуру, необмежену ніякими законами.

І в політиці щодо народів, поневолених чужими режимами, Ленінова партія стоїть на позиціях, що суперечать поглядам Маркса і Енгельса. 1848 р., в час «весни народів», Маркс і Енгельс бажали упадку абсолютних монархій в Німеччині, Австрії та в Росії і були розчаровані тим, що деякі слов'янські народи в Австрійській імперії покладали надії на Габсбургів і на Романових: чехи, словаки, хорвати і галицькі українці. З того виникла ідея у авторів «Комуністичного Маніфесту», що є народи «революційні (німці, мадари, поляки) і «контрреволюційні», до яких Маркс і Енгельс не мали симпатій. Але згодом це змінилося. Той Енгельс, якого слова цитує Т. Ходорович у відкритому листі до Л. Плюща, писав пізніше:

«Повний розпад Австрійської монархії — це перша передумова об'єднання Німеччини... Що ж до Росії, то її можна згадати тільки як окупантку чужої власности, котру вона мусить вернути в час розплати». Мова тут про народи, поневолені царською Росією. Маркс і Енгельс уважали однонаціональну державу за «нормальну політичну організацію» і за необхідну передумову згідної інтернаціональної співпраці народів. «Щоб був мир між народами, треба насамперед відсунути геть усі можливі національні тертя, кожний нарід має бути незалежним і господарем у власній країні». (Marx-Engels, Werke, том XVI, ч. I, стор. 453).

Ленін і його партія проголошують право самовизначення для всіх народів на світі; але неросійським народам Советської імпе-

рії заборонено навіть дискутувати про їхнє право на незалежність. Це імперіялістичне гноблення московська пропаганда називає рішенням національного питання в дусі «марксизму». Методами денаціоналізації і колонізації неросійських народів партія Леніна прямує до «злиття націй», бо, мовляв, це здійснення «марксизму».

Проти цього знаходимо свідоцтво в словах Маркса. На засіданні ради Соціалістичного Інтернаціоналу р. 1866 Маркс іронізував з пропозиції французького делегата — «скасувати нації». Маркс казав, що той француз мав несвідоме бажання, щоб усі народи влилися у французьку «зразкову націю» (Листування Маркса з Енгельсом, т. III, стор. 323). Маркс і Енгельс були противниками всякого імперіялізму і особливо царської Росії. Шевченко в своїй поемі «Кавказ» обороняв народи проти російської агресії. 1864 р. Маркс обвинувачував уряди Західної Європи за те, що «з ідіотською байдужістю» поставились до окупації російським військом кавказьких народів і Польщі. Однак т. зв. большевицькі марксисти твердять, що завоювання царів було «менше зло» для поневолених народів, бо без того вони попали б під владу англійську, турецьку та інших імперіялістів... Статті Маркса, в яких він описав агресію Москви проти республіки Великого Новгороду, проти Польщі і проти Січі Запорізької (*République des Cosaques*), заборонено друкувати в СРСР: московські «марксисты» вважають це за «буржуазний націоналізм»...

Від 1847 року, коли був написаний «Комуністичний Маніфест», минуло 130 років. Від того часу настало багато змін на світі, яких автори «Маніфесту» не могли передбачити. В «Маніфесті» написано, що робітники «не мають батьківщини», бо в своїх країнах вони жили як безправні, визискувані люди, без надії на поліпшення свого буття. Теж пізніше Маркс писав, що при капіталізмі робітники засуджені на злиденне життя. Він це називав «зубожінням пролетаріату». Маркс писав, що капіталізм не має безпеки від господарських криз, і через те робітнича класа перебуває в непевності. В час господарських криз капіталісти закривали свої підприємства і залишали робітників напризволяще. Маркс писав, що робітнича класа своєю організацією мусить взяти народне господарство під своє керування і організувати його на раціональних основах. Він надіявся, що в господарстві, організованому на основах соціалістичних, люди будуть працювати згідно з їх здібностями і будуть задовольняти свої матеріальні інтереси згідно з їх потребами. То була віра, що людська природа зміниться через зміну господарського устрою. Однак історія показує, що природа людини майже не зміняється: егоїстичні характери живуть поряд з людьми, що мають любов до ближніх

і не простягають своїх рук до майна інших і до суспільного добра.

Маркс і Енгельс писали, що через зміну господарського устрою на основах соціалістичних не буде потрібна держава з її тюрмами, арміями та війнами, бо безкласове суспільство не буде мати інтересу завойовувати й гнобити інші народи. Тому слова — «пролетарі всіх країн, єднайтеся» в «Комуністичному Маніфесті». Ленін не мав такого оптимізму щодо природи людини. Він писав, що «пролетаріят не святий» і сяде охоче на чужу спину, коли знайдеться для того нагода... Надії Маркса — Енгельса на неминучу загибель капіталізму через його дефекти не справдилися. Не оправдалося теж Марксове переконання, що робітники в капіталістичному суспільстві засуджені на злидні й вирождження. Уже від кінця 19 віку в індустріальних передових країнах робітники почали здобувати політичні права, творили власні організації — професійні, кооперативні, партійні і добивалися від урядів соціальних законів для поліпшення свого життя. Безправні пролетарі ставали активними, свідомими громадянами своїх країн, і доля батьківщини їм не була байдужа.

Ученик Маркса-Енгельса Едуард Бернштайн зробив «ревізію» їхніх теорій і надій. Він особливу увагу обернув на культурний і політичний розвиток робітництва в формах демократичних і критично поставився до надій основників «наукового соціалізму» на упадок капіталізму через його внутрішню слабкість. Не вірив Бернштайн в чарівну будучність людства, яка ввижалася Марксові. Він писав, що, на його думку, «остаточна ціль — ніщо, рух робітничої класи все». Тобто — невідомо, в яких формах буде збудоване соціалістичне суспільство; головне — всебічна організація робітництва для здобуття трудящим ліпших умов життя сучасності.

Ці погляди Бернштайна засудили всі ті, що вірять в негайний перехід суспільства із «капіталістичної неволі в царство свободи» через криваві повстання і війни. Вони називають себе марксистами, але фактично йдуть за рецептами «ощасливлення» людей, навіть проти їх волі, як писали Бакунін, Ткачов, Блянкі й інші «всеруйнуючі революціонери».

Російські більшовики взялися ширити «щастя» в світі збройною силою, накидаючи режим незначної меншости народним масам терором. Маркс, навпаки, писав, що та нація, яка поневолює інші народи, сама собі кус кайдани. Більшевицький режим, створений у Росії і поширений на інші країни, спирається на «революційну меншість» (Ткачов). Цей режим не міг досі забезпечити господарських потреб людности. Як писав ученик Маркса-Енгельса німецький соціалдемократ Карл Каутський (умер 1938 р.), Ленін переплутав «четвертий місяць з дев'ятим», а тому народи-

лася мертва дитина... Дійсно, комуністична тиранія в різних країнах не створила господарства, здібного «догнати й перегнати» країни високо індустріальні. Хоч комуністи називають себе «марксистами», але вони порушили основи марксизму: соціалізм можливий там, де є високо розвинене народне господарство, культура народних мас і демократичний устрій.

Згідно з поглядом Маркса-Енгельса, господарство (виробнича система чи «продукційні сили») творять «базу» на якій виростає «надбудова»: політичний устрій, ідеологія, філософія, культура взагалі. Большевицький режим зробив докорінну ревізію теорії Маркса-Енгельса. В «Історії КПСС» виданій р. 1959. дано пояснення, чому в Советському Союзі почато «генеральну лінію» від 1929 р.:

«Були потрібні високі темпи розвитку великої промисловости, щоб зліквідувати розбіжність між найпередовішою в світі політичною владою та її слабою матеріально-технічною базою» (стор. 381). Таким чином «соціалізм» може бути здійснений і в зовсім дикій відсталій країні, аби тільки там була створена «передова влада» — комуністична тиранія...

Маркс і Енгельс назвали б це ідеалістичною філософією.

Большевизм-ленінізм «перешив» ідеї Маркса-Енгельса на свій лад. Той режим, що панує на просторах від Ельби до Тихого Океану, спирається на імперіялістичні традиції царської Росії. Маркс і Енгельс були непримиренними противниками і критиками російського імперіялізму. Маркс писав, що голова потвори — російського імперіялізму знаходиться у Петербурзі, а руки у всіх міністерствах європейських держав. Він кликав західно-європейські країни, щоб зробили кінець російському загарбництву.

Російські консервативні емігранти, вражені ворожістю Маркса до російського імперіялізму, видали в Мюнхені збірку Маркових статей під заголовком: «Маркс проти Росії»... Ці статті заборонила комуністична цензура в Советському Союзі, бо вони суперечать політиці верховодів каторжної імперії, що йде слідами царського режиму.

В цьому короткому огляді показано, чим відрізняється ленінізм, оснований на теоріях Бакуніна, Ткачова, Нечасва і інших «всеруйнуючих революціонерів» та на традиціях московського абсолютизму, від марксизму, що розвивався на ґрунті західно-європейської культури і на пошані до свободи політичної та людської гідности. Світова комуністична пропаганда, яка твердить, неначе комуністичні партії сповнюють «заповіти Маркса», затуманное критичну думку у людей різних країн.

Це привело до «демонізації марксизму», до приписування Маркові таких ідей і плянів, проти яких він постійно боровся.

ГОЛОВНИЙ ОТАМАН

(Доповідь в Українському Вільному Університеті 9 червня 1976 р.)

Українське громадянство згадує цього року 50 роковини смерті Симона Петлюри. Півстоліття, що минуло від 25 травня 1926 року, зобов'язує нас до наукового дослідження й безсторонньої оцінки діяльності Петлюри та подій, у яких він брав активну участь. Як це неминуче трапляється з визначними діячами, теж навколо особи Петлюри нагромадилося немало неправдивих тверджень та всяких легенд. Справжня історична наука повинна відкинути фальшиві й сумнівні твердження і показати учасників минулих подій на тлі доби, в обставинах, у яких люди розвивалися і творили.

Насамперед згадаю одну легенду, котру пустив у рух відомий український журналіст і поет Максим Славинський. У «Збірнику Пам'яті Симона Петлюри», що був виданий у Празі 1930 р., Славинський цитував здогадні слова приятеля українського народу, російського академіка Федора Корша, який познайомився з Петлюрою в Москві ще перед революцією 1917 року. Мовляв, Петлюра «з породи вождів, людина з того тіста, що колись закладала династії, а в наш демократичний час стають національними героями».

Покійний прем'єр уряду Української Народної Республіки Ісаак Мазепа та інші члени редакції «Збірника Пам'яті Петлюри» висловлювали сумніви щодо версії Славинського. Я назвав це латинськими словами «Vaticinatio ex eventu» (Пророцтво після події). Але Славинський уперто стояв на своєму і Мазепа та інші члени редакційної колегії заявили, що не беруть на себе відповідальності за цитовані слова в статті Славинського.

Само собою, Симонові Петлюрі перед революцією 1917 року і не снилось, що йому доведеться незабаром взятися до організації українського війська, що він стане членом уряду новоствореної Української Народної Республіки та пізніше теж головою цієї держави.

Таке трапилося теж Богданові Хмельницькому, сотникові реєстрових козаків Чигиринського полку 1648 р. Зазнавши кривди від польської адміністрації, Хмельницький почав повстання, щоб оборонити своє право та забезпечити права реєстрових козаків.

У той час про дальше він і не мислив. А вже в лютому 1649 р. казав Хмельницький, як гетьман Війська Запорізького, що багато більше «намислив»: «Виб'ю з лядської неволі весь руський народ» (тоді ми називалися русинами). Ці приклади з 17 та 20 віків показують, що видатні діячі виступають тоді на історичну сцену, коли створяться сприятливі обставини:

«Кожен може стать Богданом, як настане слухний час», — писав Іван Франко.

Після цього вступу — до самого діла.

Як жила українська людність під владою російських царів на початку 20 віку? Тарас Шевченко з болем у серці писав такі слова ще року 1844:

«Заснула Вкраїна,
Бур'яном укрилась, цвіллю зацвіла,
в калюжі, в болоті серце прогнойла
і в дупло холодне гадюк напустила,
а дітям надію в степу оддала.
А надію вітер по полю розвіяв,
Хвиля морем рознесла»...

І далі:

«Та неоднаково мені,
Як Україну злії люди
Присплять, лукаві,
і в огні її, окраденую, збудять»...

Московський деспотизм протягом віків обернув українців в «неісторичну націю». Царський режим навіть понизив грамотність в українському народі порівняно з станом 18 віку. Потомки козацької старшини, що колись «скородили списками московські ребра», стали вірнопопаданими царського престолу, «няньками, дядьками отечества чужого», ворогами мови свого народу, якого відцуралися.

Один приклад: 1911 р. в безправному російському парламенті — Державній Думі — внесений був проект закону про введення української мови в народних школах «Малоросії». Проект піддержали російські ліберали (Павел Мілюков), трудовики (А. Керенський) і соціал-демократи. Але проти освіти українського народу рідною мовою виступили «тоже — малороси», «перевертні», як їх називали у нас. То були члени Державної Думи: Володимир Родзянко, Анатолій Савенко, Василь Шульгин, Скоропадський, все люди із класу великих землевласників. Вони вважали цар-

ський режим за гарантію свого «щасливого й веселого життя», хоч знали, що безземелля гнало сотні тисяч наших селян з Рідного Краю в далекі простори Сибіру й Туркестану. Столітня неволя і поневіряння під дворянським режимом (цар Микола II називав себе «першим дворянином» імперії) створили теж в українських народних масах те, що називається чуття нижчости («inferiority complex») супроти російської (або польської) «панської мови».

У своїх спогадах славної пам'яті меценат української культури Євген Чикаленко писав про введення української мови в народних школах: року 1905 селяни на Полтавщині, на з'їзді делегатів від волостей, відкинули пропозицію про заведення української мови в школах:

«Це, щоб наші діти zostалися навіки мужиками? Не треба!». Чикаленко писав, що він та інші українські діячі турбувалися цими настроями селян і мали острах, що в разі народного головування в цій справі селяни держатимуться мови московської. (Спогади, ч. II).

Російський режим засудив українців на національну смерть. Деякі українські патріоти (наприклад, історик Володимир Антонович) (1834—1908), побоювалися, що українці втратять рідну мову на користь російської. Покоління так званих українофілів цуралося політики, рішучих виступів проти царського режиму. Українофіли хотіли лояльними заявами добитися від російського уряду, щоб дозволив уживання української мови в школі, в пресі, в церковних проповідях, у театрі, бо, мовляв, український культурний рух не шкодив Російській імперії. Ця «культура без політики» не мала успіху. Російський уряд і далі гнобив і найменші вияви української культури. Царська адміністрація добре розуміла зв'язок між національною культурою та політичними прямованнями, що на ґрунті національної культури виростають.

На переломі 19 і 20 віків виступає серед молоді України Наддніпрянської опозиція проти «неполітичної політики» українофілів. Як це буває в історії різних народів, теж у нас в опозицію до неполітичних батьків-українофілів стали їхні сини: Дмитро Антонович, Михайло Русов та інші. Михайло Русов дав назву новій політичній організації Наддніпрянщини: Револуційна Українська Партія.

До цієї партії пристав ученик Полтавської Духовної Семінарії, Симон Петлюра. Його батько, Василь Петлюра, був візником у Полтаві. Навчання в Духовній школі, яка підготовляла до Семінарії, теж і в Семінарії, було безплатне. Коли б Василь Петлюра жив на селі, то не міг би дати освіти своїм дітям.

Духовні семінарії в царській Росії були в значній мірі роз-

садниками опозиційних і революційних настроїв. Відомо, що одноліток Петлюри, грузин Йосиф Джугашвілі-Сталін, учився в Духовній Семінарії в Тбілісі. Семінаристами були Ісаак Мазепа, Володимир Чехівський та інші товариші Симона Петлюри в РУП — Українській Соціалдемократичній Робітничій Партії (УСДРП). Цю назву прийняла Революційна Українська Партія в 1905 році.

Не довелося молодому Петлюрі закінчити навчання у Полтавській семінарії: він виступив за право співати українські пісні в школі і був виключений із семінарії.

Чи став би він священиком, коли б довершив навчання в школі? Дуже сумніваюся: уже будши в семінарії, Петлюра пристав до Революційної Української Партії. Духовна кар'єра його не вабила, він мав зовсім інші наміри й плани для своєї будучности.

Де було подітися молодому семінаристові, виключеному із школи з «вовчим білетом», без права вступу до інших шкіл? Вихід найшовся: Революційна Українська Партія посилає Симона Петлюру та Миколу Перша, що був родом із Лубень на Полтавщині, на кубанські степи, в Катеринодар. Там діяв у той час видатний учений, член-кореспондент Російської Академії Наук і патріот український, кубанський козак Федір Щербина.

Коли Петлюра визначився в боротьбі за Українську Народну Республіку після революції 1917 року, то доводилося чути й читати слова наївних людей: мовляв, «недокінчений семінарист Петлюра»... В Галичині ще додавали «ніякий доктор»! Так ніби дипломи гарантують розум і успіх у політичному житті. І Тарас Шевченко не мав нормальної середньої школи, а скільки книг він перечитав і критично оцінив!

Про інтерес Петлюри до історії, літератури та інших наук свідчать книги й журнали, які він читав, і численні статті та книжки, котрі він написав. Недовго пробув на Кубані Симон Петлюра, де він розбирав історичні архіви Запорізького Війська. Року 1903 аж до 1905 зустрічаємо його в Західній Україні, у Львові, де Революційна Українська Партія друкувала свої газети, брошури й журнали та різним способом пересилала через кордон на Наддніпрянщину. У Львові Петлюра близько зійшовся з провідниками Української Соціалдемократичної Партії Галичини, з Миколою Ганкевичем, Левком Ганкевичем, з лікарем Романом Ярославичем, що був свого часу послом до австрійського парламенту в Відні, та з іншими. Свої статті в соціалістичній пресі Петлюра підписував переважно псевдонімом «Святослав Тагон», та «Симон».

Працюючи в партійній пресі та в організації, Петлюра старав-

ся розширити своє знання читанням наукових і літературних творів та відвідуванням лекцій у Львівському Університеті, де вчив історик Михайло Грушевський.

У Львові перебував закордонний комітет РУП, у якому від 1903 року з'явилися прихильники прилучення РУП до Російської Соціалдемократичної Партії. За це прилучення (а фактично за ліквідацію РУП) вели завзяту пропаганду особливо Олександр Скоропис-Йолтуховський та Маріян Меленевський. Прихильники злуки з Російською Соціалдемократією мали в своїх руках бібліотеку та архів РУП і не хотіли передати цього майна Закордонному Комітетові Партії, в якому більшість була проти злуки з російськими соціалдемократами. Щоб не терпіти безправства, Петлюра створив плян і з іншими товаришами його виконав: в годинах, коли нікого не було в приміщенні, де знаходилося майно Револуційної Української Партії, Петлюра з своїми помічниками відімкнув двері дому і відтіл власність партії була перенесена до іншого приміщення. Прихильники злуки РУП з Російською Соціалдемократією не могли нічого вдіяти. Вони тільки видрукували опис цієї події в метелику під комедним заголовком:

Пім. «Пролетарі всіх країн, рятуйтеся!»

Цей епізод освітлює характер Симона Петлюри, він показує надійну рішучість у боротьбі за правопорядок.

В 1905 році в царській державі вибухла революція, і діячі РУП поспішили до Львова на Наддніпрянщину. Треба було жити в Друківаним словом будити приспану націю до свідомого, активного життя. Петлюра виступав як організатор, як журналіст, як промовець на партійних сходах та на багаточисленних вічах, званих на англійський лад «мітінги».

Революційний рух фактично в царській державі адміністрація ще мідно трималася. Київ був у той час гніздом російської «чорної сотні», яка ходила вулицями міста з порожніми знаменами, викликаючи маси проти жидів і теж проти єврейських українців, так званих мазепинців. Поліція, спільно з «чорною сотнею», в якій були і деякі студенти-монархісти, влаштовувала єврейські погроми, піджогів єврейських будинків, вбивств єврейських дітей. Після «Третього Києва» в грудні 1905 р. РУП назвала себе Українською Соціалдемократичною Робітничою Партією. Члени Центрального Комітету РСДРП, як Микола Порят та Симон Петлюра, в Україні добували вихідати в часопис партії в Петербурзі, де мала засідати Державна Дума, а російський парламент. Від січня 1906 р. почав виходити в Петербурзі журнал «Вільна Україна». Кошти на цей журнал жертвували ідеї українці, робіт-

ники, що добре заробляли в Петербурзі. Між співробітниками «Вільної України» була теж Леся Українка.

Статті Петлюри у «Вільній Україні» на тему внутрішньої політики мали бойовий, непримиренний тон супроти царського режиму. Бойовим духом наповнена теж книжечка, яку Петлюра написав у 1906 році під заголовком «Добра порада в лиху годину». В цій книжці читаємо:

«Коли вже боротись, так боротись треба як слід. Царське правительство бореться з нами силою; проти його сили ми мусимо поставити свою. Коли воно вживає проти нас зброю різну: кулемети, ружжя, то й ми мусимо боротися такою ж самою зброєю. Будемо гуртуватися, організуватися..., щоб бойовими організаціями, як сіткою вкрилися всі села, повіти й губернії і вся наша Україна... Будемо притягати до себе якнайбільше людей, бо тільки вселюдним озброєним повстанням проти наших катів, тільки із зброєю в руках ми здобудемо собі волю, здобудемо землю і скличемо Установчу Раду».

1905 і 1906 року в Російській імперії, теж на Україні, ширився революційний рух, вибухали повстання проти царського режиму. Книжечка С. Петлюри свідчить про надії діячів УСДРП, що деспотизм завалиться під ударом повсталих народних мас.

Якого роду був соціалізм УСДРП, у якій діяв Симон Петлюра?

У пресі РУП-УСДРП та в програмі знаходилися слова «диктатура пролетаріату». Але то не було розуміння, яке дав цій формулі Ленін: мовляв, диктатура — це влада, необмежена ніякими законами, що буквально спирається на фізичне насильство (значить на безсудні убивства противників, на терор). Фактично, Українська Соціалдемократія ставила собі завдання боротися за владу шляхом вільних виборів до законодавчих установ. То був осміяний російськими більшовиками «реформізм» та «ревізіонізм». Провідники Української Соціалдемократії не вірили, що народи царської імперії з примітивним господарством могли б відразу створити в себе соціалістичний лад. Високо розвинений капіталізм вони вважали за необхідну передумову для будування соціалізму. Про це писано в журналі РУП, «Праця», ч. 2, 1904 року:

Соціалдемократія ставить собі завдання — «знести покищо не цілий капіталістичний лад, а всю ту решту кріпацтва й дикий царат, що затримують правильний розвиток того самого ворожого нам капіталізму, який ми мусимо колись так само знести, як знесемо тепер царат».

1906 р. бачимо С. Петлюру у Львові як делегата Української Соціалдемократичної Робітничої Партії на II З'їзді Української Соціалдемократичної Партії Галичини. Петлюра привітав про-

мовою з'їзд братньої партії. На фотознімці бачимо С. Петлюру поряд з делегатами соціалдемократичних партій колишньої Австрії: від Польської соціалдемократії посли до австрійського парламенту Ігнаці Дашинський і Герман Діаманд, від Чеської соціалдемократії посол до австрійського парламенту Антонін Немец та інші.

Журнал Української соціалдемократії «Вільна Україна» не мав довгого життя в Петербурзі. Петлюра та Порш вернулися в Київ, де почалося українське політичне життя в пореволюційних умовах. Як досвідченого журналіста, Петлюру запрошено до редакції щоденника «Рада», який фінансував Євген Чикаленко. Одночасно Петлюра, разом з М. Поршем, Валентином Садовським та Якимом Міхурою видавали тижневик УСДРП, «Слово».

Царська цензура менше переслідувала «Раду», котра помірковано критикувала самодержавний режим. Але редакція «Слова» ставила «точки над і» не хотіла писати «Езоповим стилем». «Слово» мало щедрих жертводавців у рядах УСДРП (Микола Шадлун, Левко Юркевич-Рибалка, син заможного землевласника, д-ра Йосипа Юркевича, та інші). Але цензура грошовими карами і вичеркуванням статей газети руйнувала фінансову базу «Слова». Провідники УСДРП, видавці «Слова», мусіли припинити вихід газети 1909 р.

Багато активних членів УСДРП опинилося від 1906 року в тюрмах і на засланні. Деяким удалося вирватися на волю переїздом на захід — до Львова, до Відня, до Праги: Андрій Жук, Олександр Мерклінг, Назаріїв, Володимир Дорошенко та інші. Деякі члени УСДРП, що були студентами університетів, взяли знову до науки і по закінченні освіти заробляли на прожиток як лікарі, інженери або адвокати.

Петлюра, журналіст без преси, не мав перспектив у Києві. Він написав, між іншим, передмову до перекладу драми російського автора, Євгенія Чірікова, «Євреї», в якій представлено жидівські погроми, що чинила цареславна «чорна сотня». Журналістична праця в Україні не могла забезпечити Петлюрі навіть мінімальних засобів для прожитку.

Мусимо згадати про питання національного визволення в програмі РУП-УСДРП. Перше проголошення про завдання новоствореної РУП написав харківський адвокат Микола Міхновський 1900 р., яке РУП видала під заголовком «Самостійна Україна». Міхновський не став членом РУП: він заснував 1902 р. свою «Народну Українську Партію», яка однак не була активна в революційному русі на Наддніпрянщині. 1902 Міхновський проголосив у програмі Народної Української Партії, що ідеалом його партії є соціалістичний лад. В національній справі про-

грама Народної Української Партії заявила: «Ми підпираємо і автономні вимоги українських партій».

Провідники РУП незабаром побачили, що брошура «Само-стійна Україна» мала великі недостачі, і відмовилися від неї. Українська Соціалдемократія зважила обставини того часу і в постановах з'їзду партії в Києві, в грудні 1905, заявила, що обстоює національно-територіальну автономію України. В тому нема ніякого дива, коли поглянути на несвідомість і неорганізованість українських народних мас у той час і пізніше: зросійщені міста й індустріальні центри, школа і преса в чужих руках, як теж фінансові підприємства.

Перед першою світовою війною 1914 р. на всю Україну виходила одна-однісінька українська газета «Рада» в Києві, яка була друкована в тиражі коло 5000 примірників. Серед передплатників «Ради» був теж ученик 5 класи гімназії Панас Феденко. «Рада» перебувала в фінансових труднощах і не вмерла завдяки жертвенності заможних патріотів — Є. Чикаленка та Василя Симиренка.

Перед першою світовою війною політичні партії різних націй Російської імперії надіялись на полегшення долі своїх народів через здобуття автономії. То була теж позиція найбільшої польської партії — «Демократії Народової» — під проводом Романа Дмовського.

Недоля погнала Петлюру з Києва на заробітки в Москву. Там він дістав працю рахівника-бухгалтера в одному підприємстві і жив у дуже обмежених матеріяльних обставинах з дружиною і малою донечкою. Активна натура не дала Петлюрі жити тільки родинними та службовими інтересами. В Москві діяв український літературно-артистичний клуб, де сходилися «свідомі українці», яких доля закинула в давню царську столицю. Петлюра сходився в Москві з членами УСДРП, робітниками і студентами вищих шкіл Москви. В літературно-артистичному клубі Петлюра виконував визначне завдання: він добре знав українську літературу — давню та найновішу — і своїми доповідями про твори українських письменників заохочував слухачів вивчати рідну мову й письменство. Не обходилося тут без трагікомічних пригод, про які Петлюра писав в одному листі р. 1913:

«Майже жодне зібрання або вечірка не минає, щоб не довелось виступати в ролі «спікера». Це пояснюється просто. Мало хто вміє говорити «прилюдно» по-українському».

Мені невідомо, хто дав почин для діла, в якому визначну участь брав С. Петлюра: то був місячник «Украинская Жизнь», що почав виходити в Москві від 1 січня 1912 р. Завдання жур-

налу було — інформувати освічені кола російські та інших народів царської імперії про українське громадське і культурне життя. Журнал «Украинская Жизнь» виходив під редакцією С. Петлюри та Олександра Саликовського, співробітника російської преси в Москві. Редакторам журналу «Украинская Жизнь» пощастило приєднати видатних співробітників. «Украинская Жизнь» містила статті М. Грушевського, М. Коцюбинського, В. Винниченка, Сергія Єфремова, Михайла Туган-Барановського та інших. Теж з-за кордону прислали свої статті до «Украинской Жизни» журналісти — Михайло Лозинський, Леон Василевський (поляк) та інші. Поза тим, редакція «Украинской Жизни» уміла знайти співробітників серед наукової й політичної еліти російської та інших національностей. «Украинская Жизнь» містила статті відомих своїми симпатіями до української культури членів Російської Академії Наук Федора Корша та Алексея Шахматова. Також письменник М. Горький і відомий сіоніст Володимир Жаботинський містили свої статті в «Украинской Жизни».

У той час чимало патріотично настроєних українців не володіли українською літературною мовою. «Украинская Жизнь» давала їм інформацію про українське культурне й громадське життя і своїм високим рівнем уміла зацікавлювати також байдужих «малоросів», яких наворачтала на українство.

Головна редакційна праця лягла на плечі С. Петлюри. Можна дивуватися його енергії та витривалості: поза редакційною роботою він мусів тяжко заробляти на хліб у капіталістичному підприємстві.

Я почав свою журналістичну кар'єру в місячнику «Украинская Жизнь» і то зовсім випадково. Я послав до редакції «Украинской Жизни» статтю про російського монархіста, члена Академії Наук Алексея Соболевського. Він хвалив у реакційній пресі погром української культури в Галичині й Буковині, що були окуповані в 1914 р. російським військом. Моя стаття була видрукована в «Укр. Жизни» в березні 1915 р. під псевдонімом П. Тернівський: я не хотів давати царській адміністрації нагоди для репресій. В статті я зробив помилку в цитаті із «Енеїди» Котляревського, і до мене прийшов лист від С. Петлюри з проханням, щоб у дальших статтях я не покладався на власну пам'ять... В 1917 р. в Києві я зустрівся з Петлюрою, як з головою Українського Військового Комітету, і він згадав ту пригоду з помилковою цитатою. З початком війни 1914 р. царський уряд заборонив українську пресу у всій Російській імперії. Тому «Укр. Жизнь» була єдиним органом, у якому, хоч під строгого цензурою, могла виступати явно українська політична думка.

Щоб не накликати на журнал репресій, редакція «Української Жити» видала в серпні 1914 р. проголошення лояльності до Росії у війні проти Німеччини та Австро-Угорщини. Але то не був тільки акт самоохорони редакції від репресій адміністрації. Петлюра, як багато інших «свідомих українців» на початку війни 1914 р., мав ілюзії, що після війни настане ліберальний курс в Росії, буде створений конституційний лад і можливість вільного розвитку України. Тому Петлюра поставився неприхильно до Союзу Визволення України, який створили в Австрії члени УСДРП — Маріян Меленевський, Олександр Скоропис-Йолтуховський, Андрій Жук та Володимир Дорошенко з орієнтацією на Центральні держави в надії на створення незалежної України. Більшість діячів УСДРП під російською владою була від початку війни 1914 за поразку Росії у війні. Вони вважали, що тільки воєнна катастрофа викличе в Росії революцію і приведе царський режим до руїни.

Киньмо оком на теми журналістичної праці Петлюри і на спосіб, як він ті теми обробляв. Петлюра, активний учасник соціалістичного руху, уважно вивчав умови життя української народної маси, що перебувала під подвійним гнобленням у державах Російській та Австро-Угорській. В томі 19 львівського «Літературно-Наукового Вістника» з р. 1902 була надрукована його стаття: «*Стан народної освіти та медицини в Полтавщині в цифрах*». Автор показав на основі урядової статистики, що на всю Полтавщину було р. 1898 всього 108 земських лікарів (Земства були виборні органи місцевого самоврядування). Народні школи на Полтавщині могли прийняти до себе тільки невелику частину дітей шкільного віку, тому більшість їх зоставалась неписьменна. Автор статті ствердив, що одною з причин занедбання медичної обслуги та освіти на Полтавщині була податкова політика російського уряду. В 1899 р. Полтавщина заплатила російському урядові більше 15 мільонів карбованців, а на потреби своєї людности витратила всього 8.874,000 карбованців. РУП-УСДРП в устній і друкованій пропаганді стверджувала, що соціальне поневолення українських народних мас ще погіршується через національне гноблення чужими режимами. Тому партія, в якій діяв Петлюра, послідовно обороняла право українського народу на самовизначення, у формі самостійности або національно-територіальної автономії.

Провідники Російської Соціалдемократичної Партії хотіли мати під своїм керуванням соціалдемократичні партії всіх народів царської імперії і не визнавали права цих народів на самостійність чи автономію. Українська Соціалдемократія деякий час вела переговори з російськими соціалдемократами про співпрацю

на основі визнання росіянами незалежності Української Соціал-демократичної Партії та національно-територіальної автономії України. Але до співпраці не дійшло через централістичну позицію росіян.

У Петербурзькому журналі «Вільна Україна» ч. 4, 1906 р., Петлюра писав про непослідовність та «націоналізм і шовінізм» російських соціалдемократів, котрі не хотіли визнати права України на автономію, хоч на своєму 4 з'їзді таке право визнали для Польщі. Петлюра в своїй статті зазначив, що автономія України була б «в інтересах пролетаріату», бо вона «найбільше сприяє розвиткові продукції на тій території, де живе український народ, і успіхові класової боротьби українського пролетаріату». Петлюра цитує в статті слова Леніна, котрий писав у газеті «Искра», мовляв, «це не завдання пролетаріату проповідувати федералізм і автономію»...

Про відмову Російської соціалдемократії визнати право України на автономію Петлюра писав: «Російських соціалдемократів, як це показав живий досвід з вимогою автономії Польщі, можна переконати в справі автономії України лише тоді, коли вони побачать, що все одно, і без їх допомоги, вона буде здобута тими широкими масами, які безпосередньо в ній заінтересовані».

У революційних подіях 1905 р. РУП-УСДРП вважала за необхідне вести наступ на царський режим до його повної ліквідації. Петлюра гостро критикував у пресі опортунізм і непослідовність українських міщанських груп, що боялись вимагати соціально-економічних реформ. Петлюра робив закиди українським міщанським партіям, що вони нерішучі теж в обороні українських національних інтересів. У статті у львівській соціалдемократичній «Волі» він висловив підозріння, що українські міщанські групи, за прикладом «українофілів», почнуть запевняти російський уряд, що український рух не несе небезпеки царському режимові. Автор статті вимагав від новозаснованої Демократичної Партії, щоб брала приклад з Рев. Укр. Партії, бо тільки тоді можлива співпраця між ними:

«Якщо Демократична Партія буде дійсно боротися за знесення в Росії абсолютизму, знищення національного гніту, негативне значення котрого перш усього і найбільше відчуває на собі і з політичного, і з економічного боку український пролетаріат, провідниця його — РУП — буде підпирати її».

В ч. 3 «Вільної України» 1906 р. С. Петлюра вмістив допис — «Друга конференція Української Соціалдемократії Австрії», що відбулася в січні 1906 р. у Львові. На тому з'їзді Петлюра вітав присутніх промовою, як делегат УСДРП Наддніпрянщини.

У тому самому числі «Вільної України» надруковано огляд

політичної ситуації в царській Росії. Автор описав репресії адміністрації проти противників самодержавного режиму: «Російські правники пишаються тим, що російський правний кодекс не знає кари на смерть, і ніде так не убивають, як у Росії». Автор подав багато фактів терору царської адміністрації, за що виконавці одержували від царя подяку й нагороди. С. Петлюра цитує наказ міністра внутрішніх справ київському генерал-губернаторові з 5 січня 1906 р. В селі Кагарлик на Київщині поліція арештувала революціонера, що промовляв до громади. Людність вимагала звільнення арештованого. Міністер наказував «негайно знищити бунтарів» і спалити їхні хати...

Як член редакції органу УСДРП «Слово» в Києві, Петлюра поборював анархістичні й бандитські виступи злочинців, що прикривалися прапором революції й соціалізму. Петлюра в статті в «Слові» ч. 15, 1907 року писав про резолюцію київських робітників, членів УСДРП, в якій засуджено тероризм, анархізм і так звані експропріації (грабунки). Петлюра протестував проти пропаганди російської реакційної преси, «що мішає докупі і соціал-демократа, ідейного борця за новий соціально-політичний лад, і форменного злодія, грабіжника»...

У ч. 20 «Слова», в статті «Українські катедри і український пролетаріат» Петлюра підчеркнув вагу освіти в рідній мові:

«Робітник не може успішно розвиватися, не може успішно боротись, коли він не буде свідомий. А знання наукові скоріше доходять до робітника тоді, як він у науці, в школі, при читанні книжок буде користуватися своєю рідною мовою».

Освіта українського народу — це була тема статті С. Петлюри в «Слові» ч. 27, 1907 р. Автор радив українській інтелігенції використати для української культури «Товариства Грамотности», що були в різних містах України і видавали книжки російською мовою. Петлюра вважав, що українські автори повинні давати свої твори, призначені для українського народу, для публікування також «Товариствам Грамотности». Українських «Просвіт» було дуже мало, а в «Товариствах Грамотности» «українські видавничі секції дихають на ладан, виявляють мало жвавої діяльності не через те, що їм заважають росіяни, а через вину самих українців, які нічого, або дуже мало роблять по тих секціях».

У своїх статтях у «Слові» Петлюра виступав в обороні соціально покривджених і кликав їх до організованої оборони своїх інтересів. В 6, 7 і 8 числах «Слова» Петлюра писав про недолі українських акторів, що були визискувані підприємцями. Автор почав свій огляд так:

«Ще й досі можна почути од декого, що українська нація спасенна і наскрізь демократична. Демократизм, — каже щирий,

твердолобий і неосвічений українець, — просяк усе життя нашої нації. «Не кажіть мені про поділ на класи! Клас ніяких немає. Є тільки діти одної матері — України!» Наскільки невірні і брехливі такі думки, знає кожен, хто має очі, щоб бачити»...

Петлюра зазначив далі, що поки є «гніт українського капіталу над українським робітником, доти робітник буде шукати порятунку од цього гніту в організації, в товариській обороні своїх прав». Автор статті описав визиск українських театральних акторів підприємцями і радив їм створити професійну спілку: «Ідея професійного союзу робітників української сцени являється тією ідеєю, за здійснення якої в житті повинні старатися українські актори».

Слід відзначити строгі вимоги, які журналіст Петлюра ставив до робітників преси. У ч. 42 «Слова» 1908 р. він критикував статті тих журналістів, що без розбору хвалили все, що друкувалося в українській пресі. Безкритичну хвалу Петлюра вважав за велике зло в журналістиці:

«Журналістика наша шукає шляхів, методів для свого виявлення і науково обґрунтованого служення ідеям розвитку. В такі моменти журналістика вимагає не дитирамбів для себе, не диму кадильного, не вихвалювань, а поважної допомоги і безсторонньої оцінки». «Переоцінка наших культурних сил, нашої інтелігентности, наукової підготовки — т. є., все те, що страшною гальмою встряє в наш розвиток і заважає нам вибитись на широкий шлях вільної незалежної думки і невинної еволюції». Ці слова не перестаріли і для нашої доби, коли згадаємо поширене в пресі на еміграції самохвальство і неучтво.

Ще іншу недостачу бачив Петлюра в українській пресі на початку 20 віку — обмеженість тем:

«Національне питання і українське зокрема не знаходило в ній відповідного місця... Українська фабрична продукція, земельні відносини, різні типи господарства на Україні, становище і життя українського робітника на різних фабричних чи сільсько-господарських підприємствах, економічні відносини села, торгівля, транспорт товарів, форми і розміри державного фіску на Україні — і багато іншого — все це досі сливе *terra incognita*, сфера майже не зачеплена і не освітлена українською пресою»... («Україна», 1907 р., квітень).

Про вагу вивчення народного господарства України писав С. Петлюра теж у статті — «Заснування Українського Наукового Товариства в Києві» («Україна», червень 1907 р.). Автор зазначив, що «доклад проф. Грушевського не згадує про економіку України і про потребу заснування при товаристві окремої секції,

призначеної спеціально для вивчення економічних відносин на Україні».

В березні 1907 р. в «Україні» була надрукована стаття С. Петлюри — «Організація Української Трудової Громади в Державній Думі». Автор статті привітав цю фракцію українських соціалістів — членів російського парламенту — і покладав велику надію на Трудову Громаду:

«Виступаючи в Державній Думі одностайно, самостійно, ... вона буде збуджувати національну свідомість українських мас, маніфестуючи своєрідність національних, культурних, політичних і господарських інтересів України... Та політично-національна платформа, яку прийняла Українська Трудова Громада, через свій ясно визначений соціалістичний напрям, забезпечує їй певний успіх і прихильність серед українських народних мас».

«В журналі «Україна» Петлюра писав про діяльність тої партії, в якій сам був активним членом: Української соціалдемократії. В статті — «III черговий з'їзд Української Соціалдемократичної Партії» — Петлюра згадав «тяжкі репресії» російського уряду супроти українського руху, які майже припинили діяльність багатьох українських організацій і видавництв. Петлюра відзначив, що Українська Соціалдемократія видержала натиск реакції:

«Єдиною політичною українською організацією, що сяк-так виявляє останніми часами ще певну рухливість і активну діяльність, є Українська Соціалдемократична Робітнича Партія... Українські соціалдемократи являють тепер найбільш тривку українську партію, організаційно не зруйновану, партію з певними ознаками життя, розвитку»... («Україна», квітень 1907 р.). Однак оптимістичні надії Петлюри були передчасні. Царський режим придушив також український соціалдемократичний рух. І соціалдемократичне «Слово», де був редактором Петлюра, перестало виходити року 1909.

Петлюра був добре ознайомлений з українським рухом у Галичині й Буковині. Він проживав у Львові від 1903 р., де був редактором преси Револьюційної Української Партії — УСДРП — і писав у пресі УСДРП Галичини. Галицьких українців австрійський уряд віддав під панування польської шляхти, прилучивши українську територію до польської і давши цій провінції назву «Галичина і Шлезьк».

Петлюра написав для київської «України» статтю «З життя Австрійської України» (жовтень, 1907 р.). Петлюра поставився критично до політики української націонал-демократичної репрезентації у Віденському парламенті. Українські націонал-демократи, — писав Петлюра, — не вміли порозумітися з фрак-

цією соціалдемократів, хоч «соціалдемократи — єдина сильна парламентська фракція, яка завше буде піддержувати національні вимоги українців і боротиметься з ними проти панування польської шляхти». Посли — націонал-демократи не схотіли голосувати за кандидата на віце-президента парламенту — соціал-демократа Пернерсторфера і це дало перемогу в виборах польському кандидатові — Скаржинському — «заклятому ворогові української ідеї». Петлюра прихильно оцінив «діяльність українських соціалдемократичних послів у парламенті» — Семена Вітика і Яцка Остапчука, бо вони вступили до парламентарного соціалдемократичного клубу всіх національностей Австрії і з його допомогою боронили інтереси українського народу.

В статті своїй Петлюра засудив тактику українських націонал-демократів і радикалів щодо москвофілів в австрійському парламенті. Щоб прилучити до української фракції двох послів — москвофілів, націонал-демократи й радикали вирішили назвати свою фракцію «Руський (малоруський) Клуб». Однак, москвофіли відмовилися від співпраці в цьому клубі. Петлюра писав у статті:

«Ні українські радикали, ні українські націонали не зуміли з першого ж кроку своїх парламентських виступів стати на висоті української ідеї і зійшли на шлях шкідливого для кожної партії опортунізму».

Автор статті відзначив успіх соціалдемократа Вітика в парламенті. Він нап'ятував зловживання польської шляхти в час виборів у Галичині і в промові своїй «зачепив союз останньої (шляхти) в парламенті з антисемітським клубом і своїм виступом придбав собі досить гарну славу».

З ранньої молодості Петлюра захоплений був творами мистецтва поетичного, театрального і музичного. Любив співати українські пісні в супроводі гітари. 25-тилітній ювілей діяльності славної артистки, Марії Заньковецької, Петлюра вшанував статтею в журналі «Україна» 1907 р. Це одна з найкращих статей, написаних про Заньковецьку. Не саме мистецтво великої артистки приваблювало Петлюру, але теж ідея, якій служила Заньковецька на сцені.

Петлюра писав: «Заньковецьку обрала доля української нації для високої місії, стати самій за сценічне опоетизування страждань українського народу». Петлюра переказав у своїй статті зворушливі слова — відповідь Заньковецької на пропозицію перейти на російську сцену: «Наша Україна надто бідна, щоб її можна було покинути. Я надто люблю її, мою Україну та її театр, щоб прийняти вашу пропозицію». Петлюра назвав Заньковецьку «історичною фігурою в історії нашого національного відроджен-

ня». Ідеї людяности, любови до поневолених, покривджених, ширила Заньковецька своїм мистецтвом, і Петлюра стверджував у своїй статті: «Так, туди до людей, до темних, неосвічених людей, до мільонних мас українського народу треба йти і нести їм проповідь правди і світла!».

Також в оцінці літературних творів Петлюра брав на увагу як форму, так і зміст. Його улюблені автори були, поряд з Шевшенком, Іван Франко та Михайло Коцюбинський.

В статті — посмертній згадці про Коцюбинського («Украинская Жизнь», 1913 р., ч. 4) Петлюра писав:

«Він був справжній мистець і співець краси, шукач правди і творець естетичних цінностей». «Коцюбинський чи не найбільша величина в українській літературі». Автор статті відзначив зокрема вагу Коцюбинського письменника-будителя нації: «Образ М. Коцюбинського як мистця і майстра рідного слова буде тісно сполучений з образом письменника-громадянина, що будив інтерес до життя і був активним учасником національного будівництва».

Того ж таки 1913 року Петлюра опублікував статтю про поетичну й громадську діяльність Івана Франка: «І. Франко — поет національної честі» («Укр. Жизнь», ч. 5).

Петлюра знаходив у Франковій поезії те, що йому самому постійно дошкуляло, мучило, пекло: неволя українського народу. Автор статті писав:

«В ці дні до речі буде нагадати про почуття національної честі, яке мусить бути дороге для нації так, як кожній людині дороге почуття власної честі, власної достоїнності... Із цього чуття виростають благородні стремління, активні прямування і напружена діяльність і разом з тим воно охороняє чистоту шляхів і засобів у боротьбі за добро батьківщини».

В цій статті, писаній 1913 р., ще перед великими подіями 1917 року, автор не мав надії на свою участь у радикальній зміні в житті поневоленої України. Однак Петлюра писав, що сумні тони в деяких творах Франка не могли заглушити «певність близької перемоги тієї справи, якій служить поет. Якщо не йому і не його поколінню, взагалі не нам... судилося діждати закінчення відродження, то виразні позначки його вже видно і вони викликають відгуки і творче напруження національних сил».

Ці слова Петлюри неначе відгук на сумний роздум поета в Пролозі до «Мойсея»: «Не нам, не нам вести тебе до бою»...

Але доля судила інше: 1917 року до бою за волю народу в перших рядах борців виступив Симон Петлюра.

На закінчення короткого огляду журналістичної діяльності

Петлюри згадаю збірник, що його видала редакція «Укр. Житни» під заголовком «Украинский вопрос».

Ця книга була поширена між читачами різних національностей Росії і давала їм відомості про українську історію, культуру і громадське життя.

В час війни Петлюра вступив на службу до Всеросійського Союзу Земств (виборних органів місцевої самоуправи). Союз Земств мав завдання помагати постачанню російських армій. Службовці Союзу Земств носили військову уніформу і їх жартом називали «земгусарами».

В березні 1917 р. упав трон російських царів. Українські патріоти, що проживали перед революцією в Москві та в Петербурзі, рушили в Україну. С. Петлюра взяв відпустку із Союзу Земств, поїхав на Національний Конгрес, скликаний у Києві, і вже не вернувся на службу. Своїми промовами він умів впливати на розум і почування слухачів. Петлюра та інші українські соціалдемократи, як теж соціалреволюціонери, виясняли слухачам на вічах — «мітінгах», що земля і свобода українським народним масам буде забезпечена тільки в Україні, вільній від чужого панування. Вони говорили про автономію України в федеративнім зв'язку з іншими народами бувшої царської імперії.

Не говорили тоді українські патріоти про відокремлення від Росії. Причини були різні, а головні дві: 1. На території України стояли тоді міліонові армії російські та Центральних Держав. Упадок фронту проти Австро-Угорщини та Німеччини віддав би Україну негайно під окупацію Центральних Держав, котрі переживали харчову кризу і ласим оком позирали на Україну, що мала великі запаси збіжжя; 2. Провідники українського революційного парламенту, Центральної Ради, що була створена в березні 1917 р. в Києві, самі добре знали *неорганізованість* українських сил, *несвідомість* народних мас. Для національного усвідомлення українських селян і робітників писав тоді голова Центральної Ради Михайло Грушевський книжечки під такими, для теперішніх українців дивовижними назвами: «Хто такі українці і чого вони хочуть?»; або — «Звідки пішло українство і до чого йде?». Щоб просвітити маси народу, запамороченого столітньою неволею, та створити міцні організації — культурні, професійні, кооперативні, політичні — треба було часу. Без такої підготовки не можна було надіятись на успіх боротьби за вільну Україну. Симон Петлюра пізніше, перебуваючи на еміграції, писав про перешкоди, які треба було перебороти українському народові, щоб дійти «до Землі ханаанської» (цей вираз взяв він із Біблії):

«Маса не знала, чого вона хоче, за що боротися буде... Накидати народові передчасно форми державности було б небезпеч-

ним, вони не витримали 6 іспиту». ... («На Слідах», ч. 1, 1955 р., Лос Анджелес).

Хоч доводилось деколи «без надії таки сподіватись», але українські будителі нації взялися до тяжкої праці, в якій деколи приходилося переносити від несвідомих земляків наруги і рани. Коли згадую ту добу, в якій на довгі роки важилася доля нашого народу, то на думку приходять слова поета:

«Кожен думай, що на тобі
Міліонів стан стоїть,
що за долю міліонів
мусиш дати ти одвіт».

Цю відповідальність за долю міліонів глибоко відчував Петлюра, і він показав це на ділі не один раз у найтяжчих ситуаціях. Він знав, що гнобителі українського народу не відмовляться від панування добровільно, що для визволення народу потрібна його власна сила. То ж не дивно, що Петлюра, людина цивільна, береться до організації українських збройних сил. Його заклики творити українську армію оцінено, і Петлюра був вибраний на голову Українського Військового Комітету при Центральній Раді:

Із Києва послано до Російського Тимчасового Уряду вимогу: для збільшення боєздатності армії треба виділити вояків-українців із російської армії в окремі полки, дивізії і т. д. То був плян так званої українізації. Російський уряд погодився на українізацію, бо головна команда вірила, що національний ентузіазм зміцнить українські частини на фронті. Російське вояцтво вже масово піддавалося большевицькій пропаганді за негайний мир і за «братання» на фронті з солдатами німецького кайзера та австрійського цісаря. У той час Петлюра — голова Українського Військового Комітету — мав надію, що виділені з російської армії українські вояки будуть жертвувати своє життя для оборони рідного краю та свого національного уряду. То була ілюзія.

Українці — солдати російської армії, закинуті в далекі простори Сибіру або на береги Фінляндії, захоплено пішли на українізацію, бо надіялися, що вернуться на рідну землю. Але то не був ентузіазм національний, а більше матеріяльний: надія на скору земельну реформу і бажання не спізнитися, коли будуть ділити маєтності великих землевласників. Українізовані полки, що прибули з Росії до Києва та інших міст, не мали охоти битися за Українську Народну Республіку, бо уряд український не погоджувався на сепаратний мир з Центральними Державами.

Це використала большевицька пропаганда: мовляв, Центральна Рада «продається» капіталістам західних великодержав, щоб

проливати кров українського народу в інтересі «акул імперіалізму». При зустрічі з більшовицькими військовими частинами, які Ленін послав в Україну в грудні 1917 р., українізовані полки в більшості відмовилися обороняти український уряд. Таким чином, українізація армії показала свою непридатність.

В 1917 році була інша реальна альтернатива для організації української збройної сили. Почин цьому дали ті патріоти, що створили Українське Вільне Козацтво. То були організації військового характеру на основі добровільності. Були вони на Київщині — в повітах Звенигородському, Черкаському, Уманському і т. д., під проводом членів Центральної Ради — Юрка Тютюнника та Шинкаря. Діяли «курені» Вільного Козацтва під командою Олександра Малашка в Донецькому Басейні, а в Катеринославі під командою студента київського політехнічного інституту, Гаврила Горобця. Теж у районі залізорудної промисловости біля Кривого Рогу українські робітники мали організації Вільного Козацтва на чолі з Іваном Діхтярем. У Києві були створені курені Вільного Козацтва із людей, готових до бою за волю України.

У той час партія Леніна краще оцінила ситуацію. Ленін бачив, що бувша армія була нездатна до бою, а тому більшовицька партія створила свою «червону гвардію» із людей охочих. Коли більшовики захопили в Росії владу, то демобілізували царську армію і всю увагу присвятили «червоній гвардії», як силі, що мала бойовий дух.

За невдачу українізації війська винуватили тоді Петлюру, як голову Генерального Військового Комітету (пізніше генерального секретаря військових справ). Само собою, не сам Петлюра несе відповідальність за фіаско українізації: були в Генеральному Військовому Комітеті та в Генеральному Секретаріаті люди з військовою освітою і стажем. Але вони теж не зорієнтувалися в політичній ситуації і не були надійними радниками Петлюри.

В грудні 1917 р. Петлюра мусів залишити пост генерального секретаря військових справ. На його місце прийшов Микола Порш, але той уже нічого не міг вдіяти для оборони України проти більшовицької червоної гвардії. Комуністична пропаганда розклала українські полки. Київ обороняли частини Вільного Козацтва, Студентський Курінь, Робітничий Курінь, полк імени Костя Гордієнка під командою Всеволода Петрова та ін.

Петлюра не залишився бездіяльним у тих тяжких обставинах. На Лівобережжі вів боротьбу з московською червоною гвардією Слобідський Кіш, і туди вирушив Петлюра в надії привести нову силу на оборону Києва. У той час, коли багато військових людей переховувалися в Києві, Петлюра повів козаків на оборону української столиці. Під його проводом українське військо взяло

Київський Арсенал, в якому засіли збаламучені большевицькою пропагандою люди.

Про цей наступ на Арсенал в січні 1918 р. оповідала мені українська патріотка з княжого роду Оболенських — Марина Олексіївна Нестеренко, що була замужем за полковником армії УНР Нестеренком. Вона жила в сусідстві з Арсеналом і бачила Петлюру, що йшов попереду козаків з білим ціпком у руці. Марина Нестеренко не могла забути цієї атаки на чолі з неозброєним отаманом. Полонених арсенальців Петлюра не велів карати смертю, казав своїм козакам, що збаламучені ворожою пропагандою опам'ятовуються. Шкода, що великий талант Олександра Довженка, виконуючи директиви комуністичної партії, фальшиво представив ті події в фільмі «Арсенал».

Про рік 1918 і далші роки можна сказати словами повісти про похід князя Ігоря на половців р. 1185: *«А уже, братіє, не веселая година настала»*... Україна опинилася між двома безоднями: зі сходу й півночі грозив Українській Народній Республіці російський «білий» і «червоний» імперіялізм, а на заході уряди Німеччини та Австро-Угорщини мріяли харчовими запасами України зміцнити свої армії та добитися перемоги над державами Антанти.

Мировий договір Української Народної Республіки з Центральними Державами в Бересті 9-го лютого 1918 р. давав, здавалося, надію на зміцнення української влади, бо військо Центральних Держав допомогло армії УНР прогнати з України грабіжницькі ватаги червоної гвардії. Німецьке військо в той самий час допомогло фінській армії звільнити територію Фінляндії від большевиків, і так був забезпечений демократичний розвиток цієї країни. Німецька команда не втручалася до внутрішньої політики Фінської Республіки.

Зовсім інакше сталося в Україні: головна команда німецької армії хотіла за всяку ціну використати «хлібний мир» з Україною і вважала, що для того треба відновити в Україні велику земельну власність, яка була скасована законами Української Центральної Ради. Фактичний головний командир німецьких армій ген. Еріх Людендорф писав у своїх споминах, що уряд Української Республіки не вмів допомогти Центральним Державам для продовження війни і «мусів піти геть». Людендорф хвалив Павла Скоропадського, що проголосив себе гетьманом України 29-го квітня 1918 р.:

«Головна Команда могла бути тільки задоволена зміною уряду в Києві, бо ця зміна була корисна для ведення війни... Військо одержало велике число коней. Без них було б всяке ведення війни неможливе. Теж різного роду сировину ми одержали з

України». (E. Ludendorff: «Meine Kriegserinnerungen», стор. 502).

Хоч Німеччина вже на початку 1918 р. була знесилена війною і мусіла б її неминуче програти, однак командири німецького війська мали надію, що ресурси України врятують Німеччину від поразки. Влада Скоропадського спиралася на класу великих землевласників, національністю росіян, поляків, або «малоросів», ворожих українській національній ідеї. Цей режим прямував до відновлення Російської імперії, а тимчасово діяв під маскою «Української Держави». Адміністративний апарат був російський. Цей режим, з допомогою чужого війська, учинив криваву розправу над українськими селянами, що поділили між собою поміщицькі землі. Тисячі українських патріотів опинилися в тюрмах або в концентраційному таборі в Білій Підляській. Режим Скоропадського ставився вороже до українського культурного і політичного відродження. В російській пресі, що виходила в Україні, йшла відкрито пропаганда проти самої ідеї незалежної української державності. Теж велася широка кампанія проти введення української мови в урядових установах і гальмовано розвиток українського шкільництва. Верховодили в уряді росіяни та «малороси», патріоти російської імперії, як Лизогуб (прем'єр), Рагоза, Романов, Афанасьєв, Палтов, Колокольцев, Завадський та інші. Рада міністрів «Української Держави» відмовилася взяти участь у панахиді за душу гетьмана Івана Мазепи, відслужену в Києві в вересні 1918 р.: для патріотів Російської імперії гетьман Мазепа, якого цар Петро I звелів відлучити від православної церкви, був «зрадником» і «відступником» від православ'я...

Режим Скоропадського не дбав за організацію українських збройних сил, зате помагав російським офіцерам творити їхнє військо на українській землі: «Астраханська армія», «Южна армія» та ін. Патріот Донської козацької держави генерал Черячукін, що перебував в Україні 1918 р., писав про неохоту Скоропадського до організації українського війська:

«Уряд і особливо гетьман, в душі, безперечно, прихильник Росії, боявся, на мій погляд, творити українську армію, боявся національних настроїв цієї армії проти Росії». («Донская Летопись», ч. 3, стор. 206).

Режим Скоропадського, що спирався на окупаційні армії Німеччини та Австро-Угорщини і на російський адміністративний апарат, викликав до себе глибоку ненависть в народних масах та серед української інтелігенції.

Українці намагалися через організації — політичні, громадські, культурні, економічні, військові — зміцнити оборону проти наступу російської «білої» реакції та проти загрози з Москви, де большевицький уряд створив від весни 1918 р. регулярну чер-

вону армію. В Україні діяли під протекцією Скоропадського російські організації, ворожі українському народові. В Києві був створений «Російський Національний Центр». Ген. Денікін, командир російської «білої армії», писав у своїх споминах, що той Центр діяв «для боротьби з українською самостійністю». («Очерки Русской Смуты», том 4, стор. 187).

У той смутний час, коли український народ, його величезна більшість — селяни, робітники та інтелігенція, що вийшла з народу, — переживали гноблення соціальне і кривду національну під режимом, накинутим Україні чужою силою, очі українських патріотів обернулися до Симона Петлюри, котрий здобув велику популярність своєю видатною участю в обороні Української Народної Республіки проти большевицької агресії. Діячі місцевого самоврядування поставили Петлюру на чолі Всеукраїнського Союзу Земств. Ці органи повітового та губерніяльного самоврядування були створені на основі демократичних виборів 1917 року.

Як голова Союзу Земств, Петлюра мав постійні зв'язки з місцевими українськими діячами і широку інформацію про те, що діялось в Україні. Він збирав факти про злочинну роботу «карабельних відділів», що тероризували людиність і знущалися особливо над селянами, кажучи: «это вас Украина бьёт»... Голова Всеукраїнського Союзу Земств Петлюра посилав листи-протести до Скоропадського та до представників Німеччини в Україні. В листі до німецького посла в Києві барона Мумма Петлюра писав 28-го травня 1918 р. про «арешти німецькими офіцерами і солдатами тих людей, яким висловив народ і своє довір'я і свою пошану. Замість того, щоб дивитися на військо вашої держави, що перебуває на Україні, як на друзів і прихильників, він стане дивитися на нього з великим недовір'ям, упередженням і бачити в нім не приятелів». (П. Христюк, «Українська революція», том 3, стор. 148, Прага, 1921 р.). Про репресії українських патріотів німецьким військом, яке помагало адміністрації Скоропадського, Петлюра писав до Мумма:

«Бували випадки, що арештовано членів земських управ по обвинуваченню в большевизмі, тоді як ці арештовані вели завзяту боротьбу з большевиками... Таким випадкам треба положити кінець... Треба зупинити вакханалію арештів членів земських управ і земських гласних, бо від того терплять велику шкоду земські апарати та все культурно-просвітне та економічне життя приходить до руїни».

Протести не мали успіху, тільки накликали на Петлюру гнів Скоропадського і репресії. В літі 1918 р. Петлюру арештовано. Він перебував у Києві в тюрмі до 14-го листопада 1918 р.

Чи був можливий інший хід подій, ніж той, що почався від 29-го квітня 1918 р., коли Скоропадський проголосив себе гетьманом? Думаю, що була альтернатива, в котрій могла б урятуватися Україна і Німеччина могла б оминути дальших мільйонів жертв людьми та моральних і матеріяльних втрат, яких ми були свідками в першій та в другій світовій війні. Бувший німецький канцлер за урядування президента Гінденбурга Брюнінг писав у споминах, недавно виданих, про ситуацію Німеччини на весні 1918 р.: Війна вже тоді була програна, бо Центральні Держави не мали сили проти Америки, що вступила в війну по стороні держав Антанти.

Політику Людендорфа в Україні засуджували в той час видатні німецькі діячі. В літі 1930 р. я мав розмову в Берліні з відомим німецьким журналістом, знавцем проблем Сходу Європи, Акселем Шмідтом. Шмідт оповідав мені, що він поспішав з Берліну в Україну в квітні 1918 р. разом з професором Паулем Рорбахом. Вони мали відомості з Києва, що там готується переворот проти уряду УНРеспубліки. Рорбах і Шмідт, що мали впливи в урядових колах Німеччини, хотіли перешкодити плянам перевороту і бути посередниками між головою Центральної Ради М. Грушевським та командою німецького війська. Однак, — казав мені Шмідт, — подорож до Києва довелося відкласти, бо Рорбах мав виражати свого сина на фронт. Коли Рорбах і Шмідт приїхали в Київ, то там стався переворот, і не було вже можливости змінити ситуацію. Так оповідав мені Шмідт.

У своїй книзі «Die Ukraine», виданій 1939 року, Шмідт згадує соціально-економічні проблеми, які були в Україні 1918 р. Він мав розмови з українськими селянами в Києві в травні 1918 р. і від них почув:

Уряд Скоропадського «для України велике нещастя, бо він походить із Москви і хоче Україну знову передати Москві. Це привело б до повороту московських панів-землевласників в їхні маєтності, які селяни між собою розділили. Через цей розділ не сталося панам шкоди, бо віддавна земля належала хліборобам. Цю землю загарбали перше польські королі а пізніше московські царі і подарували своїм генералам та фаворитам». Такий був голос народу.

9-го листопада 1918 р. німецьке військо капітулювало перед західною коаліцією і в Німеччині проголошено республіку. Німецькі та австро-угорські армії покидали українську територію. Режим Скоропадського, створений 29-го квітня 1918 р., захитався. Скоропадський шукав підпори для свого режиму у генералів російських білих армій, що діяли на Донщині та на Кубані і мали свій уряд «Юга Росії».

Скоропадський мав розмову з делегатом від Денікіна В. Маркозовим у Києві 16 листопада 1918 р. Він приїхав по зброю для «білої армії». Скоропадський пояснив Маркозову, чому він видав свою «Грамоту» 14 листопада 1918 р., в якій проголосив «відновлення Великої Росії»:

«В грамоті я ясно висловив те, що давно хотів, але не міг раніше. Ви знаєте, що вони — «щирі» — хотіли мене цими днями арештувати, але я їм сказав, що не слід цього робити, бо непорядки від того ще збільшаться. І вони залишили цю думку... Я, власне, ще не хотів зміни кабінету, хотів діждати відповіді від великого князя Ніколая Ніколаєвича, але відповідь задержалася... Я йому писав, що прошу і пропоную прийняти найвищу команду над усіма військами бувшої Росії і правління... Коли він стане не тільки найвищим головнокомандуючим, але й Правителем, тоді я з радістю негайно передав би йому всю владу». (А. Денікін, «Очерки» і т. д., т. 4, стор. 192). Такий був плян Скоропадського — патріота царської Росії...

Наміри Скоропадського прилучити Україну «до білої Росії» не zostалися таємницею. Українські політичні та військові провідники готували сили, щоб не дати рідного краю на поталу ворогам. 14-го листопада 1918 р. Петлюру випущено з тюрми і він довідався, що Український Національний Союз вибрав його в члени Директорії УНР, якій доручено стати на чолі збройного руху в обороні самостійності України. Діячі Національного Союзу мали постійний зв'язок з полком Січових Стрільців, що перебував у Білій Церкві і складався переважно з українців галицьких і буковинських. Скоропадський хотів послати цей полк на захід, проти польської агресії, але команда Січових Стрільців уважала, що справа української державності буде рішатися над Дніпром. Цей полк готувався виступити проти плянів Скоропадського прилучити Україну до «білої Росії».

В Універсалі Директорії Української Народної Республіки з 15-го листопада 1918 р., написано між іншим:

«Зрадницьким актом генерала-гетьмана П. Скоропадського про скасування самостійності Української Держави український народ віддається остаточно на поталу поміщицько-бюрократичній реакції та на цілковите поневолення... Пропонуємо генералу Скоропадському і його міністрам залишити обманом і насильством захоплені урядові посади. Застерігаємо генерала Скоропадського, його міністрів, російських офіцерів і всіх хто з ними, що всяке насильство, утиски, образи і пошкодження українцям, а також демократичним особам і організаціям якої-будь національності, викличуть помсту, вибух якої ніхто не зможе спинити». С. Петлюра — член Директорії, якому доручено керів-

ництво військовими справами, — видав у Білій Церкві окремий лист до народу, як Головний Отаман, закликаючи до зброї проти ворогів України.

В той час тільки німецьке військо, що знаходилося в Києві до середини грудня 1918 р., було реальною підпорою російського режиму в столиці України. Аксель Шмідт в своїй книзі «Die Ukraine» глузував з безрадної німецької політики супроти України: військо кайзера Вільгельма, — писав він, — прийшло в Україну на основі договору з урядом Української Республіки помагати українському народові вирватися з кайданів Російської Імперії. Але командири німецької армії, навіть після проголошення республіки в Німеччині, помагали патріотам єдиної неділимой Росії держатися проти війська УНР, що облягало Київ...

14-го грудня 1918 р. Скоропадський писаною заявою зрікся влади на користь Директорії УНР. Український уряд почав діяти в Києві. І надалі перебувала Україна в надзвичайно трудній і небезпечній ситуації. УНРеспубліка мусіла боротися з ворогами на всіх кордонах: на заході відновлена Польща почала агресію на Галичину, Холмщину, Підляшшя, Волинь. З півночі рушила на Україну большевицька червона армія під кличем «визволення робітників і селян від буржуазної Директорії». Зі сходу сунула в Донецький Басейн російська армія Денікіна. На довершення лиха, на побережжі Чорного моря — в Одесі, Херсоні, Миколаєві — висадилися полки французькі й грецькі, щоб помагати Денікінові будувати Російську Імперію.

Пропаганда «білих» російських груп як теж польська акція в країнах Західної Європи й Америки представляла боротьбу за Українську Народну Республіку як рух «большевицький». Ця пропаганда мала успіх теж з тої причини, що українська інформаційна служба не мала підготованих, впливових журналістів і дипломатів.

Приятелів української незалежності в державах Західної Європи та Америки було дуже мало. Один із них був видатний французький журналіст Жан Пеліс'є, що приїздив в Україну і заприятелював з Петлюрою. Пеліс'є написав статтю, яка була видана теж окремо в Парижі 1919 р., під заголовком «Ce qui s'est passé en Ukraine?» (Що сталося в Україні). Відкидаючи фальшиву пропаганду ворогів України, Пеліс'є писав:

«Уважаю за несправедливе трактування як прихильника большевизму і простацького ватажка банди цього українського Гарібальді, оборонця святих демократичних традицій проти большевизму і царату».

Москва ширила пропаганду, що тільки червона армія може врятувати Україну від панування поміщиків і капіталістів. Ко-

муністи кликали отаманів повстанських ватаг, що виступили проти режиму Скоропадського, приєднатися до червоної армії і разом бити «запроданців капіталізму». Про Директорію УНР Москва ширила чутки, мовляв, український уряд «продався державам Антанти». Ця пропаганда мала вплив на повстанців. До російського большевицького війська, що рушило в Україну, приєдналися отамани Зелений, Григоріїв, Махно і чимало інших. Чому?

На це знаходимо відповідь у сучасників тих подій. Меценат української культури Євген Чикаленко писав до свого зятя Олександра Скорописа Йолтуховського 22-го травня 1920 р.:

«Влада за Скоропадського — руками російських добровольців — катувала селян за те, що вони виконували закони Центральної Ради. Я це особисто казав Скоропадському, доводячи, що він *відвернув народ від українства*».

Саме в той час, коли Головний Отаман Петлюра в'їздив на чолі полків армії УНР до Києва, московська пропаганда баламутила простодушних людей, мовляв, уряд український вороже ставиться до робітників і селян, бо не визнає «радянської влади». Ще й досі є в світі немало наївних людей, які не розуміють, що слова «советська влада» тільки прикривають диктатуру комуністичної партії. Що ж казати про рік 1919, коли навіть в Угорщині й Баварії була проголошена «советська республіка»!

Тоді між деякими українськими діячами ширилась надія, що большевицька Москва припинить агресію проти України, якщо український уряд перейде на «советську плятформу». Увірували в магічну формулу «радянської влади» Михайло Грушевський і голова уряду Володимир Чехівський. Голова Директорії Винниченко хитався.

Петлюра не вірив пропаганді московських «сирен». На Державній нараді уряду та представників політичних партій і війська в Києві 16-го січня 1919 р. (в цій нараді я брав участь) Петлюра дав відповідь на вимоги деяких промовців, що треба Україні перейти на «радянську плятформу», бо так настроєні народні маси: — «Хто схоче починати цю авантюру, того я сам застрелю!» Ніколи не бачив я Петлюри в такому гніві, як у той момент...

Петлюра був глибоко переконаний, що чад «советської» пропаганди незабаром розвіється. Він казав, що Москва не припинить своєї агресії проти України, хочби український уряд сто разів присягався на «радянську плятформу». Урядові Леніна потрібні були харчові запаси України, бо большевицький режим зруйнував хліборобство на Московщині і там бракувало харчування «до зарізу». До Шліхтера, большевицького комісара, ви-

сланого в Україну збирати харчові запаси для Московщини на весні 1919 р., Ленін писав, щоб Шліхтер прислав до 1-го травня або найдалі до 1-го червня 50 мільйонів пудів збіжжя, бо інакше «ми всі дамо дуба» («околеем»).

В той рішальний час для долі України і большевицького режиму уряди західних держав ставилися вороже до Української Народної Республіки. Тільки полякам і фінам визнано право на незалежність, інші народи бувшої царської імперії мали б лишитися надалі під російською владою. В Одесі, де були від грудня 1919 р. відділи французького й грецького війська та частини російської білої армії, французькі командири вимагали, щоб уряд УНР і армія українська прилучилися до «спільного походу на Москву». Дійшло до того, що представник французького війська в Україні полковник Фреденберг поставив до української делегації в лютому 1919 р. вимогу: «Вигнати як собак» (*chasser comme les chiens*) із уряду українського — Винниченка, Чехівського і Петлюру...

Дальші переговори з французькими представниками створили враження у декого, що французький уряд поставиться прихильно до УНР, коли в уряді українському не буде соціалістів. В той час був теж натиск на польський уряд із Парижа, і польські соціалісти мусіли уступити місце урядові на чолі з консервативним прем'єром Падеревським.

В тій ситуації Центральний Комітет Української Соціалдемократичної Партії постановив відкликати своїх членів із уряду УНР. Винниченка захоплювала надія, що український «буржуазний уряд» дістане від Франції зброю всякого роду і особливо танки... 11-го лютого 1919 р. Петлюра подав заяву до ЦК УСДРП про тимчасовий вихід із партії.

Одна газета на еміграції написала недавно, мовляв, Петлюра виступив із партії, бо «ставив інтереси державні вище партійних»... В дійсності, соціалдемократи, відкликаючи своїх членів із уряду УНР, *хотіли служити українській державній справі*: була поширена в той час надія, що уряди Антанти, які не хотіли визнавати соціалістичного українського уряду, вступлять у ділові переговори з «буржуазним урядом» і дадуть допомогу армії УНР для боротьби з большевицькою агресією. Але то була ілюзія. Антанта і Вашингтон не визнавали ніякої України і піддержували російське військо для відновлення імперії з Україною як провінцією Росії.

Про тимчасовий вихід Петлюри із Соціалдемократичної Партії було умовлено з Центральним Комітетом партії, бо його популярність у війську до деякої міри здержувала розклад і анархію в армії УНР.

Незабаром розвіялись надії, що держави Антанти поставлять-ся прихильно до українського «буржуазного уряду» на чолі з Сергієм Остапенком. Щоб рятувати Українську Республіку від катастрофи, Петлюра звернувся в кінці березня 1919 р. до соціалдемократів з пропозицією: створити новий уряд, який не мав би «нічого спільного» з урядом Остапенка. Таку телеграму Петлюра послав до тодішнього секретаря Української соціалдемократії Ісаака Мазепи.

Новий уряд України на чолі з Борисом Мартосом видав свою декларацію 12-го квітня в Рівному на Волині. З доручення уряду я написав проєкт декларації і прочитав його на засіданні ради міністрів, з участю членів Директорії — Петлюри та Андрія Макаренка. В моєму проєкті були слова «критичне положення» Української Республіки. Петлюра порадив замість «критичне» написати «відповідальне». Цю поправку прийнято. Позатим, Петлюра вніс додаток до Декларації, в якому засудив злочинні бешкети темних осіб, що використовували упадок дисципліни у війську для своїх хижацьких виступів. Цитую це місце в Декларації 12 квітня 1919 р.:

«Обстоюючи порядок, спокій і законність, як необхідну умову вільного життя всіх громадян У.Н.Р., Народне Правительство всіма силами буде боротися з усякими порушеннями спокою і ладу і винних у цьому розбійників, хуліганів, погромщиків і інших злочинців безпощадно каратиме судом народної совісті. Зокрема Правительство не допустить до погромів над єврейським населенням України і рішучо буде боротися з цим ганебним протидемократичним явищем, яке принижує Український Народ в очах культурних націй усього світу».

Цю Декларацію підписали міністри уряду і члени Директорії Петлюра і Макаренко. Комуністичний пропагандист Ніколай Островский, автор повісти «Як гартувалася сталь», дав волю своїй фантазії і представив Петлюру як нелюда...

Соціалістичні ідеї мали в той час велику популярність у массах України. Вихід соціалістів із уряду УНР створив у війську та в народі непевність і острах, що уряд без участі соціалістів не буде твердий в переговорах з чужими державами та не вмітиме оборонити здобутки української революції, зокрема земельну реформу.

За «буржуазного уряду» Остапенка розклад в армії дійшов до найвищої точки, адміністративний апарат розпався, та й члени того уряду розбрелися: одні вели безнадійні переговори з французами в Одесі, другі перебували в Станиславові, треті в Гусятині. Петлюра звернувся до соціалістів і так був створений уряд з участю соціалістів Галичини й Буковини.

В лютому-березні 1919 р. почався «великий ісход» нашої інтелігенції з Наддніпрянщини за кордон. Дехто втратив надію на успіх нашої боротьби. З України виїхали також Грушевський, Микита Шаповал і Винниченко. Не мало молодих людей опинилося в західно-європейських країнах на службі в дипломатичних місіях або в делегаціях кооперативних організацій.

В тій руїні армії УНР і адміністративного апарату, що настала через інтервенцію французів і греків, Петлюра не втратив віри в перемогу української ідеї. День і ніч перебував він у вагоні С 55 і їздив залізницею в найбільш загрожені відтинки ослабленого фронту. Промовами Петлюра заохочував козаків і старшин видержати до ліпшого часу. Тоді «отаманщина» роз'їдала українську армію мов іржа залізо: різні шукачі щастя казали «я сам собі Петлюра»! Вони виривалися з дисципліни і чинили бешкети, грабунки, убивства невинних людей. Петлюра велів арештувати, судити і карати ворогів правопорядку, але через руїну адміністрації, серед анархії, це не завжди удавалося.

Віра Головного Отамана в перемогу української ідеї в народі була оправдана. Після найтяжчих днів лютого-березня 1919 року до уряду УНР приходили відомості про масовий повстанський рух проти большевицького режиму над Дніпром. До армії УНР переходили полки червоної армії із змобілізованих українців. Навіть чисто російські полки здавалися армії УНР, щоб битися проти комуністичної диктатури. Зневажене большевицькою пропагандою ім'я Петлюри знов здобувало велику популярність в Україні.

Могутній повстанський рух потряс основи комуністичного режиму в Україні. Але Українська Народна Республіка зустрілася з іншими перешкодами і небезпеками. На заході відновлена Польща натискала на Галичину та інші західні землі України. Румунське військо захопило Буковину ще в листопаді 1918 р. Російська біла армія Денікіна використала руїну большевицької влади в Україні повстанським рухом і захопила Лівобережжя та велику частину Правобережжя на півдні.

Бувши в ворожій колі великих і малих держав, УНРеспубліка могла встояти тільки солідарністю та напруженням усіх бойових сил народу. У той час у пресі та в парламентах Франції і Великобританії була гостра критика політики урядів тих країн за поміч російській білій армії та польським агресорам проти України. 31-го серпня 1919 р. українське військо вступило в Київ. Але довелося виступити з Києва під натиском війська Денікіна, що прийшло з Лівобережжя.

Сухий місяць вересень давав шанси для успіху української армії в боротьбі проти армії Денікіна, якої сили були вже

підірвані повстанським рухом. До Петлюри та уряду УНР і до голови галицького уряду Євгена Петрушевича приходили із областей, окупованих «білим військом», делегації від українських організацій, які оповідали про погром української культури під владою російських монархістів-шовіністів. Делегати вимагали, щоб українське військо негайно почало наступ на здеморалізовані ватаги Денікіна, що мали в Україні непочесне прізвисьце «Граб-Армія».

Однак до українського наступу проти білих в той час не дійшло. Відповідальних діячів українського галицького уряду збаламутив своїми інформаціями з Парижа державний секретар закордонних справ того уряду Василь Панейко. Він запевняв, що тільки союз України з армією Денікіна врятує українську націю, а тому радив, що треба відмовитися від боротьби за самостійність. Ці інформації так подіяли на провідників галицького уряду і на командирів Української Галицької Армії (УГА), що вони не хотіли й чути про війну проти Денікіна.

Я належав тоді до Центрального Українського Повстанського Комітету (ЦУПКОМ) разом з Олександром Щадиловим та Назаром Петренком.

ЦУПКОМ мав завдання координувати повстанський рух на території України, що попала під окупацію «білих». Мені доводилось давати Головному Отаманові звідомлення про повстанський рух. Я бачив, що Петлюра був дуже збентежений настроями галицьких провідників. Він казав, що можемо забаритися і втратити вигідну ситуацію для перемоги, коли будемо пасивні: «*Carpe diem, carpe diem*», (лови момент), — повторяв Головний Отаман.

На жаль, його передбачення справдилося. Сухий місяць вересень пройшов без воєнних дій, в жовтні випали холодні дощі, почалася розквась. Не дожидуючи нашої атаки, «білі» почали наступ на українську армію. Аж тоді, 14-го жовтня 1919 р. оголошено від обох українських урядів війну війську «Юга Росії». Зміна погоди тяжко вдарила по війську Української Республіки. Ми були відрізані від постачання ліками, зброєю та всякими матеріялами, бо держави Антанти накиннули блокаду Українській Народній Республіці. Через недостачу ліків тисячі наших козаків і стрільців загинули від тифу та інших недуг.

Команда Української Галицької Армії підписала капітуляцію перед «білими» 6-го листопада 1919 р., навіть не повідомивши команди армії УНР. Команда УГА на чолі з ген. Тарнавським перейшла в розпорядження команди Денікіна і домовилася, що голова уряду Західної Области Євген Петрушевич, який мав

титул «диктатора», переїде до Одеси під російську протекцію. В договорі капітуляції написано:

«Галицька Армія переходить у повнім складі з етапними установами, складами і залізничодорожнім майном на сторону Російської Добровольської Армії і віддається в повне розпорядження головного командира озброєних сил півдня Росії... Галицьке правительство через брак території спиняє тимчасово свою діяльність і переходить під опіку Російської Добровольської Команди».

Таким чином, командири Галицької Армії прийняли політичні вимоги російських імперіялістів і заперечили право українського народу на державну незалежність. Навіть слово «Українська» виключено в договорі з назви «Галицька Армія». Команда Галицької Армії зобов'язалася помагати «білій Росії» воювати проти «червоної» Росії, тільки не «проти Армії Петлюри», як у договорі названо Армію Української Народної Республіки.

Головний Отаман Петлюра, заскочений грізною звісткою про капітуляцію Галицької Армії, кинувся рятувати ті частини війська, що не попали в полон до «білих» росіян. Тоді голова уряду УНР Ісаак Мазепа керував евакуацією міністерств із Кам'янця на Поділлі в північному напрямі, щоб учинити реорганізацію адміністративного апарату й війська. Завершенням цієї акції була декларація уряду УНР з підписом Петлюри і міністрів 2-го грудня 1919 року. Армії УНР дано наказ продовжувати боротьбу за волю України в інших, партизанських формах. В декларації читаємо слова:

«Вояки Української Армії і весь народ України! Нехай ваша віра в нашу народну справу не захитається ні на мить! Тяжкий момент, який переживає наш Рідний Край вимагає від нас великої самопожертви. Але ніщо на світі не дається без боротьби».

За радою командирів армії УНР, на чолі з Михайлом Омеляновичем-Павленком, уряд український мав перебувати в умовленому місці, бо присутність міністрів у війську мусіла б притягати сили ворога, щоб знищити політичне керівництво УНР. Головний Отаман виїхав на початку Зимового Походу на Захід і спинився у Варшаві. Так почався новий розділ в історії України.

У Польщі, відновленій 1918 року після упадку Німеччини та Австро-Угорщини, були два напрями в закордонній політиці: консервативна партія, націонал-демократія, була ворожа до української самостійности, бо боялася, що українська держава над Дніпром буде домагатися прилучення західно-українських земель, які захопили поляки в 1919 році. Польські націоналдемократи хотіли взяти під польську владу якнайбільше земель ук-

раїнських та білоруських і людність цих областей зробити поляками та заселити їх польськими колоністами.

Другий напрям польської політики, на чолі з Юзефом Пілсудським, уважав Росію за велику небезпеку для Польщі і після упадку царату та після створення большевицького режиму. У Варшаві знали про плани Леніна пройти збройною силою через територію Польщі в центральну Європу, щоб викликати «пролетарську революцію». Пілсудський вирішив почати превентивну війну проти Советської Росії і хотів мати допомогу від тих народів, що попали під большевицький режим.

На перешкоді цьому була непослідовна, криводушна польська політика. Варшавський уряд вимагав від української сторони не тільки визнання прилучення до Польщі окупованих областей Західної України, але хотів втручатися і до внутрішніх справ Української Держави, зокрема в справі земельній. На правобережній Україні перед 1917 роком польська шляхта володіла великими маєтками. На Волині, в Галичині та в інших окупованих областях польська адміністрація та військо створили режим терору проти української людности. Особливо переслідувано українців, що служили в українській армії. Про це писав осаул Головного Отамана Олександр Доценко:

«Високі Шепетівські сосни шелестять і своїм шепотом, котрий чути на всю Україну, оповідають про число, імена та прізвища наших лицарів, розстріляних та повішених в кінці 1919 та в початку 1920 року за те тільки, що вони були козаками Української Армії. («Літопис Української Революції» том 2, кн. 5, стор. 79).

Прибувши до Варшави, Петлюра посилав протести до голови Польської держави Пілсудського, клопотався про поліпшення долі вояків-українців, що були інтерновані в Польщі. Але в адміністрації панувала ворожість до українців взагалі.

В Варшаві діяла від серпня 1919 року дипломатична місія УНР на чолі з Андрієм Лівичьким. Не мавши уповноваження від свого уряду, А. Лівичький подав заяву 2-го грудня 1919 року до польського уряду, в якій визнав право Польщі на українські землі, що були окуповані польським військом. Таким чином, Петлюра, приїхавши до Варшави, опинився перед доконаним фактом.

Головний Отаман добре розумів, що російський імперіялізм, відновлений під большевицькою диктатурою, загрожував теж Польщі. Тому Петлюра в листах до Пілсудського підчеркував спільність інтересів народів — українського і польського в обороні проти російської загрози. Однак господарювання польського війська та адміністрації на окупованих українських землях ви-

кликало між українцями ворожість до Польщі. В листі до Пільсудського Петлюра писав 22-го січня 1920 року, що між українцями, які раніше були прихильниками польсько-українського союзу, настало глибоке розчарування, через терор, грабіжництво і всякого роду насильства польської адміністрації на українських землях:

«Особи, які досі хотіли працювати і працювали в напрямку нав'язання тісних стосунків з Польщею, — зараз зрікаються покладених на них завдань і звертаються до верховної влади з проханням звільнення їх від праці і обов'язків, в корисність яких для української справи у тих працівників відібрано віру». (О. Доценко, «Літопис», стор. 141). У переговорах з дипломатичною місією УНР у Варшаві поляки старалися використати вигідну для себе ситуацію після руїни українського регулярного фронту та адміністративного апарату. Готуючись до війни з Советською Росією і бажаючи приєднати до цього українців, польський уряд хотів показати свою «великодушність»: мовляв, Польща «відступає» Українській Народній Республіці території давньої Польської держави в межах, що сягали колишніх кордонів Польщі з Росією перед 1772 роком. Цим польський уряд стверджував, що він мав право не тільки на вже окуповані поляками західно-українські землі, але й на великі простори Правобережжя, що були колись під польською владою, з Білою Церквою, Каневом, Чигирином, Черкасами, Уманню та іншими історичними містами. Згадка в польсько-українському договорі 22 квітня 1920 року про польські кордони в р. 1772 була дуже шкідлива для інтересів України, бо вона заперечувала право українського народу на самовизначення. Польський уряд хотів впливати на внутрішню політику УНРеспубліки, особливо в земельній справі, в інтересі польських землевласників. Це було прямування поставити Україну в залежність від Польщі.

Чому Петлюра дав згоду на підписання такого не вигідного договору з Польщею? Відомо, що Головний Отаман прислухався до порад Андрія Лівичького, дуже схильного до опортунізму. Можна думати, що Петлюра не вірив, щоб зруйнована війною слаба Польща могла опанувати Україну. В той час поляків було всього 22 мільйони і Польща не мала сили знищити український народ. Але Московська імперія, царська й большевицька, що має Сибір неісходиму і випробовані способи народовбивства, була й надалі найбільшою небезпекою навіть для фізичного буття українського народу.

В кінці квітня 1920 р. Петлюра був у Кам'янці на Поділлі і на зустрічі з українським громадянством дав відповідь на пи-

тання про невідповідний для України Варшавський договір. Він згадав народну приповідку:

«Тату», — каже син до батька: «Он лізе чорт у хату!» «Нічого», — відповідає батько: «Аби не москаль!». Значить, москаль страшніший за польського «чорта»...

Варшавський договір дав вигідну матерію для комуністичної пропаганди проти Петлюри та проти УНРеспубліки. В народній пам'яті залишилися недобрі спомины про польське панування в Україні. Прихід польського війська на Правобережжя не знайшов у народі прихильності. В жовтні 1920 р. я мав зустріч з командирами українських повстанців на Херсонщині недалеко великого селища Петрової. На чолі повстанців був старшина Олександр Пестушка (Степовий). Його підвладні командири, офіцери армії УНР, знали, що я стояв близько до уряду УНР в 1919 році, і хотіли довідатись ближче про політику уряду. Були дуже стурбовані відомостями про Варшавський договір:

«Чи ми можемо тепер визнавати Петлюру за голову нашої Республіки»? Такі слова я почув від борців за волю України, які перед тим розбили значні сили червоної армії біля слободи Петрової. З того видно, що популярність політичних провідників залежить від їхніх успіхів.

Похід на схід польського та українського війська, що було реорганізоване в Польщі до кінця квітня 1920 р., не мав успіху. Москва створила в рр. 1918—1919 червону армію, котра, з допомогою Махна, загнала «біле військо» ген. Врангеля у Крим. Советський уряд пустив в рух російську патріотичну пропаганду і покликав на службу царських генералів, як Брусілов та інші.

В серпні 1920 р. російське військо наближалося до Варшави. З великим напруженням удалося польському війську з допомогою армії УНР відбити московську атаку і примусити червону армію до безладного відступу. Після того між Москвою й Варшавою підписано замирення, а 18 березня 1921 р. був підписаний мировий договір у Ризі. Одночасно в Ризі був підписаний мировий договір Польщі з «Українською Советською Республікою». Цим був скасований Варшавський договір між Польщею та УНРеспублікою.

З боку польського уряду то був акт віроломний, але відомо, що міжнародні договори мають силу доти, доки договірні сторони вважають їх для себе вигідними. В листопаді 1922 р. я провідав Головного Отамана в Варшаві, де він жив у адвоката жидівської національності. В розмові Петлюра згадав договори — Варшавський і Ризький, але я не чув у його голосі огірчення: «Нужда перемінить закони», цитував він слова «Енеїди» Котлярев-

ського: «Мавши на думці наш національний інтерес, ми також не мусіли б оглядатися на вигоди інших», — промовив.

Зате з гнівом говорив Петлюра про шовіністичну політику польської адміністрації на західних українських землях, під польською владою: руйнування українського шкільництва, кооперації, гноблення преси української і т. д. Польська адміністрація робила натиск на козаків і старшин армії УНР, інтернованих у польських таборах, щоб верталися в «Советську Україну». Інтерновані не діставали достатнього харчування, голодували й хворіли. Щоб урятуватися від голоду, деякі козаки й старшини, з розпачу, записувалися до советських «репатріаційних комісій», що приїздили в табори інтернованих. Петлюра нарікав на польську пресу, в якій були вимоги поширення кордонів Польщі до Дніпра... «Які ж вони вузьколюбі, сліпі шовіністи», — казав. Згадав при тім, що ще перед Варшавським договором писав до Пілсудського, що польський уряд мусить змінити політику щодо українців, які попали під польську владу, і використати український патріотичний елемент для боротьби проти російського імперіялізму. Але то була мова для глухих...

Москва вимагала від польського уряду, щоб заборонила будь-яку діяльність членам уряду УНР, які перебували в Польщі. Польський уряд хотів вислати з території Польщі інтернованих вояків армії УНР; «Вибирайтеся, панове, з Польщі!» Так казав військовий міністер граф Шептицький генералові армії УНР Володимирові Сальському. Це мені оповідав Сальський при зустрічі в Варшаві. В таких обставинах перебування Петлюри в Варшаві стало нестерпне. 31 грудня 1923 р. він виїхав на Захід і оселився в Парижі, де прожив до 25 травня 1926 року.

В Парижі Петлюра був активний, як завжди. У той час до Франції переселилося із польських таборів кілька тисяч козаків і старшин армії УНР, що знайшли у Франції працю. Петлюра високо ставив діяльність представників Української Соціалдемократії на чужині — Ісаака Мазепи, Осипа Безпалка, Ольгерда Бочковського та інших, що виступали в обороні поневоленої України. В листах до Мазепи й Феденка Петлюра особливо хвалив книжку «Голод в Україні» (*The Famine in the Ukraine*, — *Die Hungersnot in der Ukraine*), що була видана заходами Центр. Комітету Укр. Соц. Дем. Партії в Берліні 1923 р., мовою англійською та німецькою.

Петлюра цікавився соціалістичним рухом. Коли він довідався, що конгрес Соціалістичного Інтернаціоналу відбудеться в Марсеї в 1925 році, то писав до мене в Прагу, щоб делегати УСДРП, їдучи на конгрес, провідали його в Парижі. Повідомляв, що у французькій Соціалістичній Партії були визначні прихильники Украї-

ни, зокрема П'єр Ренодель, член парламенту, та інші. То був його останній лист до мене.

Самуїл Шварцбард, професією годинникар, служив рр. 1918—1919 в червоній армії. Свого часу був судово караний у Відні за вломництво. Як червоноармієць бачив в Україні сліди погромів проти жидівської людности і чув, мовляв, погроми сталися з наказу Головного Отамана Петлюри. Шварцбард знав, що в 1919 році тільки невеличка територія на заході України була під владою УНР — на Поділлі й Волині. Дальші простори України на схід і на південь були полем бою між збройними силами росіян — «білих» і «червоних» та різних повстанських груп під командою Махна, Григорієва, Ангела, Гладкого, Мордалевича, Зеленого та інших.

Ворожа пропаганда намагалася скласти відповідальність за злочини проти жидівської людности на Петлюру. Аджеж «петлюрівцями» називали себе різні ватаги повстанців, в яких були також охочі до злочинних дій. Головний Отаман не любив слова «петлюрівці». Доводилось мені чути від нього, що вороги України хочуть цим словом представити нашу боротьбу за державність як інтригу однієї особи, а народні маси, мовляв, не мають нічого спільного з цією «авантюрою». Так і писав російський монархіст Василь Шульгин, видавець щоденника «Кієвлянин».

В хаотичній ситуації давніх і новіших часів, особливо в громадянських війнах, часто доходило до кривавих насильств і кривд невинним людям. Ген. Денікін, вождь російського «білого руху», писав, що в його війську в 1919 р. створилася «безодня насильства і грабування». Насильства й грабунки «поширилися на Північному Кавказі, на всьому півдні, по всьому російському театрі громадянської війни, учинені червоними, білими, зеленими». («Очерки Русской Смуты», т. 4, стор. 94).

У томі 5 своїх «Нарисів» Денікін писав, що «хвиля козацьких і добровольчих збройних сил залишила по собі брудний осадок насильства, грабування і проти-жидівських погромів» (стор. 122). Це діялось під владою, що мала у себе кадри вишколеної адміністрації і велику допомогу від західних великодержав.

Уряд УНРеспубліки, нації «окраденої», мав у своєму розпорядженні небагато інтелектуальних сил. І всеж ця горстка патріотів спромоглася в другій половині 1919 р. «навернути народ до українства». Армія УНР під проводом С. Петлюри відновила в своїх рядах дисципліну та здобула прихильність населення. Це ствердила теж ворожа сторона. Напр., полковник армії «Юга Росії» Попов прислав до команди армії УНР, що була в Зимовому Поході, листи з датою 7 січня 1920 р. із ст. Голта на Поділлі. З доручення своєї команди Попов пропонував команді армії УНР

союз проти большевицької червоної армії. В одному листі, писаному *українською мовою*, Попов зазначив:

«У вас є те, чого немає у нас, — прихильність людности. У нас є те, чого бракує у вас, — військове знаряддя». Бувши в Зимовому Поході, я зробив копії листів Попова і вони збереглися в архіві Укр. Соц. Дем. Партії та були опубліковані в Збірнику Пам'яті Симона Петлюри, Прага, 1930 р.

Для зрозуміння подій того часу згадати треба те, що сталося у Львові в листопаді 1918 р. на початку польсько-української війни. Жидівська людність Львова заявила про свою неутральність в польсько-українському конфлікті після проголошення Української Народної Республіки 1 листопада 1918 року. Поляки учинили жидам погром у Львові за «нелояльність» супроти Польщі. Хвиля погромів поширилася теж в інших місцевостях Польщі.

На процесі Шварцбарда в Парижі, в жовтні 1927 р., суд присяжних не міг вивчати подій 1919 р. в Україні, бо довелося би той процес розтягти на дуже довгий час. Оборона Шварцбарда в суді старалася своїм способом вияснити присяжним мотиви, що повели Шварцбарда до замаху на Головного Отамана: він, мовляв, був під впливом «невідступної ідеї» (*idée fixe*), що Петлюра був ворогом жидівського народу і організатором погромів. Людина, що має таке переконання, не може діяти раціонально і може рішитися на вчинок безвідповідальний. Ця аргументація Шварцбардового оборонця Анрі Торреса (Henri Torrès) — не змішувати з бождем французьких комуністів Морісом Торезом (Maurice Thorez) мала вплив на присяжних. Виконавець «безглузлого злочину» (це слова бувшого міністра в уряді УНР Соломона Гольдельмана) був виправданий.

Після убивства Головного Отамана були визначні діячі жидівської національності, котрі зрозуміли, що за спиною анархіста і бувшого солдата червоної армії діяла московська інтрига. Арнольд Д. Марголін, правник і бувший посол УНРеспубліки в Лондоні, вияснив найбільшій жидівській організації в Америці, на чолі з Луї Маршаллом аферу Шварцбарда. Тому Організація Маршалла відмовилася виступати в обороні убивника. А. Д. Марголін, посылаючи мені фотокопію своєї переписки з Маршаллом, з р. 1926, писав:

«В свій час я добився того, що Американський Жидівський Комітет (American Jewish Committee) (найбільш авторитетна жидівська організація в світі) зрозуміла, що Симон Петлюра не був погромщиком, а навіть боровся з погромами... Я захищав добре ім'я С. В. Петлюри і, взагалі, України від несправедливих обвинувачень з боку неправильно інформованих людей».

Член російської партії соціал-революціонерів (максималістів)

Ілія Добковський знав у Парижі анархіста Шварцбарда, у якого бував і Нестор Махно. Добковський був знайомий теж з Михайлом Володіном, котрий виконував доручення советської агентури в різних країнах. Після замаху Шварцбарда Добковський написав книжку, яка вийшла в Парижі 1927 р. в видавництві Федеративної Соціалістичної Унії (*Affaire Petliura — Schwarzbard par Elie Dobkovski (Michel)*). Добковський ствердив, що Шварцбард дізнався про адресу Петлюри від Володіна. Володін своїми антибольшевицькими фразами здобув довір'я генерала армії УНР Миколи Шаповала в Парижі, і Шаповал показав Петлюру Володінові на вулиці. Володін, для певности, пішов на обід з Шварцбардом до того ресторану, де бував і Петлюра. Добковський пише в своїй книжці, що Володін жив у Берліні й Празі розкішно, як це сам оповідав. Але в Парижі він удавав, що не мав з чого жити, позичав гроші у знайомих і не шукав праці:

«Не було ніякого спору між ним (Володіном) і Шаповалом аж до того дня, коли цей зрозумів, що Володін зловжив його довір'я, щоб підготувати вбивство». (Стор. 58). Шаповал свідчив на суді в Парижі, і кляв Володіна, советського агента, котрому він так довірявся, що навіть з ним фотографувався.

Після 25 травня 1926 р. Володін переховувався деякий час у Парижі і з допомогою советського посольства був вивезений до ССРСР. Добковський пише про ціль Москви, що доручила своїм агентам організувати убивство:

«Я переконаний, що таємнича рука, яка озброїла убивника, слухала тих, які хочуть викликати ненависть українських робітників, інтелектуальних і фізичних, проти нас — жидів» (ст. 32).

Добковський писав у своїй книжці про допомогу обороні Шварцбарда, яка прийшла від російського емігранта, відомого детектива Владіміра Бурцева. Бурцев постарався не допустити Добковського свідчити на суді проти Шварцбарда, бо слідчому заявив, ніби Добковський за царського режиму був «агентом-провокатором». Бурцев боявся, що засуд Шварцбарда був би на користь «українським сепаратистам»... Добковський після революції 1917 р. був виправданий від усяких інсинуацій і був за уряду Керенського і після большевицького перевороту головним слідчим для справ Охрани (Тайної поліції за царського режиму).

Трагедія Симона Петлюри неначе символізує історичну недолу українського народу. Україна, «приспана й окрадена», прокинулася в огні революції і знов стала жертвою гнобителів-сусідів. Від 1917 року довелося будувати зараз усе: від народної школи й просвіти до університету, від козацької сотні до головного штабу армії, від сільського кооператива до міністерського апарату, він провінційальної автономії до самостійної держави і міжнарод-

ної політики. То була важка, але творча робота, і Петлюра брав визначну участь у тій праці й боротьбі. В найтяжчих годинах УНРеспубліки, ввечері 26 листопада 1919 р., на раді уряду УНР з представниками війська промовляв Петлюра в Старокостянтинові на Волині. Цю промову я тоді ж записав:

«Ми виступили на арену історії тоді, коли світ не знав, що таке Україна... Єдино боротьбою, упертою і безкомпромісовою, ми показали світові, що Україна і її народ живе і бореться за свою свободу й державну незалежність... Признаймося без гордощів і без зайвої скромности, що за час двохлітньої нашої боротьби ми *створили українську націю*, яка й надалі активно боротиметься за свої права, за право самостійно і ні від кого незалежно порядкувати на своїй землі».

Дійсно, події 1917—1920 років виорали *історичну межу* в розвитку української національної ідеї. Відкидаючи провінціальність, яку нам накинulo чуже панування, народ хоче здійснити заповіт Шевченка: *«В своїй хаті своя правда і сила і воля»!*

Цьому ідеалові жертвенно служив Симон Петлюра, хоч внутрішня і міжнародна ситуація України не сприяла успіхові нашої визвольної боротьби.

Як оцінював Петлюра себе і свою роль в українській боротьбі за волю? Його слова я чув в годину страшного розвалу українських збройних сил в березні 1919 р. При розмові був Ісаак Мазепа, який нарікав на виїзд діячів — цивільних і військових за кордон, бо вони втратили надію на успіх нашої боротьби за державність.

«Я буду держатися рідної землі. Я — обречений», — промовив зтиха Головний Отаман. В тих словах характер Симона Петлюри.

Пригадується мені лист Петлюри до українського громадянства, писаний на чужині. Головний Отаман писав, що кров, пролита в боротьбі за волю народу, «не засихає». Інші слова знаходимо у Шевченка:

«Гомоніла Україна, довго гомоніла, довго-довго кров степами текла, червоніла. Текла-текла та й висохла... «А унуки? Їм байдуже: жито панам сіють»!

Унуки борців за волю забувають минуле. Несвідома маса народу стала «тяглом у потягах бистроїздних» своїх сусідів. Цю небезпеку — забуття національної історії — розумів добре Петлюра і кликав земляків до знання, науки, освіти. В травні 1920 р. Головний Отаман був у Києві, де його та українське військо вітала людність нашої столиці. Петлюра відвідав насамперед Українську Академію Наук, щоб ушанувати діячів науки.

Українська боротьба за самостійність в рр. 1917—1920 не забезпечила нашої державности. З одного боку, режим російських

імперіялістів та «перевертнів-малоросів» під фірмою гетьманату Скоропадського «відвернув народ від українства». То була поміч большевицькій пропаганді, що ширила в народі надії на Москву. Коли народні маси побачили, який режим принесла червона армія, то вже Наддніпрянська Україна опинилася під подвійною російською окупацією: червоною і білою. Західні землі України захопила Польща.

Найбільшою перешкодою нашій визвольній боротьбі була ворожа міжнародна ситуація. Всі європейські великодержави того часу і уряд в Вашингтоні не бажали нашого визволення і помагали нашим сусідам проти УНРеспубліки. Відомо, що без сприятливої ситуації народ не може визволитися. Це пізнали поляки в повстаннях 1830—1831 р. та в роках 1863—1864, а мадяри в 1849 р. Подібну катастрофу пережили недавно курди в Малій Азії. В свіжій пам'яті залишилось повстання за незалежність на Угорщині в р. 1956 та події в Чехословаччині року 1968.

Заокеанська великодержава відсвяткувала в 1976 р. своє 200-ліття. Без допомоги з Європи і особливо з Франції З'єдинені Держави Америки не встояли б проти сил Англії і автори Деклярації Незалежності повисли б на шибеницях, як зрадники.

Пам'ятаючи ці факти, мусимо дбати за всебічне зміцнення власних сил, бо тільки це дасть українцям можливість пережити «время люте» і бути готовими до різних змін у світі і в Україні.

Аж до останніх днів свого многотрудного життя Петлюра вірив в кращу будучність українського народу і був непохитним борцем за національне відродження нашої батьківщини. Москва вважала Симона Петлюру за небезпеку для своєї каторжної імперії і мала для того певні причини.

АМЕРИКА 1976 РОКУ

В 200 роковини незалежності Америки пригадуються принципово неоднозначні слова одного з її основоположників. Ці слова характеризують мрії тих, що вибирали Америку на постійне оселення, та надії відважних людей, що боролися по всіх усядах за демократичне, справедливе життя. Подам ці слова тут у перекладі.

1790 року представник жидівської громади в Н'ю Порті, Род-Айленд, надіслав до уряду США подяку за справедливе відношення до всіх людей в Новому Світі. Вашингтон відповів йому м. і. слідуєчими реченнями:

«Тут говориться лиш про толеранцію (терпимість), неначе певному класу (або частині народу. Л. М.) хтось дозволяє користатись правами, що йому належать від народження. Тут (у цій країні Л. М.) кожний буде спокійно сидіти під власною лозою чи фіговим деревом, та не буде нікого, хто міг би йому загрожувати».

Наскільки ті прекрасні слова, писані стилем 18 століття, відповідають сучасній американській дійсності?

Почнемо з того, що ми живемо в період, коли людство віддає величезну частину своєї продукції на військові сили. Наш частинно голодний та півголодний світ витратив спільно за останній рік суму коло 3 мільярдів на виготовлення матеріалів та на підготовку людей для нищення потенціальних ворогів. Недорозвиті країни збільшили вдвоє свої видатки на військові потреби, і це їм обійшлося в 39 біліонів за рік. Ця сума вдвоє більша ніж видатки на економічні потреби тих бідних людей! Слід пригадати і те, що, не вважаючи на сучасну катастрофічну недостачу продуктів харчування в багатьох країнах, і всупереч тому, що запаси палива та енергії вичерпуються, — 25% науковців світа займаються не шуканням, як задоволити життєві потреби людства, а винаходами все страшніших засобів руїни та смерті.

У великій, багатій, індустріально розвинутій Америці зараз число безробітних вище ніж колинебудь по другій світовій війні. Безробітних нараховується пересічно понад 8% населення; по містах, де криза відчувається особливо, як напр., в Нью-Йорку, безробіття дійшло до 12%! Крім балачок про поліпшення еконо-

мічного стану індустрії в різних офіційних, на жаль, не реалістичних комісіях, — нічого не організовано у розмірі, необхіднім для поборення безробіття.

Інакша ситуація фермерів, що лишились на землі. Нині рілнийчий робітник продукує в одну годину втриє більше ніж 20 років тому; в результаті число робітників зменшилось від 1959 р. до 1974 на 1,3 мільона. Сьогодні нараховується лише 2 800 000 фермерських родин. Їх положення ліпше ніж було кілька років тому, бо фермер отримує 40% з того, що платить консумент, замість недавніх 33%.

Завдяки світовому попиту на рілнийчі продукти вивіз з Америки збільшився. Статистики запевняють, що за пару років рілництво прийме ще з пів мільона робітників. Із країн, що масово вивозять рілнийчі продукти — Канада та Австралія, — Америка експортує найбільше. В саму Японію звідси посилається збір з кожного четвертого акра землі! Ці раптові зміни в рілнийчих обставинах можна назвати просто революційними: Америка отримала 21,9 біліонів доларів за рілнийчі продукти у 1975 року, а три роки тому мала 8 біліонів.

На питання, що сталося з людьми, котрі не витримали на землі до сучасної «революції» в рілнийстві (звичайно найбіднішими), не тяжко відповісти. В час загального безробіття мало освічені люди, люди без кваліфікацій, потрібних в найновішій індустрії, — додали порядну частину до незаможних. В часи, коли слід переучувати, чи взагалі навчати некваліфікованих людей в мільйонних розмірах, — уряд спромігся на таку акцію лиш для 100 000 — 150 000 бідаків.

В 60 роках Америка витрачала приблизно половину свого бюджету на військові потреби. Зараз, з офіційним припиненням воєн, військові видатки мусіли б зменшуватись; так, на 1976 р. вимагається вже «лише» 91 біліонів доларів. За президента Айзенгауера Америка нараховувала 4 мільйони людей у військовій формі, зараз 2,1. Варто замітити, що порівняно з СРСР це половина. Але звичайні порівняння такого роду мало що говорять, бо що американець звичайно робить машиною, в інших країнах виконується майже голими руками...

Багато в Америці чути про плянування, щоб направити сумний стан господарства країни. Саме слово плянування для багатьох консервативних американців — це свого роду «табу», особливо для тих, що і по цей день вважають за єдино бажану систему (в дійсності, давно вже віджили) «вільне підприємство». Кажу це тому, що повна економічна свобода, про яку мріяли та частинно її практикували англійські ліберали, давно вже не існує. Примірів є тисячі, але згадаю лише кілька:

Ще до недавна менші американські фермери ледве зводили кінці з кінцями, але власники більших хазяйств отримували великі суми державних грошей, щоб не культивувати той чи інший продукт (тютюн або зерно) на своїх величезних полях. Ціль: щоб тримати високі ціни на ринку.

Власники шахт користувались (та й ще користуються) неоправданими засобами, покликаючись на вичерпування вугілля, на реорганізацію, на поправки своїх підприємств і т. д., щоб не платити податків.

Дільці у великій індустрії, в нафтових корпораціях, мільйонери з капіталами за кордоном мають адвокатів, котрі вмють так представити їх доходи та видатки, щоб фактично звільнити їх від податків... Мало того, уряд США підтримує деякі інвестиції за кордоном певними гарантіями проти невдач своїх громадян. Так зване «вільне підприємство», — шуткують люди, — діє не в допомозі потребуючим, а в «соціальної опіці» через субсидії для мільйонерів. В таких обставинах мільйони населення живуть без власної хати, без матеріального забезпечення.

Найпростіше можна зрозуміти щоденне життя в Америці, коли глянемо на тих, що отримують марки для відживлення, так звані «фуд стемпс». Статистика каже, що людина не може прохарчуватись без загрози для здоров'я на суму менш 230 доларів у місяць, а родина з 4 душ — не менш 570. Американці, що належать до цієї категорії, дістають марки та ними платять за їжу, сплачуючи урядові 3 чи 4 частини дійсної вартості. У січні 1976 року таких осіб було 19 600 000 душ. Значить, 9—10% населення недоїдало б без федеральної підтримки.

По семи роках республіканської адміністрації, представники якої все були проти «завеликих видатків» на соціальні цілі демократичних урядів, та обіцяли збалансувати бюджет, державний довг все росте й росте, а гроші падають на ціні.

Настрій у більшості думаючих американців досить мінорний. Жертви воєн в Азії ще надто близькі, щоб їх забути. Не забута й афера «Вотергейта», коли виявилось, що багато людей на відповідальних постах вживали шпійонських заходів для очернення своїх партійних конкурентів.

В виборах голосує тут приблизно половина населення. Одна частина живе лише щоденними своїми проблемами — чи подорожіло м'ясо та газолін, хто виграв у футбольному змаганні і т. і. Громадяни втратили надію на чесну політику: мовляв, «і уряд і конгрес продажні»...

* *
*

Наперекір сказаному, хоч говориться, що в Америці молодь гірша ніж деінде, що люди бояться виходити з хат, коли темно, що тут поширилося злочинство, є тут позитивні настрої та групи, особливо організації та одиниці ідейної молоді. За людей активних, їх конструктивну співпрацю та певну політичну програму доведеться написати окремо.

Микита Косаківський

З НЕДАВНЬОГО МИНУЛОГО

Передмова

5 січня 1961 року помер у Німеччині інж. М. Косаківський. Незадовго перед смертю М. Косаківський, хоч тяжко недужий на серце, з напруженням останніх сил, написав спомин з недавнього минулого, який тут подаємо нашим читачам, згідно з бажанням автора.

Микита Косаківський народився 23 квітня 1900 року в родині учителя гімназії з Києва, Дмитра Косаківського, в селі Кетроси Ямпільського повіту на Поділлі. Від с. Кетроси походить літературний псевдонім «Кетрос», яким М. Косаківський підписував деякі свої книжки й статті в пресі. В рідному селі М. Косаківський закінчив навчання в народній школі, а до середньої школи ходив у м. Сороки, в Басарабії. Ще будучи сімнадцятилітнім юнаком, М. Косаківський пішов охотою в армію Української Народної Республіки 1918 року і показав себе хоробрим вояком у боях на різних фронтах, де був тричі ранений. Теж у Зимовому Поході армії УНР 1919—1920 року М. Косаківський продовжував боротися за волю України і лишився в рядах українського війська аж до упадку фронту армії УНР в листопаді 1920 року. За участь у Зимовому Поході армії УНР М. Косаківський одержав нагороду — Залізний Хрест.

Коли під натиском переважаючих сил російського більшовицького війська армія УНР мусіла покинути рідну землю і опинилася на території Польщі, то разом з українським військом був у Польщі інтернований і М. Косаківський. Перебувши голод і холод у цих концентраційних таборах, що їх улаштував для армії УНР віроломний «союзник», М. Косаківський вирвався на волю і в листопаді 1923 року перебрався до Чехословаччини. В Празі він продовжив середню освіту в 1926 році і в 1931 р. кінчив курс в Чеській Високій Технічній Школі, з дипломом інженера. Як інженер, будував дороги в Чехії до 1933 р., а потім студіював археологію в Українському Університеті в Празі. Від 1934 року М. Косаківський був співробітником різних чеських часописів та ілюстрованих журналів («Светозор», «Летем Светем», «Озвени

з całego света»), а в роках 1936—1937 працював у редакції великого чеського видавництва в Празі «Орбіс». Одночасно був членом редакції чеського ілюстрованого журналу в Празі «Светозор» і пізніше був і його співвидавцем.

Як член ОУН, виїхав він в листопаді 1938 р. на Карпатську Україну, брав участь в організації Карпатської Січі та належав до її Головної Команди. Після окупації Карпатської України мадярами М. Косаківський у травні 1939 р. прибув до Відня, а звідти переїхав до Бреслау (Вроцлав), де закінчив німецьку військову школу 1-го вересня 1939 р. В рядах німецької армії М. Косаківський брав участь в боях на сході. В Харкові був заарештований німецьким «Гестапом» і засуджений на смерть 1-го жовтня 1942 року за критику політики німецьких нацистів в Україні. Завдяки заходам приятелів Косаківському вдалося врятуватися від смерті. Його під чужим прізвищем переведено в іншу частину. Ранений під Сталінградом, вернувся в 1943 р. до Праги і був з армії звільнений. Від серпня 1943 р. М. Косаківський був редактором українських книжок у великому німецькому видавництві Геррозе в Гrefенгаймі до кінця війни. Після війни осів у Західній Німеччині і до 1950 р. провадив своє власне видавництво. Тяжка недуга примусила М. Косаківського припинити видавничу працю, але він продовжував писати статті до різних українських часописів. Був він автором оповідань і сатиричних поезій, що друкувалися в видавництві Геррозе.

Перебуваючи в Чехії, М. Косаківський заприязнився з славним українським поетом О. Олесем, про якого лишив цінні спомини.

Бувши в Лондоні 1957 р., М. Косаківський дав до друку свою книжку «*Так творилося українське військо*», що вийшла під прибраним прізвищем Д. Кетрос.

В особі Микити Косаківського українське громадянство втратило визначну культурну силу і Україна свого вірного сина, що боровся за волю народу, жертвуючи своє здоров'я і життя. Всі, що знали М. Косаківського, не забудуть його щирого, незалежного характеру, його чистого, незлобного серця, що любило правду і волю і не мирилося з неправдою, насильством і фальшивістю.

ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ (ОУН) У ЛЕГЕНДІ ТА ДІЙСНОСТІ

Час найліпший лікар, говорить давня приповідка. Час загоює і найтяжчі рани. Час змиває, затирає в пам'яті і найбільші неприємності. Час замирює ворогів, робить їх навіть приятелями,

а якщо ні, то принаймні вороги перестають бути ворогами. З часом забуваються різні катастрофи, час зменшує їх вагу. Це є скрізь, це є також у нас, серед української еміграції.

У нас поволі почало забуватися все, що сталося майже перед двадцятьма роками. Почало забуватися братовбивство, що його поповнювали члени ОУН, почали забуватися також інші сумні вчинки, які так «прославили» ОУН. Здавалося б, що й діячі ОУН зрозуміли, що час — це найліпший лікар. Вони найбільше з цього мали б радіти. Вони, після своїх «геройств» у минулому, мусіли б сидіти тихо і не давати найменшої причини для пригадування всього того, що вони наробили. Але ні! Вони знову хочуть бути «єдиними, що ведуть народ до волі», вони знову хочуть бути «найкращими з найкращих». Тому що все помалу затихло, вони почали вірити, що вже багато часу пройшло, і нема свідків їхніх вчинків з тої доби. Вони, очевидно, думають, що деякі свідки помиралі, деякі помордовані, деякі в тюрмах та в концентраційних таборах перебувають. Тому вони вірять, що знову можуть підносити голови.

Лише так можна пояснити появу статті п. Кордюка в журналі «Український Самостійник» (Мюнхен), в ч. 34 за червень 1960 р. під заголовком — «З'ясуємо справу точніше». В статті написано:

«В розмовах, газетах і інших публікаціях доводиться зустрічатися з засудженням українських націоналістів за їх поставу та діяльність під час другої світової війни, зокрема за їх нібито співпрацю з німецькими нацистами. Такі твердження, а, точніше, таке очорнювання лянають деякі особи серед наших соціалістів і УНДО».

Далі п. Кордюк пише, мовляв, всі ті, хто це робить, робить в інтересі... Москви. Пан Кордюк пише:

«Ми цілком добре розуміємо, що російський імперіальний центр послуговується у своїй кампанії проти визвольного руху режимовими ступайками з українського боку. Не розуміємо natomiast, коли в цю кампанію втягаються також деякі особи або групи в діаспорі. Вони, очевидно, не є ані комуністами ані їхніми вислужниками і навіть переконані, що опоганення українського визвольного руху, зокрема ОУН, в період другої світової війни забронзовує їхню партійну чистоту і надає їм чіткого політичного профілю».

Запитаймо п. Кордюка: якщо німецькі демократи засуджують злочини Гітлера і компанії, то чи це значить, що вони засуджують німецький народ? Але, очевидно, в очах п. Кордюка і його товаришів український визвольний рух — це ОУН! Проти цих претенсій мусимо рішуче протестувати. Далі п. Кордюк вповні заперечує співпрацю оунівців з німецькими нацистами і, навпаки,

твердить, що ОУН все боролася проти нацистів. П. Кордюк має відвагу писати:

«Хоч закид германофільства супроти українців має свої підстави в довоєнний час, але він найменшою мірою стосується власне до ОУН».

Як бачимо, з п. Кордюка неабиякий «лицар правди». Він свідомо *фальшує* недавнє минуле і це він сам добре знає. Оунівці перед війною і підчас війни сліпо мавпували німецьких нацистів і почали виступати проти Німеччини аж в 1943 році, коли вже було видно, що німці війни не витрають.

Вже на Карпатській Україні р. 1938—39 «хлопці» робили лише те, «що роблять німці». Навіть деякі потрібні речі виконували не тому, що вони корисні, а тому, що «так роблять німці». Головна Команда Січі, що була під проводом ОУН, посилала січовиків направляти дороги не тому, що це було потрібне, але тому, що «так роблять німці». В Команді Карпатської Січі багато разів дебатовалося питання, як піднімати руку для привіту: чи нарівні з головою, вище, чи трохи нижче голови. Було прийнято, щоб руку піднімати «трошечки» вище голови, бо «так роблять німці»...

В Німеччині були заборонені всі політичні партії, крім нацистської. На Карпатській Україні також оунівці вигукували, що треба всі партії (і все додавали «опортуністичні») заборонити. Має бути лише ОУН! Має бути одна партія, один народ, один вождь, бо так було у німців. У нацистів був табір Дахау, на Закарпатті був Думен і оунівці цей Думен використовували. Туди посилали інакше думаючих, «підозрілих», при чому «хлопці» вирівнювали минулі парубоцькі порахунки. Нацисти переслідували своїх політичних противників, мучили їх, били, — це робили й оунівці. Відоме тяжке побиття українців д-ра Фрищина та Головка на Закарпатті 1939 р. Це сталося тому, що «так робили німці». Оунівці задумували і пробували тотально впливати і діяти в усіх ділянках життя, бо «так робили німці». Оунівці пробували це в напрямках політичному, культурному, господарському і взагалі скрізь. Відоме ставлення оунівців до релігії — вони мавпували нацистів.

Німці відбирали чужинцям та жидам маєтки, отже і оунівці робили це. Так, оунівці за допомогою начальника поліції в Хусті Ю. Б. відібрали у мадяра, громадянина Чехо-Словаччини, «іменем українського народу» готель і ресторан «Корона». Оунівці цей готель, що його перейменували на «Січову Гостинницю», взяли під свою управу і прибутки з цього підприємства відвозили до Відня, до проводу ОУН, а український народ, що його ім'ям

грабували, нічого про це не знав. Так воно було, і п. Кордюк це добре знає!

І на жидівське питання оунівці дивилися так само, як німецькі нацисти. На Закарпатті оунівці накладали податки на жидівські крамниці («контрибуції»), бо, мовляв, це роблять також і німці. Тепер п. Кордюк виявляє в пресі свою «прихильність» до жидів. Пан Кордюк та його партійці навіть не називають по українському жидів жидами, а тільки євреями. Відомо, що жиди себе на Україні завжди називали жидами і в цьому нема нічого образливого. Жид називається жидом не лише в українській мові, але теж у польській і чеській. Єврей — це російська назва для жидів. І якщо оунівці вживають цієї російської назви, то вони помагають зросійщувати українську мову.

Пан Кордюк та його партійці намагаються доказати, що вони були противниками німецьких нацистів, що вони проти Гітлера боролися і навіть *жидам помагали*. Запитаємо п. Кордюка про школу ОУН в Закопанім в кінці 1939 р. і на початку 1940 р. Українським комендантом цієї школи був сьогоднішній «вождь» Микола Лебедь. Ця школа складалася з «найкращих» оунівців, з добірних оунівців. Кандидатів до неї вибирав провід ОУН. Про цю школу та її українського коменданта скажемо коротко нижче. Ця школа п. Лебедя заслуговує окремого досліджу.

На Закарпатті оунівці ширили пропаганду, мовляв, «Гітлер приятель України». Підчас боїв з мадярами в березні 1939 р. оунівці, хоч знали, як Гітлер вирішив справу Закарпаття, ще 16 березня до полудня закликали молодь Закарпаття воювати далі. Вони гукали через радіо з Хусту: «Держіться, держіться, німці йдуть нам на поміч. Одна німецька дивізія наближається вже до Перечина».

Цей заклик я чув на власні вуха. Це був свідомий обман, оунівці знали дуже добре, що це була неправда. Це був злочин, бо приніс непотрібні жертви для українців. Слова про «німецьку дивізію» свідчать про політичну безграмотність оунівців. Невже німці, коли б хотіли допомогти українцям проти Угорщини, мусіли б на Закарпатті посилати свої дивізії? Вистачило б однієї телеграми до Будапешту з Берліна. Відомо, що Гітлер *натискав на мадярський уряд*, щоб окупував своїм військом Карпатську Україну, бо Гітлер хотів зробити цим присмність Сталінові, показати вождеві большевизму, що німецький уряд *незаінтересований* в українській проблемі. Але наші «великі політики» з ОУН ширили в той час на Закарпатті легенду про «доброго вуйка» Гітлера, який, мовляв, хоче «визволити українців»...

В книзі «Від УВО ДО ОУН» сказано, що на Закарпаття для творення держави була вислана найкраща гарнітура «хлопців».

Цікаво знати, як тоді виглядала б та менше славна гарнітура?

Після трагедії Карпатської України здавалося, що оунівці дещого навчилися з гіркого досвіду співпраці з німецькими нацистами. Однак і після цього співпраця ОУН з гітлерівцями не припинилася, а ще скріпшала. Частинно військо Німеччини, а головню Гестапо, користувалося послугами оунівців. І якщо хтось твердить сьогодні протилежне, *той говорить неправду*. Найтіснішої співпраці досягнуто після створення т. зв. Генеральної Губернії в Польщі. Тоді «Головна квартира» ОУН була в Кракові на Зеленій вулиці. Пан Кордюк пише (і оком не моргне!), мовляв, «колишні керманічі легальних груп і партій улаштувались, як хто міг. Торгували, засновували кооперативи, працювали з різними німецькими урядовими або партійними чинниками... Деякі особи включилися навіть до політичних органів або війська». Аджеж кожному відомо: поліція і військо — це була *монопольна* справа ОУН. Якщо хтось інший (не з оунівців) попадав до поліції, то він мусів мати на це згоду «Зеленої вулиці». Чи п. Кордюк думав над цим? Люди ж знають, як воно було в дійсності!

П. Кордюк пише, мовляв, українці в краю не знали задумів німців, але що українська еміграція не повинна була мати ілюзій. Тільки треба пам'ятати, що ОУН була *сама еміграційним вивором* і вона напевно мусіла б знати задуми німецьких нацистів, але все ж таки співпрацювала (і як співпрацювала!) з нацистами скрізь, де лише могла, помагала нацистам і закликала других помагати. Пригадаймо собі лише заклики ОУН у Відні, Братиславі, у Празі і т. д. в 1939 р. до виїзду до Німеччини на працю. Пригадаймо собі, як провід оунівців (на Зеленій вулиці в Кракові) творив «Веркшущ», поліційні відділи, а перед тим військові.

За найбільше досягнення співпраці вожді ОУН уважали школу в Закопанім у Польщі. Тоді полк. Роман Сушко казав, що ми мусимо бути щасливі, що знаходимося по тому самому боці барикади, що й німці, ми маємо бути горді тим, що ми співтворимо «нову Європу», а може й «новий цілий світ». Тоді провід ОУН вибрав щось коло 120 «найкращих із найкращих» оунівців, як тоді Сушко та інші хвалилися, і послав їх до Закопаного до школи.

Українським комендантом цієї школи був Микола Лебедь (тоді «лейтенант Вільний»). М. Лебедь написав до «Сучасної України» статтю в 1960 р. про те, як творився батальйон «Нахтігаль», та як він, М. Лебедь, твердо виступав проти німецьких нацистів у справі присяги цього батальйону. Шкода, що п. М. Лебедь не написав ще нічого про школу в Закопанім. А він міг би багато і докладно про цю школу написати! В цій школі М. Лебедь вів перед у кричанні «гайль Гітлер», коли ввечері першого дня

німецький начальник школи Крюгер заявив курсантам, що вони виконують службу Німеччині і її вождєві Адольфу Гітлерові, і що від сьогодні нашим привітом є «Гайль Гітлер!». Чи це не була співпраця оунівців з німецькими нацистами? В цьому випадку провід ОУН вибрав «найкращих із найкращих» і в порозумінні з німецькою Службою Безпеки вислав їх у Закопане «співтворити нову Європу, а може й цілий світ». Ця школа (вона звалася Українська Вишкільна Сотня) була створена з почину проводу ОУН та з дозволу німецьких властей (Німецька Державна Служба Безпеки) в листопаді 1939 р. Отже це було вже після трагедії Закарпаття. Тоді вже оунівці *мусіли б знати* (як пише сам п. Кордюк) про задуми німецьких нацистів, бо, як уже вище згадано, ОУН була твором еміграційним, а еміграція, як зазначає Кордюк, мала бути докладно поінформована. Вона була дійсно поінформована. І тут якраз треба згадати, що ніхто (або майже ніхто) окрім ОУН з німцями не співпрацював. Цього оунівці не терпіли, бо це було лише їм «Провидінням призначено». Та група, до якої належить п. Кордюк, співпрацювала з нацистами так довго, аж поки вже стало видно, що німці війни не виграють. Щойно тоді вони під проводом М. Лебеда почали «бігти в ліс». Перед тим, як воювати проти нацистів, Лебедь і компанія 1943 р. рішили помордувати українців, що вже перед ними вели боротьбу проти німців. Отже, оунівці в листопаді 1939 р. мали вже досить досвіду з німцями, а все ж таки пильно «спітворили новий лад» в Європі. І для того, щоб навчитися творити цей «новий лад», була створена ця Вишкільна Сотня в Закопанім.

Німецьким начальником цієї школи був німець Крюгер, СС-гауптштурмфюрер, його помічником був фельдвебель Розенбаум. Українським комендантом, як уже сказано, був «лейтенант» Вільний, дійсне ім'я — Микола Лебедь. Ця група членів ОУН з вишкільної сотні мала навчатися військової справи, розвідного та протирозвідного уміння, слідчих методів і т. д. Після закінчення цієї школи члени її мали працювати для німецької Служби Безпеки. Але мало, дуже мало, таки дійсно працювало. Лише декілька випадків відомі мені, коли бувші ці «школярі» працювали для гестапо.

Але зокрема була ця школа, за виразом Романа Сушка, створена для «гартування сердець і нервів». В цій школі відбувалися, окрім теоретичного навчання, теж «практичні вправи» і в цих останніх («вправах гартування сердець») брали участь на початку лише старшини школи на чолі з М. Лебедем, під керівництвом згаданих німецьких начальників. «Вправи» ці відбувалися тим способом, що Крюгер та Розенбаум, коли кінчався день, йшли до міста Закопаного, заходили до якого-небудь жидівського

помешкання, брали кого-небудь з собою й приводили до школи. Тут в присутності старшин школи (на чолі з М. Лебедем) Крюгер та Розенбаум випивали собі по добрій чарці і обвинувачували приведеного жида в небувалому «злочині» і показували, як треба вести допит арештованого. Ясно, обвинувачений на початку відкидав усі поставлені йому закиди, але пізніше, після катування, «признавався» до всіх закиданих йому «злочинів». Одного разу такий «допит» відбувся в присутності курсанток школи. Їх було троє. Дуже багато курсантів, коли побачили, що в цій школі діється, бажали школу покинути, але це було майже неможливе. Умудрялися це робити так, що курсант «захворував», і його звільняли із школи. Чув я пізніше, що були випадки втечі курсантів.

«Лейтенант» Вільний (М. Лебедь) говорив, що «кожен член ОУН повинен показати німцям, що він має ще міцніші нерви, як німець, а серце кожного націоналіста є тверде, як сталь». М. Лебедь уважав навіть за потрібне говорити на цю тему «твердих сердець та нервів» перед цілою вишкільною сотнею при вечірній збірці. Ця вишкільна сотня, що в ній провідну роль грав М. Лебедь, була зліквідована десь у березні 1940 р.

М. Лебедь показав «міцні нерви» і діяв у цій вишкільній сотні в Закопанім аж до її ліквідації.

Оттак воно було, пане Кордюк! Але тоді жида були ще жидами, а тепер вони у вас євреями поробилися. Це лише один приклад співпраці ОУН з нацистами, а їх було сотні. А все ж, всупереч правді, п. Кордюк має відвагу писати:

«Хоч закид германофільства супроти українців має свої підстави в довоєнний час, але він найменшою мірою стосується власне ОУН».

Треба бути неабияким циніком, щоб твердити, як це робить п. Кордюк, що оунівці не співпрацювали з німецькими нацистами, а, навпаки, поборювали їх, і писати далі:

«Вважаємо, що є доцільним ще раз усвідомити собі тодішню ситуацію і в зв'язку з цим поставити просто запитання: де були і що робили в час другої світової війни ті теперішні політики, що так принципово засуджують українських націоналістів за сповідну співпрацю з німецькими нацистами і за інші злочини політичної і неполітичної натури? Треба ставитись позитивно до поважних досліджень недавнього минулого, що мають на меті вияснити правду і тільки правду, без огляду на те, чи вона є комусь приємна чи прикра. Навіть найприкріша правда є позитивом, бо на ній можна будувати майбутність і з неї вчитися. Але треба гостро засуджувати порожні фрази, самообдурювання або

наклепи, які робляться тільки з ціллю поставити себе в позицію дуже правильну, непорочну та принципову».

Пригадаємо п. Кордюкові деякі факти. Чи існували легально якісь інші українські політичні організації, окрім ОУН, в Німеччині та в нею захоплених землях від часу війни 1939 р.? Оунівці виступали всюди, як вірні приятелі Гітлера, помагали німцям і були в ласці у нацистів. Правда, скоро нацистам ця співпраця перестала бути потрібна. Пан Кордюк пише, мовляв, всі ці, що обвинувачують оунівців у співпраці з німецькими нацистами, служать тим самим московським окупантам... Колись оунівці мавпували німецьких нацистів, переймали від них усі методи поборювання своїх політичних противників, тепер оунівці наслідують методи московських комуністів. Вони, як і большевики, гадають, що коли неправду безмежно разів повторювати, то щось таки з того залишиться.

Тут хочу згадати про слово «націоналіст». Я всюди пишу «оунівець» для означення члена ОУН, бо слово «націоналіст» є поняття широкіє. Кожний український політичний емігрант (або майже кожний) є націоналістом. Націоналіст є той, хто любить свій нарід, свою націю, свою батьківщину, для неї працює і жертвує навіть своє життя. У англо-саксонців слово націоналіст є рівнозначне слову патріот. Отже є доцільніше члена ОУН звати оунівцем. Але оунівці завжди натягають, монополізують все, що належить всім, і при тому кричать: «Це ми, — лише ми!». Вони пробують навіть натягти на себе «буржуазний націоналізм». Оунівці роблять це, хоч вони знають дуже добре, що на жаргоні Москви буржуазним націоналістом є навіть комуніст, котрий не додержується московсько-комуністичної лінії. Навіть мадярський комуніст Імре Нодь був для московських комуністів «буржуазним націоналістом». Московські комуністичні посіпаки лають всю еміграцію «буржуазними націоналістами» і не розбирають, чи то соціялісти, ліберали, чи інші.

В своїй статті п. Кордюк «легко» погрожує, або, може, лише «радить»:

«Тому, може, краще мовчали б ті, що нині кричать на націоналістів, не кричавши підчас війни». І далі додає: «Все, що тоді діялось на окупованих землях, ішло на conto ОУН, — чи це був суспільний мотлох, що подекуди грабував і видавав євреїв німцям, чи це були коляборанти і т. д.».

Добра рада, але не вислана по тій адресі, що треба. Цю раду п. Кордюк мав би послати на свою власну адресу, бо, власне, оунівці сьогодні мусіли б залізти десь подалі і мовчати та радіти, що деякі їх «подвиги» забулися.

Як сказано, оунівці в усьому мавпували німців і це мавпу-

вання почали практикувати вже на Карпатській Україні в усіх ділянках життя, включно з відношенням до жидів. Вони поборювали своїх політичних противників «методами» (буком), що перейняли від німців. Пізніше від бука перейшло до кулі. Отже, оунівці почали мордувати інакше думаючих. І після цього п. Кордюк відважується сьогодні радити комусь мовчати? Мовчати, що його однодумці мордували невинних українських людей, бездоганих патріотів? Відомо, як оунівці підкрадалися, мов злодії, ззаду до своїх політичних противників і стріляли їх в потилицю або вживали «знаменитого» пута. Оунівці при допомозі чужих поліційних чинників нищили політичних противників, а при цьому і всіх близьких противників, хоч вони були Богу духа винні. Ні, пане Кордюк, краще ви візьміть цю свою раду до серця, сидіть тихо і мовчіть! За вашими власними словами, — «будьте скромний і сидіть тихо». Не провокуйте, не змушуйте те нещастя минулого на світло Боже витягати. Радійте, що ці злочини помалу починають забуватися.

Пан Кордюк пише: «Коли німецькі нацисти показалися злочинними і, що це важливіше, тупими окупантами, члени ОУН пішли в концтабори або в ліс».

О, доле !! Коли, власне, німецькі нацисти показалися злочинними та тупими окупантами? Всім відомо, що вони все були злочинними, тільки оунівцям воно здавалося інакше. Для оунівців вони стали злочинними та тупими окупантами аж тоді, коли вже видно було, що війна для німецьких нацистів програна. Щойно тоді оунівці під проводом М. Лебеда пішли в ліс, щоб насамперед мордувати своїх, що вже боролися проти німців.

Свідок «подвигів» М. Лебеда та інших «вождів», коли ОУН Лебеда рішила в 1943 р., після довгої співпраці з німцями, прилучитися до Української Повстанської Армії, описує, яким способом п. Рубан (Лебедь) узявся до захоплення влади над повстанцями. Після підступного нападу і роззброєння частин, що були під командою отамана Т. Бульби, ці вояки були включені «в різні бандерівські частини під поліційним доглядом. Старшини дістають кожен свого «ангела» із СБ (Служба Безпеки) з путом у кишені . . .» (*О. Шуляк, «В ім'я правди. З історії повстанського руху в Україні». Роттердам, 1947 р.*). Цими путами з наказу Рубана-Лебеда душили вояків УПА, що мали думку, незалежну від партії ОУН Рубана-Лебеда. О. Шуляк пише про ці звірства:

«Очевидно й ясно, що ні бійці, ані старшини УПА нічого спільного з цими вбивствами не мали . . . Робили це виключно члени СБ за інструкціями Лебеда. Та й той чи інший хлопець з СБ не знав, що він робить. Жертву висліджувала місцева сітка, не знаючи, для якої цілі. Думаючи — от так, для інформації. Тоді

спроваджувалось відділ СБ, який особисто жертви не знав, і йому доручалось «ліквідувати» німецького (або советського) агента, який має «доказані великі злочини». Коли хтось із бійців УПА відважувався протестувати проти таких метод визвольної боротьби, то й на нього приходило пучо СБ.

В цьому значенні Рубан (Лебедь) був найбільшим держимордою УПА, ніколи не будучи її командувачем, ані не бувши в жадних боях як і сьогодні».

Про безглуздий терор «вождя» Лебедя-Рубана в Україні в 1943—1944 рр. проти всіх «підозрілих» Шуляк пише:

«Прийшов наказ знищити увесь непевний елемент. Отож почалась гонитва за всіма, хто здавався тому або іншому станичному підозрілим. Прокурорами були бандерівські станичні, а не хто інший. Отже, ліквідація «ворогів» переводилась виключно за партійним ключем. Ясно, що в цю категорію потрапляли всі, хто не був прихильником бандерівщини. Станичний зладжував список «підозрілих» і передавав СБ. Нам доводилось перехоплювати і читати такі списки. Там ніколи не подавалось мотивів, не було сказано, чим саме людина підозріла. Коло деяких прізвищ стояли хрестики, а під сподом була примітка: «Позначені хрестиками мусять бути ліквідовані». І особисті вороги станичного гинули, як «вороги української визвольної справи».

Далі О. Шуляк пише:

«Та найжахливіша трагедія розігралась з полоненими з червоної армії, яких тисячі жили й працювали по селах Волині. Багато з них були свідомими українцями, ще більше стали ними підчас побуту тут... Це був надзвичайно вартісний для УПА елемент, бо військово вишколений. Їх треба було з'єднати, а тим самим — для української визвольної справи. Для цього видумали бандерівці (М. Лебедь. *Примітка автора*) таку методу. Приходили вночі до хати, брали полоненого, виводили на двір і заявляли, що вони советські партизани, й жадали, щоб ішов із ними, бо інакше застрілять. Хто в таких обставинах сказав би — не хочу? Майже кожен погоджувався, маючи намір згодом утекти і т. д. Таких нищено. Врятувалися лише ті, що, не злякавшись нічного нападу, відразу по мові орієнтувалися, що це бандерівці, й виголошували патріотичну промову, — мовляв, вони проти большевиків і т. д. Це, очевидно, не свідчило про їхні переконання. Та й багато українців, побачивши таку «державницьку» поведінку бандерівців і утотожнюючи їх з УПА, ніяких симпатій і ніякого довір'я до успіху такої революції не мали і були готові кожної хвилини перейти до большевиків».

Автор книжки О. Шуляк, описуючи неславні діла оунівського вождя Лебедя-Рубана в повстанському русі, зазначає:

«Таким чином, кров героїв УПА була закреслювана тупоголовістю Рубанівського командування і його «політики». Це найжахливіша трагедія наших останніх кривавих років. Це компромітація і пролітої крові і визвольної боротьби в цілому».

Є абсурдом твердити, що «ОУН ніколи не була на послугах сторонніх сил». Не є жодною таємницею, що ОУН була пов'язана ще далеко до другої світової війни з німецькими розвідчими чинниками. І то не якісь собі там звичайні члени ОУН, а самі вожді, як полк. Є. Коновалець, полк. Р. Сушко, сот. Ярий та інші. Тому якраз відбувалися часті зустрічі Коновальця з начальником розвідки німецької адміралом Канарісом. Слід ще відмітити, що після Рапальського договору 1922 р. німецька армія співпрацювала з советською. Вони співпрацювали також і на відтинку розвідки. До зустрічей «великих мужів» розвідки приходило в Ковні. Туди теж часто їздив і Коновалець.

Цікаво, що про Коновальця пише Франц Обермаєр, пресовий атташе в міністерстві закордонних справ Німеччини, в книзі «Україна, край чорноземлі», виданій у Відні 1943 р. На сторінці 114 цієї книги сказано:

«Свої зовнішньої найвищої точки дійшла українізація при відвідинах українського борця за визволення полк. Коновальця, який в 1918—1919 рр. вів завзяті бої проти большевиків і тепер відвідав Київ, на запрошення Петровського, президента советської України. Як багато інших емігрантів, він дав себе підмани московською національною політикою».

Це було. Коновальця прийнято в Києві як приятеля, і він вернувся закордон живий і здоровий, бо в той час між німецькою і советською розвідками була тісна співпраця, і в цій співпраці діяла також ОУН.

ОУН, як твердить п. Кордюк, ніколи з німецькими нацистами не співпрацювала, а, навпаки, поборювала їх. Пан Кордюк пише, що «у 1941 р. ОУН не пішла на жоден компроміс з німецьким окупантом, а, навпаки, відкрила фронт проти нього». Як оунівці вже в 1941 р. цей фронт проти німецьких окупантів відкрили, довідуємось з «Жовківських Вістей» — «Нахріхтен фон Жолкеф» — органу українських націоналістів, — четвер 10 липня 1941 р.: «Слава Героїчній Німецькій Армії і її Фюрерові Адольфові Гітлерові».

А ось що каже про співпрацю з німецькими нацистами (про «відкриття фронту») оунівська летючка, що її роздавали оунівці в перших днях липня 1941 р.:

«Новопостаюча Українська Держава буде тісно співдіяти з націонал-соціалістичною Німеччиною, що під проводом Вождя

Адольфа Гітлера творить новий лад в Європі і світі та допомагає Українському Народові визволитися з московської окупації».

Що скаже на це п. Кордюк! «З'ясуйте справу точніше!» З цим закликом та йому подібними оунівці «відкрили фронт» проти німецьких нацистів у 1941 р.! Сотні подібних прикладів можна навести, але п. Кордюк пише, ніби нічого не сталося, а як щось було, то це інші... Ми — оунівці навпаки!

Як уже було сказано, оунівці мавпували все, що було у гітлерівців. Навіть пробували «вуйка» наподоблювати. Так д-р Кость Паньківський в книзі «Від держави до Комітету» пише, що п. Ярослав Стецько прибув на громадські збори у Львові в 1941 р. «в теплий літній вечір у військовому дощовому плащі з піднесеним — згідно з модою — ковніром». А як же? Та ж «фюрер» так носив плаща!

Під кінець п. Кордюк пише пишну фразу:

«ОУН може бути в цілому горда за своє минуле. Вона не зупинялась, не капітулювала, а боролась».

Але кожний українець, не засліплений оунівською фальшивою пропагандою, ствердить інше:

Минуле ОУН було нещастям тисяч і тисяч добрих українських людей.

І коли сьогодні п. Кордюк і його партійці обстоюють це минуле і виправдують свої дії, то вони беруть на себе *відповідальність за ті злочини.*

Що ж? Вільно п. Кордюкові та його товаришам ширити неправду про минуле ОУН. Папір від неправди не червоніє... Але факти заперечують легенду, яку творять оунівці про минуле своєї партії.

Примітки

I

Про діяльність ОУН на службі німецької розвідки є чимало матеріалів, виданих різними мовами після другої світової війни. Ось що пише співробітник адмірала Канаріса Пауль Леверкюн у своїй книжці — «*Німецька Військова Розвідка*», — що вийшла в Лондоні 1954 р. (P. Leverkuehn: German Military Intelligence).

«З вибухом російської революції Німеччина дала активну допомогу спробам створити незалежну українську державу і погодилася на проголошення гетьмана Скоропадського головою уряду, чоловіка, що схилився до створення автономної української держави в складі царської великої Росії. Але в 20-х роках стало

ясно, що це ніколи не може здійснитися». Тому, — пише далі Леверкюн, — німецька розвідка перестала цікавитися групою Скоропадського:

«Вирішено радше розвинути співпрацю з ОУН (Організація Українських Націоналістів), що її провідником був Коновалець, до якого адмірал Канаріс мав особливу персональну прихильність». Леверкюн згадує про смерть Коновальця в Голляндії та зазначає:

«Провід в організації перейшов до Мельника і його головного прихильника Ріка Ярого, бувшого регулярного офіцера Імперії... Після польського походу відділ розвідки (Абвер) у Кракові вступив в контакт з Степаном Бандерою, радикальним українським націоналістичним революціонером, який мав значне число сторонників, особливо між молодшими людьми, в Галицькій Україні. На жаль, були поважні розходження в поглядах між Мельником і Бандерою... В 1938 році Абвер (німецька розвідка. *Ред.*) почала воєнну підготовку молодих українців в непомітному й ізольованому вакаційному таборі біля Хімського Озера (Хімзее)... В цій атмосфері надії і взаємного довір'я, що була створена співпрацею між німцями й українцями, довелося пережити суворий іспит в час вирішення Карпато-Української проблеми в 1939 році. Значне невдоволення виросло вже через Віденський арбітраж 1938 року, що вирішив угорські (у автора помилково написано «польські». *Ред.*) і українські домагання в Карпатській Українській території. Коли Гітлер вирішив в 1939 році передати цю територію Угорщині, то між членами ОУН поширилося невдоволення і жах. Загони карпатських українців ставили збройний спротив мадярському наступові і мали тяжкі втрати, а ще більше їх взято в неволю і кинуто в мадярські тюрми. Канарісові удалося взяти їх до Німеччини, де розвідка (Абвер) взяла на себе відповідальність за їх дальший добробут. Генеральний штаб у той час найбільше бажав підірвати послух українців, що служили в польській армії. Думалося, що поява одного українського охочого корпусу по німецькій стороні приведе до дезерції українців із польської армії. Українські групи, вимуштровані розвідкою (Абвер), були послані в ізольований район в Дахштайнських горах у Східній Словаччині, відкіль вони мали б вирушити, коли почнеться війна, в Галицьку область і потім швидко проскочити за польський фронт у Східну Галичину, щоб заохотити своїх земляків до партизанської війни проти ліній сполучення польських сил... Але ці всі заходи знов стали даремні через зміну політики. Гітлер і Ріббентроп вирішили залишити Східну Галичину росіянам, і тому Абвер не мала іншого вибору, як тільки відкликати найбільш скомпромітованих між українцями з території

на сході від Сяну... При кінці вересня 1939 р. був підписаний російсько-німецький договір приязні, і тоді розвідці заборонено мати будь-які зносини з ОУН або помагати їй фінансово чи іншим способом. В цей момент вмішалися японці і врятували положення... Через одного урядовця свого посольства (в Берліні. Ред.) японці негайно вступили в контакт з українцями, які перед тим працювали з другим відділом Абвер, взяли в свої руки утримування контакту з ОУН і, — хоч про це ніколи багато не говорилося, — вони удержували зв'язок з українцями і ними опікувалися аж до червня 1941 року. Від того часу все відразу зовсім змінилося, і німці найдужче хотіли відновити контроль над українськими зв'язками, які вони перед тим випустили з рук». (Стор. 158, 159, 160, 161).

II

Петер Кляйст, колишній високий урядовець в німецькому «Міністерстві Сходу», що було створене в 1941 році, пише в своїй книзі *«Між Гітлером і Сталіном»* (Р. Kleist, Zwischen Hitler und Stalin, Бонн, 1950 р.) про співпрацю ОУН з німецькою розвідкою:

«Адмірал Канаріс і його офіцери перед тим створили дуже добрі зв'язки з провідниками українського руху за незалежність, між якими Коновалець займав визначне і визнане місце. Він став жертвою советського замаху в Роттердамі в 1938 році саме тоді, коли була з ним підготована також політична співпраця. На його місце прийшов Мельник і взяв провідництво в Організації Українських Націоналістів»... (Стор. 185).

III

Примітка Редакції «Наше Слово»:

В місячнику «Сучасність» (жовтень 1965 р., Мюнхен) М. Лебедь вмістив статтю про українську визвольну боротьбу і пише так про добу між двома світовими війнами:

«Поза межами УРСР (у Польщі й на еміграції) українська визвольна політика була в основному зорієнтована на війну Німеччини з Радянським Союзом (гетьманський табір), на допомогу від Польщі (табір УНР) і на власні сили народу та революцію у зв'язку з такою війною та ставкою на ревізіоністичний табір (ОУН)».

Як п. Лебедь боровся «власними силами» в Закопаному, і як провід ОУН, будучи на службі німецької та японської розвідки, спіралися «на власні сили народу», кожному мусить бути ясно.

Л. М.

УКРАЇНЦІ СВЯТКУЮТЬ ЮВІЛЕЙ АМЕРИКАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Як й інші етнічні групи, українці прийняли жваву участь у 200-літньому ювілеї Америки. У Вашингтоні коло 50 різних національних груп виступило з своїми імпрезами. Для українців це було незвичайне свято, бо від 1876 року, на століття пізніше, почалась еміграція з українських земель до США.

Американська держава була витвором революції, про яку один з її провідників (Томас Джеферсон) писав: «Вона мала б бути сигналом всім людям порвати кайдани, сигналом прийняти благословення і вигоду самоуправління». Так у світі створився тоді «новий» спосіб державного правління: федеральна республіка, вільна і охоронена законами та власною Конституцією.

В результаті тих подій закорінилася індивідуальна свобода та республіканська форма правління, що стали об'єднуючим звеном цілого народу. Загальна пошана до принципів, проголошених від 1776 р., почувається у людей незалежно від їхнього походження, або від того, чи належать вони до першого, другого чи десятого покоління громадян. До певної міри почувають це й ті, проти кого творилося упередження й несправедливість, бо вільна Америка теж не безгрішна...

Більшість американських українців щиро відзначала 200 ліття: організації та громади не пожаліли сил та засобів, щоб представити свої мистецькі таланти та вироби в цей час надзвичайної популярності етнізму. Українські імпрези відбувались на протязі літа по більших містах Америки, в провінціальних оселях на просторах від Нової Англії до Каліфорнії, та з півдня аж до канадських кордонів.

Багато українських патріотів раді були показати своє найкраще, краян побачити, а молодь, звичайно, хотіла й побавитись; інші патріоти надіялись скористати з нагоди «сказати правду» за Україну, про нелюдський режим, що там панує. Та ще сподівались допомогти Валентину Морозові, щоб прилюдними протестами полегшити його долю.

Український тиждень у Вашингтоні підготовляли Крайовий Комітет УККА та його відділи, громадські та комбатантські орга-

нізації, жіночі й молодечі союзи та місцеві сили, очевидно, з головою етнічних груп, д-ром Куропасем. Програму вироблено на 20—27 червня в надії на участь в ньому українців з цілої Америки, як то було при посвяченні пам'ятника Шевченкові у 1964 р. Вашингтонські українки готувались гостинно прийняти приїждших, видали спеціальну книжечку з тої нагоди.

Тиждень почався з виставки картин, скульптур, вишивок та інших виробів народного мистецтва та книжок, впорядкованих у бібліотеці ім. Мартіна Лютера Кінга у центрі столиці. 24-го червня представники української молоді були запрошені у Білий Дім на заслухання (а може й обговорення?) при участі асистентів, і по етнічних справах, д-ра Куропаса, голови Українського Відділу Голосу Америки, директора Справ Молоді. Тема «Дипломатичні зносини між Сходом і Заходом».

25-го оголошено «Сімповіюм» в будинку Католицького Університету Америки. Спонсорами Наукової Конференції були НТШ, УВАН, Гарвардський Інститут, Відділ Канонічного Права при Католицьким Університеті. Українські професори мали представити на тому сімповіюмі (по-англійськи) вклад українців в американську науку, економіку та суспільне життя. Теми були різноманітні, теж сучасні, як, напр., Проблеми Енергії; Українські Економісти в Америці; Дипломатичні та Консульські зв'язки України та Америки у 1917—1922 р.; Етнічні Групи та Плюралістичне виховання у США; Основи Української Католицької Церкви в Америці; Участь Української Православної Церкви в розвитку української спільноти в Америці; Українська Бібліографія в Американських Університетах.

26-го — маніфестаційні сходи з величавим Маршем Свободи. Маніфестація почалася коло пам'ятника Вашингтона та «Походом Волі» до пам'ятника Шевченка. Там, по молитві ієрархів українських церков, мали виступити Президент чи Віце-Президент США, та представник українського «естаблішменту». Вечером того ж дня — концерт українських музикантів, співаків, танцюристів у найбільшій залі Вашингтону — Констітющн Голл.

27-го — день Соборної Архиепископської Панахиди на Національнім Цвинтарі в Арлінгтоні за спокій душ піонерів українського життя в Америці та українських вояків американських збройних сил, що загинули в війнах.

* *
*

У перший день я пішла на виставку в бібліотеці. Я вважала, що то мала бути виставка українського мистецтва, що там будуть столи з добірною літературою, різноманітною пресою, друки з

гарними ілюстраціями, щоб показати українські історичні цінності, красу Києва з його церквами і т. д. Але побачила окрім картини Холодного, олійні картини невисокої якості. У сусідній залі стіл, де лежали видання УВАН. Вартісні книжки, але цікаві більш для спеціалістів ніж для звичайних відвідувачів виставок. Там же була прекрасно улаштована виставка українських вишивок з мапою України та поясненнями, звідки яка вишивка походить. Були ще експонати української ноші та виробів, але вже не так добре дібрані.

Від народного мистецтва я рішила подивитися ще раз, як воно все виглядає з головного входу до бібліотеки. Перед дверима великої залі була постать Лесі Українки — скульптура з дерева; в самій залі спереду були три погруддя, мабуть того ж мистця. За ними картини та на столику книжечка на англійській мові: «Ukrainians in America», видана Укр. Нац. Комітетом на пошану двохсотліття Америки, якимсь М. Буриком.

Коло бюсту одної з тих скульптур стояв невеличкий пан та щось поясняв дітям, що зібрались коло нього, по англійськи. Я спинилася та спитала по українськи, чи не знає він, що то за сувора чоловіча голова поруч двох жіночих. Гордо та задоволено відповів він, що то Бандера. Запитав навіть, чи не бачила ніколи? Я хотіла сказати, що не мала приємности, але лише вимовила, що ліпше б не говорити публіці, чие то погруддя. В дальшій розмові довідалась, що то скульптор Черешньовський, голова Об'єднання Українських Мистців в Америці...

По дорозі додому я розглядала книжечку, яка мала знайомити американців та туристів з українцями в Америці. Там описано, звідки походять, де осіли та де працюють українці, пояснення про характер емігрантів у різні періоди. Описані ранні організаційні кроки, допомога церков: поступове збільшення числа інтелігенції серед імігрантів та преси: в середині 1930 років тут було вже 20 укр. часописів. Описані й старання українців добитись визнання УНРеспубліки у 1918 році. Бурик пояснює посилення громадської акції тим, що українці заснували дві політичні організації — Гетьманську Січ, та ОДВУ, згадує, що ще до того засновано Українську Жіночу Лігу. Пояснено, що з колишньої Української Ради в Америці організувався УККА, згадуються студентські організації, Пласт. Але нема ні слова за «Оборону України», що вона робила на чолі з Мирославом Січинським та іншими до другої світової війни для освіти робітництва, для ознайомлення американців з українською справою, за політичну літературу, якою Оборона України підтримувала людей тут і на укр. землях. Не найдете там також нічого за великий вклад Ярослава Чижа через видавництво «Народної Волі» (У.Р.С.);

за його розвідки з історії укр. еміграції в Америці; нарешті його довголітний продуктивний зв'язок з «Common Council for American Unity» (Громадська Рада для Американської Єдності), через який він міг знайомити Америку з Україною та її народом, допомагати співпраці різних національностей, що мешкають у США. Ті діячі та організації, очевидно, немили організаторам Укр. Комітету Святкування 200-ліття.

Правда, Бурик згадує про спільні заходи української громади та студентства для заснування Катедри Українознавства у Гарварді, про число українських професорів в американських університетах, але він не вмів показати дійсне обличчя українців. Книжечка та видана Укр. Нац. Комітетом Двохсотліття з допомогою від «Philadelphia 76' Inc. The bicentennial Agency of the City of Philadelphia». Книжечку написав мало інтелігентний автор. Але де ж були відповідальні організатори, щоб представити правдиво життя американських українців культурним людям?

Звичайно, по відвідинах виставки мое недовір'я до її аранжерів ще збільшилось, бо «Тиждень» мав бути до певної міри загальноукраїнським Святком, не пропагандою на користь вузько партійної «здвигової України».

Вашингтон м. ін. не «зароївся» українцями, як того сподівались організатори. На науковий Сімпозиум прийшло з два десятки людей, та й то з членами родин промовців. Не зважаючи на зусилля організаторів з «естаблішменту», з'їхалось на свято лише між 2½ та 7 тисячами, згідно з тим, з якого джерела походила інформація.

Запрошені Президент та Віцепрезидент США не могли бути на маніфестації коло пам'ятника Шевченка 26-го. Їх заступник, Секретар Фінансів (в Європі це відповідає міністрові), дуже мило вітав українців, але далі запевнення, що Америка не змінилась принципово, що все стоїть за свободу та самостійність народів (яких?) не пішов...

Валентин Мороз, якому учасники демонстрації хотіли допомогти протестами, коли побачив би ту активність українців у Вашингтоні, певно засумував би. Бо він відчув би, що коли б люди такого політичного напрямку були при владі в Україні, то він сам мабуть попав би у нову неволю.

**
*

Хоч жаль було мені пропустити яскраву картину українських одягів на демонстрантах, стягів, транспарентів з патріотичними написами, але я вже слідувала за подіями здалека, з преси. Чи спокійна була б Леся Українка у гробі, коли б дізналась, що

поруч неї, на українській виставці з нагоди 200 ліття Америки та волі, — стояло погруддя, Бандери, — невідомо, але не в моїх силах було підтримувати морально так невдало zorganizований Тиждень.

Один журналіст написав у «Свободі» по вашингтонським святі, що треба задуматись, чи слід витратити великі суми грошей (понад 100.000 доларів) та енергію на щось, що не оплачується; писалось і те, що треба мов пам'ятати, що вашингтонський клімат улітку (90—100° Фар.) не надається для великих імпрез... Не писалось однак, що треба вважати і на *моральний клімат*; що безвідповідальними виступами неможливо досягти успіху для свого народу.

ПРАВДА І ТЕНДЕНЦІЙНІСТЬ ТА ФАЛЬШУВАННЯ В ІСТОРИЧНІЙ НАУЦІ

Ще ніколи не була українська історична наука в такій неволі, як нині під комуністичною диктатурою. Москва проголосила, що історія мусить бути «партійною наукою», значить, служити інтересам компартії. Цю директиву накинута також усім країнам, що попали під «опіку» Москви. Однак найтяжче знуцання мусить терпіти під комуністичною диктатурою українська історична наука та історія інших неросійських народів, прилучених до «нерушимого союзу». Російські історики під комуністичною владою мають трохи більше волі, бо їм партія не ставить в вину «буржуазного націоналізму». Навпаки, Москва заохочує їх писати в дусі колись засудженого «великодержавного шовінізму».

І за царського режиму автори шкільних підручників з історії мали директиви згори, як описувати історію народів Російської імперії: хвалити московських князів, царів та їхніх генералів, що походами й перемогами «приєднували» нові провінції під владу російських самодержців. Все ж таки історична наука в університетах була за царського режиму вільніша. Українці — бувші ученики київського історика В. Антоновича — могли викладати в університетах історію Росії незалежно від урядових «доктрин». Після революції 1905 р. М. Грушевський друкував свою «Історію України-Русі» в Києві, і цензура не перешкоджала йому писати правду.

Однак російські історики під царським режимом були «заражені» імперіялістичною ідеологією, особливо відносно України. Більшість їх прийняла гіпотезу, яку створив історик Міхаїл Погодін ще в 19 віці. Він писав, що перед татарським наїздом 1240 року на Київщині жили предки того народу, який був пізніше названий московським. Ці уявні жителі Київщини неначе б переселилися на Північ, а на їх місце прийшли з Галичини й Волині предки українського народу. Російський мовознавець Алексей Соболевський хотів підперти гіпотезу Погодіна дослідями над писаними пам'ятками Київщини з доби передтатарської.

Українські учені — М. Максимович, М. Костомаров, А. Кримський та інші відкинули гіпотезу Погодіна-Соболевського як не-

наукову. Теж деякі російські історики не визнавали цієї гіпотези. Російський популярний історик В. Ключевський у своїх працях заступав гіпотезу Погодіна. Його лекції в Московському університеті видано в перекладах на різні мови, і ця гіпотеза «гуляє» в світі. Ще за життя Ключевського (він умер р. 1912), його ученик Павел Мілюков відкинув гіпотезу Погодіна як ненаукову. Про це Мілюков написав у своїх споминах, у I томі (Нью-Йорк, 1955 р.). Мілюков згадує, що він, готуючи лекції про історію розселення східно-слов'янських племен для студентів Московського університету, вивчав матеріяли археології та «топографічну нomenclктуру». Мілюков переніс на топографічну карту генерального штабу відомості з літописів про рух слов'янських племен. Його праця *«показала картину зовсім несполучну з теорією масового руху руських племен з півдня на північ, — теорією, котру визнавав В. О. Ключевський, ідучи за Погодіном. Він взагалі не був прихильний до українського руху і протиставив його (руху) захопленням другу крайність — повне заперечення»*. (Стор. 136—137).

Мілюков зазначає, що його критика гіпотези Погодіна про переселення людности з Київщини на Північ викликала «охолодження» у Ключевського до нього. Ключевський постарався, щоб факультет не допустив Мілюкова викладати обов'язковий курс з історії... Ця пригода показує, що й за царського режиму була можливість «затулити рота» об'єктивним історикам.

Під комуністичним режимом деякий час не було особливих перешкод історичній науці. Українська Академія Наук з участю М. Грушевського та інших учених розвинула була широку діяльність. Про гіпотезу Погодіна забуто. Але на початку 30-х років компартія визнала рухи неросійських народів за «головну небезпеку» для режиму диктатури. Тому перебудовано навчання історії у всіх школах Советського Союзу. Про уявне «переселення» киян на Північ уже не говориться, але створено нову гіпотезу: мовляв, Київська Русь була «колискою» народів — українського, великоруського та білоруського...

Коли визнати за правду, що такі «близнята» народилися в Києві, то легко їх вернути до давньої «єдности» через «зближення мов» і «злиття націй», як учив Ленін. А для «благоудобства» (слово декабриста-великодержавника Пестеля) спільною мовою має стати «мова Леніна».

У бувшого американського президента Форда «посковзнувся язик». У розмові з журналістами він сказав, що народи Середньої та Східної Європи (він назвав Польщу та Румунію) вільні й незалежні. Ці слова Форда викликали бурю протестів американських громадян із народів, поневолених Москвою. Мусів Форд кілька разів вияснити свій «заскік язика» (*lapsus linguae*), але протестанти не втихомирились.

Слід однак зрозуміти, що Форд мав на думці не так поневолені народи, як *політику* свого уряду. Ця політика була визначена в 1945 р. в Ялті. Тоді Рузвелт і Сталін, не вважаючи на перестороги Чорчілла, поділили світ на сфери впливу. Тому тепер слова відповідальних американських політиків про визволення народів і т. д. — це фрази без змісту. Хоч у виборчій агітації суперник Форда — Картер — нападав на свого противника за язиковий «ляпсус», але й новий президент не змінить політики Вашингтону супроти Москви. Так було в час мадярського повстання в 1956 р., так було і в час агресії Москви на Чехословаччину, де люди хотіли жити трохи вільніше. З цього не виходить, що поневолені народи мали б мовчати, коли уряди демократичних держав забувають ними проголошене право народів на самовизначення. Однак у протестах мусить бути тактовність: *Хто і як має протестувати.*

У вождівському «Шляху Перемоги» (Мюнхен, 24. 10. 1976) надруковано «Протестну телеграму ОУН до президента Форда». Телеграму підписав «Ярослав Стецько, голова Організації Українських Націоналістів (революціонерів)». Стецько телеграфував до Форда, «*як останній прем'єр-міністр вільної України*»... Стецько допитується у Форда, чому він не дбає «про розвал Російської імперії», і загрожує: «Український 50-мільоновий народ» та інші поневолені нації будуть уважати Америку, «як нашого ворога і союзника Росії в гнобленні нас»...

Що сказати про цю «високу політику» Стецька, фальшивого «останнього прем'єра-міністра вільної України»? Та ж у Вашингтоні добре знають, що під Сталіном і Гітлером *Україна не була вільна*. «Створення української держави» проголосив Бандера у Львові 30 червня 1941 р., де всю силу і владу мала німецька армія. Кого ж хоче дурити солоний «прем'єр-міністр»? Ясно: він намагається запаморочити тих українських емігрантів, які не знають про «подвиги» ОУНівських ватажків і вірять їхнім вигадкам.

Стецько підписав свою телеграму до Форда як голова ОУН(р). Цей титул у Вашингтоні *зрозуміють*, бо там відома книга істо-

рика Джона Армстронга «Український Націоналізм» з 1963 р. В тій книзі автор так описав ОУН:

1. Нахил до тероризму; 2. Фанатичний романтизм ідеології; 3. Підпорядкування розуму, критичного думання, почуванням; 4. Виявлення «національної волі» через «вождя», наділеного «благодаттю», та через еліту фанатичних націоналістів, організованих в єдиній партії; 5. Прославлення прямої дії, війни й насильства, як виразу вищої життєздатності нації. («Ukrainian Nationalism», стор. 20) Армстронг не вигадував, він читав ОУНівську пресу та книжки теоретиків українського фашизму — Д. Донцова, М. Сціборського, Д. Андрієвського та інших.

Відома в світі теж програма ОУН, затверджена на з'їзді цієї партії в Відні 1929 р. В тій програмі написано, що ОУН визнає «монархизм» (однопартійну владу) і «національну диктатуру»; «голова держави» покличе до життя законодавчий орган на основі «організованих станів» (корпорацій) за прикладом італійського фашизму. («Ukrainischer Nationalismus», стор. 111, Прага, 1939 р.).

З такою «візитною карткою» голова ОУН(р) появився в Вашингтон до президента Форда. Чи він знайде в політичних колах Америки прихильність до себе? Напевно там здивуються непомалу, що Стецько грізно вимагає, щоб Форд подбав «про розвал Російської імперії»... Відомо, що імперії розвалюються в революціях і наслідком поразок у війнах.

Чи може американський уряд викликати революцію в Советській імперії? Чи схочуть американці почати світову атомову війну, щоб розвалити Російську імперію?

Прочитавши телеграму «останнього прем'єра-міністра» з Мюнхену, американські політики мабуть подумали: — Коли українці мають такого «вождя» і не пошлють його «кози пасти», як він заслужив своєю неграмотністю в політиці, то яка ж та маса, з якої стецьківці збирають добровільні чи примусові жертви на «визвольну боротьбу»?!

Але — жарти набік! Пора вже сказати шарлатанам — *годі!* Перестаньте своїми простацькими заявами, примітивною писаниною та фальшивою пропагандою знеславлювати українську національну ідею в вільному світі! Ваші братовбивства, вашу службу плянам Гітлера знає Україна і в світі ваші неславні діла відомі. Поза репрезентантів і виразників «волі народу» Стецькові та іншим подібним так личить, «як корові сідло»...

Ми намалювали «портрет» Стецька-«дипломата», що листами й телеграмами хоче «з царями, королями, президентами, князями поділитися думками, та якими? Блискавками!» (О. Валентин-Олесь: «Перезва», Відень 1921 р.). Однак нема чого журитися: Стецько має суперників, що теж сміливо рішають проблеми між-

народної політики. Дм. Кузик у «Нашому Голосі» (Трентон, вересень 1976 р.) намовляє Стецька, що годі орієнтуватися на «національних китайців» на Тайвані-Формозі, а треба надіятися на комуністичний Китай.

Кузикова «стратегія» дуже проста:

«Америка не вдарить на ССРС, не вдарить і ніяка західна держава, не вдарять і японці. Остається тільки комуністичний Китай, що також є великаном, має і далі продукує атомові бомби і має союз з Японією, яка теж має претенсії до Москви за забрані від неї території в останній війні». Кузик вірить, що комуністичний Китай «може зрушити з ніг московського великана. А в цьому випадку маємо всі дані (Не журися Україно! Наша примітка) сподіватися, що комуністичні держави під кормигою ССРС обернули б свою зброю проти поневоловача (треба — «гнобителя»!). І в таких обставинах Україна могла б відискати (треба — «здобути», «відновити»!) свою волю».

Що за глибокі ідеї! І який блискучий стиль! Пан Кузик жонглює атомовими бомбами, світовою війною, не подумавши про наслідки такої «визвольної війни», що обернула б нашу Україну та інші країни в безлюдні згарища.

Коли в р. 1951 Чорчілл прийшов до влади в Англії, то Стецько послав англійському прем'єрові меморанд, у якому пропонував Чорчіллові «союз» проти Москви... Тоді Стецько вірив, що уряд Великобританії pomoже своїми бомбами Україні визволитися... Як легко Стецькові й Кузику тішити себе надіями на війну в затишку! Але, коли б атомові війна вибухла, то чи не полетіли б «атомові стратеги» в небуття з порохом та димом? Мабуть Стецькові «лаври» в міжнародній політиці викликали заздрість у Кузика і він виступив з своїми проектами «визволення України».

Забагато цих «спасених проектів» і забагато «політиків». Правду писав колись поет Олесь у Відні: «Скільки політиків! Бідний народ»!

В СПРАВІ ОДНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

Мюнхен, 17. 4. 1976 р.

ВШ. П. Проф. О. Кульчицький
САРСЕЛЬ

Поважаний Колего,

Я прочитав уважно проєкт наукової конференції, присвяченої 50 роковинам смерті С. Петлюри. Не можу тут входити в подробиці, мушу висловити деякі застереження:

1. Уважаю за недоцільне включати до наукової конференції Бібліотеку ім. С. Петлюри, бо Бібліотека не наукова установа, а місце, де знаходяться книжки, преса та архівні матеріали. 2. Моя участь як і участь д-ра Богдана Феденка в запроєктованій конференції є неможлива з дуже поважних причин характеру громадського та морального:

Відомо, що після пограбування Бібліотеки німецькими окупантами удалося відновити цю установу тими залишками, що уціліли в Парижі. В перших роках до цього діла взявся Григорій Довженко, колишній член Центральної Ради. Його невсипуща праця врятувала Бібліотеку від остаточної руїни. В час подорожей моїх із Лондону до Парижа я часто проводував Довженка, секретаря Бібліотеки, і бачив його пильну працю для Бібліотеки, майже в повній самотності. Інші члени Бібліотеки, прим. М. Ковальський, приходили до Бібліотеки розважатися грою в карти. Покійний Григорій Довженко мені повторно жалівся, що коли він скликав засідання Ради Бібліотеки, то часто не тільки ніхто з членів не приходив, але навіть не прислав вибачення, та що члени Ради не платили членських внесків. Між ін., Г. Довженко виконував свою працю секретаря і бібліотекаря цілком безплатно, бо призначену йому платню повертав у цілості в касу Бібліотеки.

Коли появилися перспективи на одержання від німецького уряду відшкодування за пограбування Бібліотеки, тоді заворушилися ті «патріоти», що раніше ставилися байдуже до Бібліотеки. Ця компанія почала інтригувати проти Г. Довженка, людини бездоганної, і дійшла до ганебного рішення — усунути Довженка із дійсного членства Бібліотеки. Добре знаю, як тяжко переносив Довженко цю незаслужену кривду і образу від тих, що нічого не зробила для рятування Бібліотеки в її найтяжчих годинах. Проти цього вчинку протестували — член Ради Бібліотеки д-р Богдан Феденко та інші громадяни, але не успішно. Для характеристики цих панів слід згадати, що на похорон Г. Довженка Рада Бібліотеки навіть не прислала вінка.

Після смерті Г. Довженка (18. 12. 1958 р.) відкрито нотарем заповіт, яким Покійний призначив виконавцем своєї останньої волі д-ра Богдана Феденка. Г. Довженко, з зрозумілих причин, Бібліотеці із своїх книжок і архівів нічого не лишив у своєму заповіті, вернувши перед смертю всі книжки, що були власністю Бібліотеки. Нові господарі Бібліотеки ім. С. Петлюри домагалися після смерті Г. Довженка, щоб д-р Богдан Феденко передав їм книги, що залишив Довженко, хоч їм по заповіту нічого не належалося. Д-р Б. Феденко відкинув цю безпідставну вимогу. Після цього ці панове з Ради Бібліотеки постановили «перегля-

нути» спадщину Довженка. Д-р Б. Феденко мусів відкинути суперечне останній волі Покійного безправне і нечуване втручання непокликаних осіб у приватні справи Г. Довженка. Цю необхідну відмову використали п. М. Ковальський та інші на те, щоб оклеветати й виключити із числа членів Бібліотеки д-ра Б. Феденка.

Д-р Феденко був змушений після цього опублікувати для інформації громадянства документи про цю жалюгідну справу. Однак, ніякої сатисфакції від Ради Бібліотеки він не дістав.

Нові господарі Бібліотеки не хотіли мати між членами Ради Бібліотеки людей незалежних, критичних, ідейних, політично близьких до соціалдемократа С. Петлюри, але хотіли використати його ім'я. Це *єдина причина* ганебної акції проти сл. пам'яті Г. Довженка і д-ра Б. Феденка. Само собою, ця тактика «шукачів щастя» не може знайти мого одобрення: я знав Гр. Довженка від 1917 року як високо ідейного діяча-патріота, готового на найбільші жертви для нашого народу. Д-р Б. Феденко на сто гін далеко стоїть від поширених на еміграції інтриг і сумнівних «афер», бо від дитинства вихований в правилах: «Honesty is the best policy». (Чесність — найкраща політика).

Прощу зрозуміти мене: «Sic rebus stantibus», (при такій ситуації), оскільки ще й до цього часу д-р Богдан Феденко не одержав ніякої сатисфакції, ні я ані д-р Б. Феденко — ми не можемо співпрацювати з тими, що дозволили собі знеславити Г. Довженка і очорнити д-ра Б. Феденка. Резолюції нових господарів Бібліотеки примусили також мене відмовитися від будьякого зв'язку з цією установою, хоч я мабуть найбільше між моїми сучасниками знав зблизька і високо оцінюю історичні заслуги Симона Петлюри в боротьбі за українську державність.

Про тих земляків, що тепер на еміграції зловживають іменем Петлюри, щоб «жити з політики», міг би Головний Отаман відповісти відомими словами Євангельськими:

«Приближаються ко мні людіє сії устнами своїми і устнами чтут мя, сердце же їх далече отстоїт от мене; всуе же чтут мя».

З привітом

Панас Феденко

НАУКА ЧИ ПРОПАГАНДА?

25 травня 1976 р. відбулася в Парижі «студійно-наукова конференція» на 50 роковини смерті Симона Петлюри. Відомо, що українські емігранти шанують пам'ять С. Петлюри, тому заля

конференції була переповнена людьми, що хотіли розширити своє знання про 1917—1920 роки, коли діяв С. Петлюра в Україні. На жаль, доповідачі на конференції не студіювали належно документів з історії УНРеспубліки і не дали присутнім повного й безстороннього знання про ті події. Не називаємо імен тих доповідачів, що не показали знання фактів та відхилилися в область політичної пропаганди: «Імена викликають ненависть» (*Nomina sunt odiosa*) — це давня латинська приповідка.

В американській «Свободі» ч. 121, 1976 р. є цитата із доповіді одного учасника паризької конференції: мовляв Петлюра, «хоч і був соціалдемократом, то й не мислив України іншої, як незалежної». Цей доповідач не знає (а може не хоче знати), що угрунтування української самостійності давно дав соціалдемократ Юліан Бачинський у книжці: «Україна ірредента» (невизволенена), Львів, 1894 р. Слова доповідача про Петлюру («Хоч і був соціалдемократом») мають пропагандну ціль: мовляв, Петлюра відрізнявся від інших соціалдемократів, бо був самостійником, а інші соціалдемократи були байдужі до національного визволення України... Цей доповідач мусів би знати, що Петлюра, довголітній член Української Соціалдемократичної Робітничої Партії, обстоював до революції 1917 р. національно-територіальну автономію України і хвалив у пресі книжку соціалдекрата Миколи Порша: «Автономія України і Українська Соціалдемократія».

Ще більше пропаганди підсилав цей доповідач далі. Він запевняв, неначе в своїх самостійницьких прямуваннях Петлюра «перекликався з УВО й ОУН, очоленими Є. Коновальцем». Де міг бачити доповідач «перегукування» Петлюри з Коновальцевою ОУН, що прийняла в 1929 році фашистівську програму в три роки після смерті Петлюри? Чи така доповідь годиться для будь-якої наукової конференції?

Інший доповідач докоряв творцям УНРеспубліки, бо вони, мовляв, не мали «ясної концепції Української держави». Яку ж «концепцію» має цей доповідач? Він критикує уряд УНРеспубліки, за те, що він скасував кару смерті в 1917 році та встановив «недоторкальність житла й особи», бо на цій підставі адміністрація мала право робити трус у приміщенні громадян та арештувати «тільки за ордером» (наказом прокуратури). Ці демократичні правила уряду УНР доповідачеві не до вподоби, він їх називає «курсом наліво». Слухачі, що були на цій конференції, могли прийти до переконання, що треба було в УНРеспубліці дати волю «держимордам»: «Кого схочеш, того й цупиш, преш до буцигарні»... (К. Гавлічек — І. Франко).

Цей доповідач десь чув, що в УНРеспубліці «громадян почали звати трудящими»: значить, він не читав законів, виданих за

влади УНР! Директорія УНР винна перед доповідачем, бо «склала декларацію, яка відзначалася полемічним тоном проти гетьмана (Скоропадського) і встановила клясократію». Питання: чи режим клясового поміщицького панування й терору Скоропадського треба було трактувати мирним, лагідним тоном і не називати катів катами? Та й сам Петлюра видав окремий універсал із Білої Церкви 15 лист. 1918 р. і в ще гостріших словах нап'ятував режим Скоропадського. Чому такі симпатії має доповідач до клясократії Скоропадського, від котрого відцурався й Вячеслав Липинський, що перестерігав українців перед претензіями Скоропадського на владу над українським народом? Цей доповідач знає, що Трудовий Конгрес України в Києві 1919 р. затвердив демократичну форму правління, але плів на конференції реакційне мереживо для запаморочення невинних душ.

Третій доповідач говорив на тему «С. Петлюра — творець Армії УНР». Він казав, мовляв, Петлюра творив національну армію «з нічого і всупереч постанові соціалістичного уряду». Але ж той самий соціалістичний уряд, членом якого був Петлюра, доручив йому організацію війська! То була «українізація», формування українських частин, виділених із російської армії в 1917 році. Цей доповідач дає тепер «мудрі поради», що мала б робити Українська Центральна Рада після упадку царського режиму в 1917 році:

«Ще на початку 1917 року треба було дати наказ українцям покидати армію (російську) і вертатися в Україну, але тоді С. Петлюра ще не був Головним Отаманом». Лишенько з такою «студійно-науковою конференцією»! Цей доповідач, хоч був у 1917 році дорослою людиною, хоче представити Петлюру мовби якогось диктатора чи абсолютного монарха! Ще гірше: він «забув», що на початку революції 1917 р. вплив Української Центральної Ради був мінімальний, а тому спроба творити українське військо «самочинно» кінчилась би нашою національною катастрофою. Тому довелося тоді шукати згоди російського Тимчасового уряду на «українізацію».

Ще один доповідач «наколотив капусти з горохом» на цій нещасливій конференції. Він казав, неначе б то Директорія УНРеспубліки підписала «договір з німцями в Бересті»... Але всі знають, що договір у Бересті 9 лютого 1918 р. підписали делегати уряду УНРеспубліки, коли Директорії ще й на світі не було...

Цей доповідач казав на конференції, неначе в 1920 р. «банди Муравйова залили майже всю Україну»... Фактично, «банди Муравйова» захопили були Київ у лютому 1918 р., а Муравйов у р. 1920 вже не жив.

Соромно й бридко робиться за доповідачів, що наварили такої «саламахи», бажаючи вшанувати С. Петлюру. Вони *поглумилися* над Головним Отаманом, котрий у своїх писаннях строго додержувався фактів. Кожного українця, незасліпленого партійною пропагандою, мусить затривожити низький рівень так зв. «студійно-наукової конференції». Доповідачів, що не постаралися до конференції належно підготуватися, треба гостро засудити.

Але необхідно особливо протестувати проти проєкту, про який пишеться в «Свободі» в ч. 124: «Ці науково опрацьовані доповіді треба видати збірником, що й буде найкращою пам'яткою у 50-річчя Симона Петлюри». Коли б збірник доповідей на такому убогому рівні був виданий, то це була б не тільки незаслужена образа Симонові Петлюрі, але такий збірник був би друкованим «свідомством наукового убожества» для самої «студійно-наукової конференції».

ПРАВДА Й ЛЕГЕНДИ

21 листопада 1973 р. так зв. «президент в екзилі» Мик. Лівницький написав лист до громадян, у якому пояснив, чому він вирішив творити «консолідацію» з партією Я. Стецька. Мовляв, бракує людей для роботи, бо одні вмирають, а другі старіють, нема грошей, а тому треба консолідуватися. Так дійшло до спільної декларації М. Лівницького з Я. Стецьком. Стецько вимагав, щоб у тій декларації був його підпис не тільки як шефа ОУН, але теж як «голови державного правління», що було проголошене у Львові 30 червня 1941 р.

М. Лівницький пише в своєму листі, що Стецькова партія твердить, неначе «акт 30 червня 1941 р.» був виданий для зв'язку з традицією Української Народної Республіки. М. Лівницький знає, що це *пізніша вигадка* Стецька та інших його побратимів. Адже ж у проголошенні 30. 6. 1941 р. написано «створення Української держави». Тепер стецьківці фальшують свої «історичні документи», бо пишуть «*відновлення*» української держави.

М. Лівницький не посміє сказати Стецькові та його партіям, щоб не брехали так безсоромно. М. Лівницький визнав *законність* «акту 30 червня 1941 р.». В цитованому листі М. Лівницький нарікає на фінансову скруту і висловив надію, що бандерівці, приступивши до УНРади, «*мали б стати платниками на УНРаду*». Отже, Стецькова партія мала б своїми грішми рятувати М. Лівницького!

Але то була фантастична мрія. Стецькові непотрібна була «*консолідація*», а тільки визнання «законности» його «державного

правління». Сподівані бандерівські «платники на УНРаду» так і не прийшли до каси на Дахауерштрассе в Мюнхені. Тому меланхолійно пише М. Лівницький у своїй «Меті» (вересень, 1976), що «ще й досі» стецьківці не виявили охоти пристати до УНРади, та й не стали платниками. Зате Стецько, визнаний М. Лівницьким та його «міністрами», як «голова державного правління», все відважніше виступає в світі з титулом «прем'єра-міністра».

Поміч М. Лівницького для «легалізації» авантюри 30 червня 1941 р. використовують Стецькові партійці для нової «історичної легенди»: мовляв, після Української Народної Республіки 1917—1920 р. настав *«період української державності 1941—1950, 1953. Прийшла епоха Українського Державного Правління з 30 червня 1941»*... («Шлях Перемоги», 24. 10. 1976). З цього виходить, неначе бандеро-стецькове «державне правління» мало владу в Україні цілу «епоху»!

Кожний однак знає, що те «правління» не було ніодного дня владою в Україні. Німецька агентура помагала проголошенню 30 червня 1941 р. і дала можливість переказати цей «акт» через радіо зі Львова в ССР, щоб українці повірили створенню «української держави» й поставились прихильно до німецької інвазії. Але зараз по тому німецька поліція послала Бандеру й Стецька в Німеччину, бо «мурини» виконали свою службу і вже німцям не були потрібні. Гітлер хотів зробити Україну німецькою колонією і ніяке залицання ОУНівців до «фюрера» не мало успіху.

Гітлерова агентура підготувала розлам в ОУН 1940 року і сприяла братовбивчій війні між «бандерівцями» та «мельниківцями». Головною пружиною в роботі німецької агентури був член проводу ОУН від 1929 р. австрієць Ріко Ярій. Мельниківець Зиновій Книш пише про Ярого, що він *«уможливив Українській Військовій Організації (УВО) перші зв'язки з німецькими й австрійськими військовими колами»* («Розбрат», стор. 76, Торонто, без року). То не були «платонічні зв'язки» і Ярій ті зв'язки розширив, перебуваючи в Німеччині:

«Його увага зосереджується на фінансових засобах Організації, а вони не малі. Десь у тому часі він перемінив свої зв'язки з німецькими військовими колами на розвідку». (Стор. 76).

Розвідку для Німеччини провадив Ярій через членів ОУН, якій постачав «немалі фінансові засоби». Про це пише Книш: *«На терені Німеччини ОУН мусіла розпоряджати поважнішими грошовими засобами. Звідти утримувалися граничні зв'язки до Польщі, через Шлезьк і Вільне місто Данціг, до Чехословаччини й до Литви... Всі ті гроші переказувалися на руки Ярого».* (Стор. 76). Книш не пише, звідки ті гроші «переказувалися». Але кожний зрозуміє, що «поважні грошові засоби» йшли з каси ні-

мецької розвідки. Таким чином, ОУН була в залежності від «фінансових засобів» чужої держави, які приносив до каси ОУН Ріко Ярій.

Коли Ярому прийшов наказ від грошодавців посіяти вороженчу між ОУНівцями, то він це легко зробив. Він забезпечив фінансами групу ОУНівців на чолі з Бандерою і цей ватажок міг перетягти на свій бік більшість членів ОУН. Ще до походу Гітлера на Схід почалися криваві сутички між бандерівцями та мельниківцями на еміграції. А вже після «акту 30 червня», якого мельниківці не визнали, братовбивства поширились на всю Україну, окуповану німецьким військом.

Книш пише, що Р. Ярій мав у Відні домівку для прихильників Бандери: *«Ярій був їхнім покровителем»*... Від Ярого *«більшість з них залежала фінансово, — кожної хвилини міг він затиснути гаманець і тоді братія мусіла б розходитися»*... (Стор. 71). Книш оповідає, що до тієї «домівки» Р. Ярого «часто заходили» *Роман Шухевич, Євген Врецьона, Богдан Кордюк* (Стор. 70). У нарадах з «революціонерами» — Бандерою, Лебедем та іншими — брав активну участь Р. Ярій: всі вони були під його «протекцією», бо фінанси були в руках Ярого. Коли Бандеру визнали його прихильники за «Революційного Провідника ОУН» у Кракові в квітні 1940 року, то вже легко було Ярому та іншим німецьким агентам підготувати разом з Бандерою й Стецьком «проголошення Української Держави» у Львові 30 червня 1941 р.

Цю мішанину хлопчацької зарозумілості, мегаломанії та агентурної інтриги визнав М. Лівіцький за законну, бо підписав декларацію разом з Стецьком як «головою українського державного правління» з 30 червня 1941 р. Про цього «президента» та його «міністрів», що надіялися на Стецькових «платників на УНРаду», можна тільки сказати: *«Пошились у дурні»*...

М. Лівіцький у своєму листі з 21 1973 р. висловив радість, що бандерівці «виразно признають вищість Української Народної Республіки і актів 22 січня над актом 30 червня»... Чи можна взагалі порівнювати авантюру ОУНівських хлопчаків, залежних від німецького агента Р. Ярого, з державними актами Української Народної Республіки? Це ж тяжка зневага всім українським патріотам — живим і мертвим, що творили вільну державу — Українську Народну Республіку!

М. Лівіцький писав у своєму листі «про їх (бандерівців) вислужництво перед нацистами»... Але на це скажуть стецьківці: «А де був від 1941 р. і до кінця війни теперішній «президент в екзилі»? Він був на службі у тих самих нацистів і кликав через радіо українців-воjakів червоної армії здаватися німцям, хоч знав, що нацисти морили голодом і убивали полонених,

не розбираючи національності. Бувають на світі й такі «президенти»... Об'єктивний історик напише про Стецька й М. Лівцького: «Обое рябое»...

Ці факти свідчать про низький моральний рівень претендентів на провідництво в українській еміграції. Їхня «патріотична» балаканина заражає атмосферу, вона труїть людські душі несовісною брехнею й самохвальством. Таких фальшивих патріотів називав Шевченко «родом суетним» і кликав на це поріддя заслужену кару: «Коли ти видохнеш»? Бо тільки тоді очиститься атмосфера серед української еміграції, коли всякі шукачі дешевої слави й легких «фінансів» відійдуть безславно в політичне небуття і не будуть лежати як гнила колода на перешкоді демократичній організації нашого суспільства.

Спробам авторів «акту 30 червня» виправдати їхню ганебну роль пішаниць в руках Ярого та інших Гітлерових агентів українське громадянство мусить дати рішучу відсіч. Аджеж «вождисти» мають пресу в різних країнах і своєю фальшивою пропагандою баламутять несвідомих молодих людей. Ісус з Назарету знав таких зводителів молоді і про них казав:

«Хто введе в облуду одного з цих малих, то краще буде, коли йому накинуть млиновий камінь на шию та вкинуть у море». Неправда не має глибокого коріння і приспані фальшивою пропагандою прокинуться та й будуть допитуватись про тяжкі діла своїх батьків і дідів, що творили «акт 30 червня». І тоді настане кінець трагедії, як писав Шевченко: «І навіки прокленетесь своїми синами»!

П. Ф.

АРНОЛЬД Д. МАРГОЛІН ТА УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ

30 листопада 1956 року в нещасливій нагоді вуличного руху загинув Арнольд Давидович Марголін. Приятелі й знайомі А. Д. Марголіна — українці й люди різних національностей — згадують з смутком передчасну смерть Людини, що лишила глибокий слід у політичному житті бувшої Російської імперії, України, і в час перебування в Америці. Про А. Д. Марголіна можна сказати, трохи змінивши одне слово в відомій латинській сентенції: «Маяють люди свою долю» (*Habent sua fata homines*).

Що повело А. Д. Марголіна, сина заможного київського підприємця консервативних поглядів, відомого своєю доброчинністю, вихованого в російській мові й культурі, до участі в українському русі і в українському державному будівництві?

Колись, ще року 1905, коли почав в подіях революції розвиватися український національний рух, писав поет Олесь: «*Яка краса відродження країни!*».

Безперечно, А. Д. Марголін, чутливий до краси, міг пережити з українськими земляками їхні настрої й надії, котрі виражалися в перших місяцях свободи 1917 року в мальовничих маніфестаціях, в концертах, в театральних виставах і т. д.

Марголін піддавався чарам української природи та української пісні. В кінці січня 1920 р. А. Д. Марголін переїздом із Парижа до Лондону спинився з дружиною й дочкою в Гаазі і був на концерті Української Республіканської Капеллі під диригентом Олександром Кошицем. Про цей концерт писав Марголін у книзі «Украина и политика Антанты» (1921 р.):

«Успіх концерту був величезний. Трудно описати захоплення публіки. І, дійсно, було чим захоплюватися. Неначе із глибини народної душі неслася пісня, то могутня, дика, то ніжна, смутна... Ніяка дипломатія, ніякі аргументи... не могли мати такої переконливої сили, як ця розповідь звуками то про печаль народну, то про покірність у кайданах, то про переможний вихід із рабства». (Стор. 207).

Але *рішальне* було в виборі нового напрямку в діяльності А. Д. Марголіна інше: він розумів, що доля жидівської людности Укра-

їни зв'язана з судьбою українського народу, який прокинувся до нового життя в 1917 році.

А. Д. Марголін знав, що укази російських царів заборонили уживання української мови в школі, в пресі і навіть у церкві і цим загальмували культурний розвиток українців. Він бачив теж, що царський уряд поставив жидівське населення імперії в положення безправних громадян, залежних від самоволі адміністрації. Царські «держиморди» дійшли в своєму фанатизмі до того, що підготували судовий процес проти Менделя Бейліса 1913 р. в Києві, мовби винного за «ритуальне вбивство» хлопчика Андруші Ющинського... Цим способом царська адміністрація хотіла відвернути невдоволення народних мас їх тяжким життям під самодержавним режимом і направити це невдоволення на «внутрішнього ворога», що має іншу релігію, і зпровокувати погроми.

Бувши оборонцем Бейліса в суді, А. Д. Марголін бачив, що українська преса і визначні представники української інтелігенції рішучо виступили проти провокаційного «ритуального процесу» і проти гноблення жидівської людности царським урядом. З того часу А. Д. Марголін мав надію, що співпраця між жидівськими й українськими діячами буде на користь обома поневоленим народам.

Остаточно зблизився А. Д. Марголін з українським політичним рухом в 1917 році. Він вступив до Української Партії Соціалістів-Федералістів, що мала на чолі Сергія Єфремова, Іллю Шпрага та інших заслужених діячів українського національного відродження. Коли в листопаді 1917 р. була проголошена Українська Народна Республіка, А. Д. Марголін взяв активну участь в органах новоствореної держави.

Політичні рішення А. Д. Марголіна, були наслідком його моральних переконань: він уважав за свою повинність виступати на оборону покривджених людей і народів. Він бачив зокрема столітнє поневолення українського народу під російським абсолютизмом. З мотивів справедливості А. Д. Марголін приєднався до тих, що хотіли це гноблення народу самодержавним режимом усунути.

Як правник, вихований на основах західно-європейської культури, А. Д. Марголін не мав ніяких ілюзій щодо режиму партійної тиранії й терору, який створив Ленін своєю «Жовтневою революцією» 1917 р. Не вірив він і «філософським» деклараціям большевицького уряду, бо знав «діалектичну» еластичність, нігілістичне ставлення большевицької партії до свободи народів. Аджеж Ленін, обіцяючи всім народам Російської імперії «самовизначення аж до відокремлення й створення незалежної дер-

жави», разом з тим давав цим народам перспективу — «злиття всіх націй і мов» у майбутньому комуністичному суспільстві. Комуністичне суспільство, яке хотів Ленін творити на території бувшої царської імперії, мусіло б прийняти як спільну мову «великий русский язык», вивчення якого Ленін рекомендував неросійським народам царської великодержави ще в році 1913. Цю небезпеку від російського великодержавного націоналізму, який набрав нового розмаху вже під комуністичною диктатурою, досконало розумів А. Д. Марголін. В своїй книзі — «Украина и политика Антанты» (Берлін, 1921 р.) А. Д. Марголін пише про байдужість видатних представників російської інтелігенції до недолі неросійських народів бувшої царської імперії:

«Найкращі представники російської інтелігенції віддавали всі свої сили для звільнення селян від кріпацтва, виразно розуміли його економічне поневолення і всю несправедливість привілеїв для дворянства і поміщицького стану. Але дуже небагато з них глибоко задумувалися над тим національним гнобленням, у якому перебували всі народи Росії, за винятком пануючої національності, великоросів... І хіба перевага одного народу над другим, штучне і насильницьке витискання мов народних мас і введення на їх місце мови одної з усіх національностей, не творило упривілейованого положення для великоросів і російської мови на шкоду іншим національностям і мовам?» (Стор. 340).

Ці слова не перестаріли й до нашого часу: московський комуністичний уряд іде шляхами, які протоптала царська адміністрація, тільки вожді КПСС уживають лицемірних фраз про «рівноправність» і «братерство» народів в советській імперії. Поряд з політикою русифікації, що починається навіть в дитячих садках в неросійських «союзних автономних республіках», відродився в СРСР антисемітизм, насаджуваний згори, під кличем боротьби проти «сіонізму» та «безрідного космополітизму». А. Д. Марголін був непримиренним противником будьякої національної дискримінації. Не визнавав він теж загального обвинувачення того чи іншого народу за лихі діла його окремих осіб чи груп:

«Ніколи цілий народ не може бути в ролі підсудного. Нема «поганих» і «хороших» народів, а є тільки різні шаблі розвитку кожного народу. Є культурніші і менш культурні, дикіші і менш відсталі народи. Чим дужче забита й темна більшість населення країни, тим гостріші форми її недоброзичливості до тої меншини, котра живе серед неї й має особливу релігію, особливі звичаї та обичаї». (Стор. 319). Цими словами А. Д. Марголін хотів пояснити ситуацію в Україні в 1919 році, коли через руїну адміністративного апарату і наслідком упадку дисципліни в армії терпіла жидівська людність від погромів.

А. Д. Марголін відрізняв ставлення уряду Української Народної Республіки до злочинних виступів різних самочинних отаманів від погромної пропаганди й акції провідників російської «білої армії» ген. Денікіна, що захопила була більшу частину території України в літі 1919 року. Марголін стверджує, що уряд УНРеспубліки закликає до населення України та карами на погромників намагався спинити дикі вчинки різних злочинних ватажків. На стор. 318 книги А. Д. Марголіна написано:

«Коли б Денікін видав навіть з запізненням хочби одну декларацію, тожтоту змістом з відозвами Петлюри та Українського Уряду, то це зробило б дужче й вигідніше враження для Добровольчої армії, ніж усі декларації Петлюри. Надто глибоко сидить ще в народах бувшої Росії рабське чуття. Кожне *милостиве слово пана* ціниться більше, ніж щирі заяви справжніх демократів, що засвідчили службу пригнобленому народові не генеральськими погонями, а перебуванням у тюрмах і скромним, непретенсійним життям інтелігента-трудівника».

Яка була політична концепція Марголіна, коли він прилучився до українського руху? Противник деспотизму, диктатури і всякого поневолення, А. Д. Марголін ставив політичні проблеми на реальний ґрунт. Як заступник міністра закордонних справ в уряді УНР, Марголін був уповноважений вести переговори з командою французької армії, що висадилася в кінці грудня 1918 р. в Одесі та в інших портах на північному побережжі Чорного моря. А. Д. Марголін мав дальше доручення від уряду їхати в Париж для праці в українській делегації при мировій конференції.

В січні 1919 р. Марголін зустрівся в Одесі з відомим українським соціалдемократом Лукою Бичем, головою Кубанської Законодатної Ради, та з представниками Білої Русі й Дону (ген. Черячукін). На нараді цих представників прийнято текст меморанда до урядів держав Антанти, який написав А. Д. Марголін. Цей меморанд показує погляди автора на вирішення національної проблеми на території бувшої Російської імперії.

Всупереч плянам урядів держав Антанти відновити Російську імперію (говорилося про її перебудову на федеративних основах), Марголін ствердив у меморанді, що большевицький переворот у Росії створив «непереборні перешкоди здійсненню такого роду «федерації згори». (Стор. 115). Тому — «ми, представники України, Білої Русі, Дону й Кубані маємо глибоке переконання, що справа державного впорядкування цих чотирьох одиниць може мати скорє й належне вирішення тільки через окреме здійснення основ державности й порядку в кожній із них... І ми звертаємося, за посередництвом Високого Союзного Командування, до

держав Антанти з проханням дати допомогу національним прямуванням наших народів для зміцнення вже створених окремих держав». Далі в меморанді Марголін пояснив цей проєкт:

«Успіх у боротьбі з большевизмом стане найбільш досяжним тоді, коли ця боротьба використає в кожній області *місцеву людність*, як джерело живої сили. Оборона власного дому, свого огнища, своєї родини, свого народу — такі мають бути кличі, яких слід уживати для викорінення большевизму» (стор. 118).

Цей *єдино реальний* на той час проєкт не знайшов прихильності в урядах держав Антанти. Від кінця першої світової війни уряди Франції та Великобританії почали давати щедрі допомоги російським «білим генералам», котрі вели війну проти червоної армії і виступали проти неросійських народів бувшої царської імперії, що вже мали свої держави або боролися за самостійність проти агресії червоної армії. Також Вашингтон поставився вороже до боротьби неросійських народів бувшої Російської імперії за їх незалежність. Тільки поляків і фінів визнано за достойних мати самостійні держави.

Нерозуміння ваги визвольних національних рухів Сходу Європи в урядах держав Антанти мало згубні наслідки не тільки для народів бувшої царської імперії. Короткозора політика урядів держав Антанти дала ґрунт для демагогічної пропаганди большевицького уряду, який обіцяв усім народам державну незалежність, аби тільки вони прийняли «советську систему» і «братню поміч» російської червоної армії. Тільки після поразки російських «білих рухів» при кінці 1919 року в урядах держав Антанти почали розуміти вагу визвольних рухів неросійських народів бувшої царської імперії. В Парижі й Лондоні вирішено визнати незалежні країни Естонію, Латвію і Литву та держави Південного Кавказу і дати їм допомогу в обороні проти російських агресій. Це врятувало три Балтійські країни на 20 років від «советизації».

А. Д. Марголін, як голова української дипломатичної місії в Лондоні від кінця 1919 року, був свідком зміни в політиці англійського уряду щодо народів бувшої Російської імперії. В цитованій книзі А. Д. Марголін писав, що поразка «білих генералів» в війні з большевицьким військом примусила лондонський уряд зробити ревізію своєї політики на Сході Європи:

«У відношенні балтійських і кавказьких народів Англія вже визначила свою політику. Але залишилась величезна Україна... Треба було, нарешті, глянути в сторону України та українського національного руху» (стор. 213).

Дійсно, від часу, коли катастрофа «білих армій» стала неминучою, члени уряду Великобританії поставилися були прихильно

до заходів А. Д. Марголіна та його інформацій про вагу українського національного руху для будучности Сходу Європи. Також лідери опозиційної Партії Праці — члени парламенту — Артур Гендерсон, Вілліамс, Кенворті та Веджвуд виявили інтерес і прихильність до України. Марголін дав їм друковані інформації про українську боротьбу за незалежність і в розмовах вияснив ситуацію народів на Сході Європи.

В березні 1920 р. Партія Праці скликала мітінг в найбільшій залі Лондону — Елберт Голл (Albert Hall), де зійшлося коло 15 тисяч людей. Промовляли лідери Партії Праці — і теж англійський письменник Ізраїль Зангвілл, відомий сіоніст. Зангвілл назвав большевицьку революцію лабораторним експериментом і зазначив, що треба звільнити від цього ті народи, що створили на Сході Європи свої держави, згідно з правом на національне самовизначення. Вільямс сказав на цім вічі: «Росія хоче мати совети, нехай їх має. Україна хоче мати парламент, — хай буде її воля». (Стор. 216).

Політична атмосфера різко змінилася в Англії після договору уряду УНР з Польщею 22 квітня 1920 року. В Англії оцінено цей договір як спробу Франції через свою союзницю Польщу — поширити французькі впливи на Сході Європи. Тому в політичних колах Великобританії та в пресі упав інтерес до української проблеми. А. Д. Марголін був проти договору України й Польщі в квітні 1920 р. і зрікся бути головою української дипломатичної місії в Лондоні. Однак він і надалі провадив політичну діяльність у співпраці з дипломатичними представниками уряду УНР в різних західно-європейських країнах.

Розчарування урядів англійського та французького, які надіялися, що російські білі генерали заведуть «порядок» на Сході Європи, прийшло для України запізно. Регулярний фронт української армії був зруйнований в кінці листопада 1919 р. наслідком епідемії тифу та під натиском «білих» ген. Денікіна, що хотіли за всяку ціну знищити збройну силу «українських сепаратистів». Теж союз з Польщею на весні 1920 року не дав шансів для української державної незалежності. Міровий договір між советською Росією та Польщею, підписаний у Ризі 18 березня 1921 року, розділив територію України між цими державами.

А. Д. Марголін, переїхавши в Америку, не покинув політичної й наукової діяльності і був у постійному зв'язку з українськими приятелями, з якими запізнався ще в Україні. Він не тратив надії на відродження незалежної демократичної України, в якій і жидівська людність мала б можливість розвиватися в спокої та в безпеці і в творчій співпраці з українцями.

В своїй цитованій книзі А. Д. Марголін згадує закиди одного

українського журналіста, мовляв, він, беручи участь у державній праці України, дбав більше за інтереси жидівського народу, а не українського. А. Д. Марголін не заперечує в своїй книзі любови до народу своїх предків і зазначає, що його «українські приятелі» високо цінили його прив'язаність до рідної нації. Це не було перешкодою для відданої діяльності А. Д. Марголіна в органах молоді державности і для його праці для української справи після руїни УНРеспубліки в кінці 1920 року.

Постійною болючою проблемою для А. Д. Марголіна були криваві насильства різних темних злочинних елементів над жидівською людністю. В Україні жила перед революцією 1917 р. майже половина світового жидівства. Участь численних комуністів жидівського роду в советському партійному й державному апараті давала нагоду агітаторам із «школи» бувшого царського режиму та іншим приписувати жидівській людності *колективну відповідальність* за терористичні діла комісарів жидівського походження. А. Д. Марголін, як правник і людина гуманна, відкидав всяку колективну відповідальність у суспільному житті. Зокрема він звертав увагу на те, що велика більшість жидівського населення України була настроєна вороже до комуністичного режиму, але промови й акція жидівських противників большевизму не були широко відомі, а криваві діла жидів — комуністичних комісарів були далеко в світі розрекламовані. А. Д. Марголін зазначає окрім того, що комуністичні діячі жидівського походження часто старалися заперечити свій зв'язок з народом, з якого вийшли. Вони називали себе «інтернаціоналістами» або прилучилися до іншої національності, і не хотіли мати нічого спільного з жидівством: Троцький, Зінов'єв та інші призналися до російської національності, Фелікс Кон — до польської, Каложний і Мазлах — до української і т. д. Але політична темнота і злоненависницька пропаганда приписувала всім жидам, і жидам ворогам большевизму, відповідальність за режим комуністичної диктатури і його злочини. Гітлер зробив із цього «логічний висновок»: винищення жидів на всьому світі!

На превеликий жаль, дух колективної відповідальності не зник і після другої світової війни в різних країнах світу. І треба бажати, щоб в людському роді з'явилося більше таких апостолів миру, права, свободи й справедливості, яким був незабутній А. Д. Марголін.

Свою удокументовану книгу «Україна та політика Антанти» А. Д. Марголін присвятив пам'яті двох своїх приятелів — визначного жидівського діяча М. Е. Мандельштама та відомого українського політика І. Л. Шрага. Згадуючи царя Миколу II та ген. Денікіна, А. Д. Марголін назвав їх «виразниками антисемітизму,

явними реакціонерами». Провідникам Української Народної Республіки від 1917 року А. Д. Марголін дав іншу оцінку і тому написав на стор. 338:

«Я ніколи не відмовлюся від оборони тих, що стояли на чолі українського руху».

УКРАЇНСЬКА СОЦІЯЛІСТИЧНА ПАРТІЯ
В ОБОРОНІ УКРАЇНЦІВ ТА УКРАЇНОК —
ЖЕРТВ РЕПРЕСІЙ В СОВЕТСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

Делегація Української Соціалістичної Партії передала учасникам міжнародних соціалістичних конференцій у Женеві заклики, у якому представлено положення українського народу під колоніальним режимом, керованим з Москви, та репресії терористичного апарату проти критиків деспотичного комуністичного устрою:

«До делегатів соціалістичних конференцій у Женеві:

До Дев'ятої трирічної Конференції Міжнародної Ради Соціал-демократичних Жінок (25 листопада 1976 р.);

До Тринадцятого Конгресу Соціалістичного Інтернаціоналу (26—28 листопада 1976 р.);

До Конференції Соціалістичної Унії Центрально-Східної Європи (29 листопада 1976 р.)

Заклик Делегації Української Соціалістичної Партії за Звільнення Українських Політичних В'язнів

Делегація Української Соціалістичної Партії дякує всім братнім партіям за їх участь в акції, що наприкінці привела до визволення українського математика Леоніда Плюща із психіатричної тюрми в січні 1976 року. Плющ був арештований за опозицію до тоталістичної диктатури правителів Кремля. Це ще раз показало, що міжнародна громадська опінія та заходи демократичних політичних провідників можуть допомогти визволенню політичних в'язнів в Советському Союзі. Справа Плюща стверджує живучість ідей демократичного соціалізму в Україні.

Українці мають довгу традицію демократичного соціалізму. Організований український соціалістичний рух, репрезентований Українською Соціалістичною Партією, має за собою 86 років. Делегати Української Соціалдемократичної Партії брали участь у всіх конгресах Соціалістичного Інтернаціоналу від конгресу в Амстер-

дамі 1904 року. Українські соціалдемократи були серед основників Соціалістичного Робітничого Інтернаціоналу в Гамбурзі 1923 р. Українські Соціалісти були основниками Української Народної Республіки в 1917 р. Україна була першою жертвою советсько-російської агресії і мусіла обороняти своє право жити як демократична нація аж до часу, коли вона була окупована червоною армією в 1920 р. Провідною силою в цій боротьбі були українські соціалісти.

Західні українські території з населенням коло 7 мільйонів були прилучені до Советського Союзу між 1939 і 1945 р.р. і там українські соціалістичні партії діяли легально аж до 1939 року. Українські соціалдемократи належали до Виконавчого Комітету Соціалістичного Робітничого Інтернаціоналу і брали активну участь в діяльності цієї установи. Таким чином, демократичний соціалізм та його організації залишаються в живій пам'яті в Україні. Нове покоління, що прямує до демократії, до справжньої свободи і дійсної державної суверенності для України, знаходить в демократичному соціалізмі альтернативу — заміну супроти теперішньої системи комуністичної диктатури.

З часу 12 конгресу Соціалістичного Інтернаціоналу в Відні настали важні й захоплюючі зміни в деяких європейських країнах. Зникли диктаторські режими в Греції й Португалії і події в Іспанії дають поважні надії, що всупереч усім перешкодам там буде в недалекій будучності створений демократичний уряд. Українська Соціалістична Партія висловлює своє вдовolenня з приводу цих подій і посилає свої найкращі бажання соціалістам цих країн.

Однак розвиток у Советському Блоці в останніх роках показує, що володарі Кремля не мають наміру уступити народному натискові за демократизацію. Вони вважають соціалдемократичні ідеї та реформи за найбільшу небезпеку їхній комуністичній диктатурі, і в Советському Блоці всі засоби є добрі для боротьби проти демократичних прямовань народу. Воєнна агресія була вжита проти Чехословаччини. Арештування, засуди на довголітню тяжку працю в концентраційних таборах, ізоляція в психіатричних тюрмах — це зброя комуністичних диктаторів проти тих, що відважуються висловити демократичні ідеї і критикувати тоталістичний режим.

Щоб зміцнити свою позицію в неросійських республіках Советського Союзу, правителі Кремля продовжують свою політику безоглядної русифікації. Від Балтійських країв через Україну до Кавказу й азійських областей Советської імперії збільшується натиск русифікації й колонізації.

Комуністична диктатура, експлуатація трудящих, русифіка-

ція — це головні причини, що мобілізують демократичну опозицію в Україні. Теж і члени Комуністичної Партії України та інші комуністичні організації не мають іншого виходу як критикувати та відкрито протиставитися політиці володарів Кремля. Справа Леонида Плюща — це один із численних прикладів. Плющ, що тепер перебуває на Заході, продовжує обвинувачувати диктатуру в СРСР, русифікацію та експлуатацію України і обороняє право українського народу на самовизначення.

Багато українських політичних в'язнів, мужчин і жінок, перебувають в тюрмах та в концентраційних таборах в особливо тяжких умовах і многі з них знаходяться в надзвичай лихому стані здоров'я.

Українська Соціалістична Партія протестує проти арештування невинних мужчин і жінок за їх політичні переконання в Советському Союзі і просить партії Соціалістичного Інтернаціоналу ужити їх впливу для звільнення українських політичних в'язнів у Советському Союзі.

Делегація Української Соціалістичної Партії

Імена деяких українських в'язнів:

	Рік народж.	Рік арешт.	Присуд (роки) ув'яз. заслан.	
Мороз, Валентин	1935	1970	9	5
Осадчий, Михайло		1972	7	3
Лук'яненко, Лев	1927	1961	15	
Романюк (священик)		1972	10	5
Сверстюк, Євген	1940	1972	7	5
Світличний, Іван		1972	7	5
Стус, Василь *	1940	1972	5	3
Чорновіл, Вячеслав		1972	7	5
Шумук, Данило	1914	1972	10	5
Караванський, Святослав	1920	1970	20	5
Шабатура, Стефанія	1937	1972	5	2
Калинець, Ірина	1940	1972	6	3
Саливончик, Галина	1937	1969	13	5
Світлична, Надія	1936	1972	4	
Сеник, Ірина	1925	1972	6	3

(Ці імена із великого списку, який подала Наталія Солженіцина в Парижі. — Ред. «Наше Слово»).

* Стус перебуває тепер в псих. тюрмі.

Н. О.

КОНГРЕС СОЦІАЛІСТИЧНОГО ІНТЕРНАЦІОНАЛУ В ЖЕНЕВІ

В кінці листопада 1976 р. в Женеві відбулися три міжнародні соціалістичні конференції. 23—24 засідала 9 конференція Міжнародної Ради Соціалдемократичних Жінок; 26—28 листопада відбувся 13 Конгрес Соціалістичного Інтернаціоналу; 29 листопада засідала конференція Соціалістичної Унії Центральної й Східної Європи. Делегати Української Соціалістичної Партії брали участь у цих конференціях і представили огляд положення в Україні під чужою диктаторською владою, закликаючи соціалістичні партії всього світу виступити за звільнення українських політичних в'язнів із комуністичних тюрем і таборів примусової праці.

Перші згадані конференції відбулися в будинку Міжнародної Організації Праці.

Конференція Міжнародної Ради Соціалдемократичних Жінок

На 9 Конференції Міжнародної Ради Соціалдемократичних Жінок були представниці 20 жіночих соціалістичних організацій із п'ятиох континентів, між ними — члени парламентів та урядів різних держав. Від Комітету Українських Соціалдемократичних Жінок в цій конференції взяла участь Ніна Феденко.

Головною темою доповідей і дискусій на цій конференції була справа *рівності* жінок з мужчинами в господарському та суспільнім житті. Доповідь на цю тему мала Герта Фірнберг, міністер в уряді Австрії. Вона подала числа жінок, послів до парламентів та членів урядів вільних країн: в Швеції жінки творили в 1976 р. 21% числа послів до парламенту перед недавніми виборами; в уряді засідали 3 жінки-міністри; в Данії є 16,8% жінок між членами парламенту, в Норвегії — 14,8%, в Голляндії — коло 10%, в Бельгії — 6,7%, в Австрії — 7,1%, в Німеччині — 5,6%, у Великобританії — 4,3%, в Італії, Ірляндії та Франції менше 3%. Г. Фірнберг згадала, що в Найвищому Советі СРСР жінки творять 28%, але це не свідчить про вплив жіноцтва на політику московського

уряду, бо той совет є тільки для декорації, щоб затверджувати рішення вождів компартії.

На цій конференції стверджено, що жіноцтво навіть у високо-розвинених країнах зостається позаду від мужчин в оплаті праці.

При господарській кризі жінки перші попадають в число безробітних. Конференція Соціалдемократичних Жінок постановила далі вести боротьбу за рівність з мужчинами у всіх ділянках господарства, громадського життя і освіти. Про проблему міжнародного мира мала доповідь на конференції предсідниця парламенту Західної Німеччини А. Ренґер. Вона згадала про «рівновагу» між союзом демократичних держав та країн комуністичних. Про постанови міждержавної конференції в Гелсінках 1975 року зазначила, що більшість тих проблем не була розв'язана. 24 листопада конференція наново вибрала головою Міжнародної Ради Соціалдемократичних Жінок Ірену Петрі, а секретаркою Веру Маттіяс.

Маючи віддавна приятельські зв'язки з провідними діячками Міжнародної Ради Соціалдемократичних Жінок, українська делегатка мала в Женеві нагоду відбути з ними розмови і поінформувати їх про положення в Україні і особливо про недолю українок, караних деспотичним режимом за їх любов до рідного народу і його свободи.

13 Конгрес Соціалістичного Інтернаціоналу

В Конгресі 26—28 листопада взяли участь понад 200 делегатів, між ними 12 прем'єрів різних урядів, кілька державних президентів, велике число міністрів та членів парламентів і провідних діячів 40 соціалістичних партій різних країн. Участь такого великого числа відповідальних політиків в Конгресі в Женеві примусила швейцарський уряд створити особливу охорону для Конгресу: будинок Конгресу знаходився під численною озброєною охороною; окремі делегації та визначні політики мали при собі постійно ще й власну охорону, яка не відступала від них ні вдень ні вночі. Відомо, що в світі діють різні анархічні групи, які готові учинити при нагоді заколот, щоб показати свою «революційність».

Засідання Конгресу відкрив провідник французької Соціалістичної Партії Франсуа Міттеран. Насамперед Конгрес розглянув деякі практичні справи, зокрема звіт секретаря Інтернаціоналу Ганса Янічека. В обширному, видрукованому книгою звіті секретаря згадано Українську Соціалістичну Партію. На пост президента Соціалістичного Інтернаціоналу обрано Віллі

Брандта, голову Німецької Соціалдемократії, бувшого канцлера Німецької Федеративної Республіки. На заступників президента Інтернаціоналу обрано 14 осіб, між ними прем'єра Австрії Бруно Крайського, португальського голову уряду Маріо Соареша, прем'єра голландського уряду Йопп Ден Ойла, прем'єра Ізраїля Іцхака Рабіна, бувших прем'єрів Великобританії та Швеції — Гаролда Вілсона та Олофа Пальме, Міттерана та інших.

У своїй промові новообраний голова Брандт ствердив, що Соціалістичний Інтернаціонал не був і не буде ніколи центральною командою, котра приписувала б партіям Інтернаціоналу, яким шляхом вони мають іти в своїх країнах. Соціалістичний Інтернаціонал це товариство суверенних партій, що мають спільні принципові переконання і протягом десятиліть мають між собою зв'язок. Не директиви або далекі від потреб життя резолюції більшості, тільки ідеї та моральні вимоги здійснюють співпрацю, щоб знайти спільні рішення. Далі Брандт згадав про завдання соціалдемократів в справі об'єднання країн Західної Європи, зокрема про вибори до європейського парламенту, про допомогу соціалістам Португалії в боротьбі за зміцнення демократії в цій країні.

Брандт запевнив еспанських соціалістів, що Соціалістичний Інтернаціонал буде й надалі помагати їм відновити демократичний лад в Іспанії. Брандт кликав усі соціалістичні партії до неупинної боротьби за права людини:

«Ми виставляємо принцип самовизначення громадян проти капіталістичного колективізму відчуження і проти комуністичного колективізму диктатури, ворожої свободі».

27 листопада Конгрес Інтернаціоналу мав тему — господарство. Промовляли — канцлер Західної Німеччини Гельмут Шмідт, бувший президент Італії Джузеппе Сарагат, голландський прем'єр Ден Ойл і також президент Сенегалу Леопольд Сенгор. Шмідт радив соціалістичним міністрам різних країн ужити рішучих заходів для боротьби з інфляцією і не надіятись на збільшення паперових грошей, що викликають дорожнечу й не можуть зліквідувати безробіття.

Також конференція в Гелсінках була темою дискусії на Конгресі Інтернаціоналу, про що особливо говорив І. Рабін (Ізраїль). Промовці зазначали, що Москва не виконала своїх зобов'язань, підписаних в Гелсінках щодо свободи інформації, руху людности та сполучення родин. Ця проблема має бути наново поставлена на міждержавній конференції в Београді, в Югославії.

28 листопада Конгрес обговорив проблему демократичного соціалізму та прав людини. Особливу увагу викликала промова М. Соареша. Він підкреснував, що шлях Португалії до демократич-

ного соціалізму хотіла перегородити комуністична партія, котра сплутала положення в Ліссабоні в 1975 році з ситуацією, яка була в Петербурзі 1917 року. Соареш відкинув претенсії комуністів, неначе вони єдині «представники робочої класи». Еспанець Феліпе Гонзалес подав факти на Конгресі про положення в Еспанії після смерті Франка. Про взаємини між індустріальними країнами та країнами недорозвиненими промовляв президент Венецуели Карлос Андрес Перез. Конгрес ухвалив резолюцію про політичне положення, де між ін. сказано:

«Без демократії нема соціалізму і без соціалізму немає демократії. Тому що соціалізм обороняє людину проти утиску і насильства капіталізму й комунізму, соціалізм — це єдине місце для всіх поневолених народів, для всіх, що ведуть боротьбу за пошану до свободи, за поступ і за повну повноправність окремої особи в суспільстві». Далі резолюція засуджує привілеї всевладної бюрократії в комуністами опанованих країнах і заявляє, що єдина альтернатива (заміна) для капіталізму й комунізму — це демократичний соціалізм. При кінці цього засідання обрано нового генерального секретаря Інтернаціоналу — Бернда Карлсона (Швеція). Конгрес Соціалістичного Інтернаціоналу дав нагоду провідним політичним діячам різних країн відбутися персональні розмови про міжнародну ситуацію і про загальне положення в світі.

Перед новим президентом Інтернаціоналу стоять великі завдання. Хоч на Конгресі не згадувалося про союз французьких соціалістів з комуністами, однак це серйозна проблема. Більшість партій Інтернаціоналу відкидає всякі проекти «єдиного фронту» з комуністами. Теж вступ до Інтернаціоналу деяких партій Африки й Латинської Америки ставить перед цією організацією нові проблеми.

В Женеві постановлено відбутися черговий конгрес Інтернаціоналу в Ванкувері (Канада) в 1978 році. Це показує, що Інтернаціонал прямує поширити обсяг своєї діяльності на інші континенти і не бути прив'язаним тільки до країн Європи.

Соціалістичний Інтернаціонал був заснований р 1864 в Лондоні групою емігрантів з європейського континенту. 1872 р. Інтернаціонал розпався через внутрішні спори. 1889 р. відновлено Інтернаціонал у Парижі, але в подіях першої світової війни ця організація занепадала. 1923 р. створено Соціалістичний Інтернаціонал на конгресі в Гамбурзі, але війна 1939 р. знову повела Інтернаціонал до руїни. Це показує, що Соціалістичний Інтернаціонал може діяти тільки в обставинах мира.

Слід згадати, що проф. Панас Феденко був єдиним учасником 13 Конгресу Соціалістичного Інтернаціоналу в Женеві, що був

делегатом на Конгресі Інтернаціоналу в Гамбурзі 1923 року. Українські соціалісти віддавна брали участь у конгресах соціалістичного Інтернаціоналу. Ще в 1872 р. відомий український соціалдемократичний діяч Сергій Подолінський був запрошений як гість на Конгрес Інтернаціоналу в Гаазі. Від 1904 року представники Української Соціалдемократії брали участь у всіх дальших конгресах Інтернаціоналу. Українська Соціалдемократична Робітнича Партія належала до партій-засновниць Соціалістичного Робітничого Інтернаціоналу на Конгресі в Гамбурзі 1923 року.

Українська Соціалістична Партія, створена 1950 р. через об'єднання соціалістичних партій Східної й Західної України, була представлена на конгресі Соціалістичного Інтернаціоналу у Франкфурті 1951 р., де був заснований нинішній Інтернаціонал. Після того делегати УСП брали участь у всіх 13 конгресах Соціалістичного Інтернаціоналу.

До Соціалістичного Інтернаціоналу належать партії, що стоять при владі в різних демократичних країнах. Тільки в 1975 р. соціалістичні партії дали в своїх країнах 16 прем'єрів. Доба теоретичних дискусій на конгресах Соціалістичного Інтернаціоналу минула. Соціалістичні партії в вільних країнах займаються практичною політикою, бо беруть на себе відповідальність за життя і добробут своїх народів. Але при тому соціалістичні партії дбають за перемогу демократичних ідей у тих країнах, що перебувають під диктатурами. Віллі Брандт виразно згадав на Конгресі в Женеві допомогу соціалістичних партій Португальській Соціалістичній Партії в її боротьбі проти замахів комуністів захопити владу в країні, що недавно збулася диктатури фашизму. Також еспанські соціалісти мають енергійну піддержку від партій Соціалістичного Інтернаціоналу в їх боротьбі за створення демократичного ладу в Іспанії. Через соціалістичні уряди Соціалістичний Інтернаціонал стає одним із найважливіших органів в міжнародній політиці.

На Конгресі Інтернаціоналу в Женеві промови провідника Португальської Соціалістичної Партії Маріо Соареша викликали особливий інтерес. Ця партія своєю боротьбою за демократію дала приклад відваги і відданості справі свободи народу. 50 років у Португалії панувала диктатура фашистів, яка держала народні маси в темряві. Політичні партії демократичного напрямку були в Португалії заборонені, преса була в руках фашистів. Соціалістичний рух там був знищений, були тільки окремі особи — прихильники демократичного соціалізму, між ними теж правник М. Соареш. Фашистівська адміністрація звеліла Соареша заарештувати, але мусіла випустити його на волю під натиском гострих

протестів партій Соціалістичного Інтернаціоналу. Мусів Соареш покинути рідний край і перебував на еміграції у Франції.

Бувши на волі на чужині, Соареш переконавав світову опінію, що режим диктатури в Португалії незабаром мусить завалитися і що ідеї демократичного соціалізму мають у Португалії певний ґрунт. 1972 р. з участю Соареша засновано на чужині з кількох осіб Португальську Соціалістичну Партію. Незабаром, у квітні 1974 р. упала в Португалії диктатура фашистів. Соареш з малою групою соціалістів негайно вернувся в рідний край і там натрапив на добре вимуштрований, дисциплінований, фанатичний апарат Комуністичної Партії. Комуністи діяли в Португалії тайно під диктатурою фашистів і привезли теж з еміграції організовані кадри та великі фінансові засоби, які їм щедро дарувала Москва.

Тому на початку, після упадку фашизму в Португалії, здавалося, що положення малої Португальської Соціалістичної Партії перед загрозою могутньої комуністичної організації було безнадійне. Але Португальські соціалісти впертою працею, сміливою пропагандою, політичною освітою громадянства здобули прихильність у народі і одночасно уміли створити бойовий партійний апарат і впливову пресу. Португальська Соціалістична Партія дала рішучу відсіч комуністам, що хотіли на місце диктатури фашистів створити свою партійну тиранію.

Бачивши збільшення сили Соціалістичної Партії, португальські комуністи, тому що тільки незначна меншість населення була їм прихильна, спробували силою захопити владу, але це їм не вдалося. Вибори до парламента 1976 року показали малі впливи комуністів у населенні Португалії. Демократичним шляхом до влади прийшла Соціалістична Партія з Соарешем як прем'єром. Так маселенька група соціалістів-емігрантів, що правильно зрозуміла інтереси й прямування більшості португальського народу, мала великі досягнення в своїй країні: створила велику партію, перемогла могутній комуністичний апарат і не допустила відновлення диктатури фашизму. Успіхові боротьби португальських соціалістів за демократію й соціалізм щиро помагали партії Соціалістичного Інтернаціоналу.

Делегація УСР привітала Віллі Брандта, нововибраного президента Соціалістичного Інтернаціоналу, і мала нагоду для дружніх зустрічей і розмов з президентами держав, провідними членами урядів і партій різних країн та з численними давніми й новими приятелями, як теж з бувшим і нововибраним генеральним секретарем Інтернаціоналу Гансом Янічеком та Бердом Карлсоном.

Після закриття Конгресу д-р Богдан Феденко був запрошений

на прийняття, яке влаштувала Женевська Соціалістична Партія для голів соціалістичних делегацій. Український представник мав при тому розмови з швейцарськими провідниками та з головами делегацій різних партій, що брали участь у Конгресі Соціалістичного Інтернаціоналу. Приємно було ствердити, що швейцарські соціалісти знають про діяльність Михайла Драгоманова та інших його співробітників, які були основниками українського соціалістичного руху і діяли в Швейцарії як емігранти в 80 роках 19 віку.

На Конгресі Соціалістичного Інтернаціоналу представники УСП мали розмови з делегатом Соціалістичної Партії Канади (Нова Демократична Партія) Давидом Люїсом, бувшим головою НДПартії і лідером фракції цієї Партії в парламенті в Оттаві. В розмовах виявлено різні питання, що мають вагу для обох партій.

Конференція Соціалістичної Унії Центральної і Східної Європи

Після Конгресу Соціалістичного Інтернаціоналу відбулася в Женеві 29 листопада Конференція Соціалістичної Унії Центральної і Східної Європи. Ця організація була заснована ще перед створенням Соціалістичного Інтернаціоналу 1951 р. Делегація УСП взяла участь у нараді президії Соціалістичної Унії 25. XI. 1976 р. та в конференції Унії 29 листопада. На цій Конференції д-р Богдан Феденко дав огляд подій в Україні від останньої конференції Унії, що відбулася в Відні 1972 року, та взяв участь у дискусії над різними актуальними проблемами політики Соціалістичної Унії. На голову Соціалістичної Унії переобрано Бруно Калнінша (Латвія), на секретаря — Вілема Бернарда (Чехословаччина).

ОГЛЯД КНИГ

«СССР — ДЕМОКРАТИЧЕСКИЕ АЛТЕРНАТИВЫ». АХБЕРГ, Західна Німеччина, 1976 р.

Цей збірник упорядкував Вадим Белоцерковський. У списку осіб, які помагали рішати «численні проблеми, що стояли на шляху» цього збірника, є також імена Богдана Кордюка та Івана Кошелівця, редакторів місячника «Сучасність» у Мюнхені. Збірник «Демократические Альтернативы» обстоює ідею демократичного соціалізму. (Власне, іншого соціалізму, як тільки основаного на демократії, ніколи не було й не буде). Своїм напрямом цей збірник відрізняється від реакційних публікацій, поширених серед російської давньої і «нової» еміграції.

Ми не бачили однак, щоб п. п. Кордюк і Кошелівець у своїй пресі показали себе сторонниками демократичного соціалізму. Правда, в «Сучасності» (Травень 1976 р.) передруковано статтю Симона Петлюри із Київського тижневика «Слово» 1909 р. Але редакція «Сучасности» побоюлася надрукувати повно, що «Слово» було органом Української Соціал-Демократичної Робітничої Партії, тільки «скромно» зазначила: «Орган УСДРП». Це скорочення свідчить, що редактори, виховані в душі тоталізму, органічно не переносять назви «Соціалдемократична партія» і тому вжили скорочення, котре не кожному читачеві зрозуміле. Тим більше, що ОУНівці вже «записали» Петлюру посмертно в свою партію...

Політичні ідеї визначних діячів і прихильників українського соціалістичного руху 19 і 20 віків — М. Драгоманова, І. Франка, М. Павлика, С. Подолинського, Л. Українки, М. Коцюбинського та інших — редакція «Сучасности» обминає. Зате славить усяких ОУНівських «героїв» та «ідеологів» фашизму, і діячів большевизму. Прим., у видавництві «Сучасність» вийшла р. 1972 книжка І. Кошелівця — «Микола Скрипник». Автор рівня большевицького комісара М. Скрипника з Жоржем Дантоном, оборонцем Французької Республіки проти реакційних монархічних держав за часів Великої Французької Революції 1789 року. Дантон був патріотом Франції, а Скрипник, на загад свого шефа — Леніна, — прийшов з московською «червоною гвардією» в Україну 1917—1918 р., щоб накинати нашому народові комуністичну тиранію.

Після смерті Д. Донцова 1973 р. «Сучасність» прихильно оці-

нила діяльність цього пропагатора фашизму. Ось деякі виписки із похвали Донцову, що була надрукована в «Сучасності» в травні 1973 р.:

Мовляв, на програмі ОУН (то була програма на 100 процентів фашистівська, списана з програм Муссолінія та Гітлера) «витиснене нестерте тавро його небуденної індивідуальности, його філософії, його проповіді боротьби проти ворога, жертвенности, самовідречення».

Отже виходить, що борці за незалежну й соборну Українську Народну Республіку, які своє життя й здоров'я поклали за волю України, мусіли б у борзописця Донцова, що все перебував у безпеці, учитися боротьби проти ворога, жертвенности, самовідречення... В цитованій статті «Сучасности» пишеться, мовляв, Донцов «створив велике й неповторне». І далі — риторичне питання:

«Хто має сумнів, що в ньому (в русі ОУН) є надбання політичної думки усього минулого України, отже і того, що створив Дмитро Донцов»? І до того додача: Донцов — «носіє ідеї безкомпромісного самостійництва»..., «виразник нового типу духової культури народу». Донцов — «здобув собі тривале місце в розвитку українського визвольного руху та в історії свого народу».

Шкода, що новоявлені «прихильники» демократичного соціалізму з редакції «Сучасности» не процитували із «Націоналізму» Донцова поради українцям «змести з дороги всі декадентські доктрини, ... всі ці лібералізми, демократизми, соціалізми»... Тоді було б ясно кожному, яким «богам» кланяється «Сучасність».

Ці факти примушують кожного демократа, необтяженого спадщиною фашизму та большевизму, ставитися з глибоким недовірям до «демократичного» й «соціалістичного» маскування редакторів «Сучасности». Що з того, коли редактори «Сучасности» й писарі Стецькової преси «викаблучуються» на неукраїнському форумі в «демократичній» і «гуманній» овечій шкурі, а в своїх публікаціях і промовах, призначених для українців, прославляють ідеологів і творців тиранських, нелюдських режимів?

В збірнику «Демократические Альтернативы» знаходимо поряд із статтями авторів, прихильних до демократії, цитати із «творчости» російських монархістів, фашистів та всяких запеклих великодержавних шовіністів — «правих» і «лівих». Дивно, що впорядник збірника не написав ніякого коментаря до тих людоненависницьких і антисемітських пасквілів: інший простодушний читач може подумати, що редактор збірника «Демократические Альтернативы» не знайшов аргументів, щоб вияснити всю ганебність писанини держиморд — «білих» і «червоних» —

та небезпеку, яка грозить від імперіялізму й великодержавного шовінізму демократичному та господарському розвитку і російського народу. Історик В. Ключевський розумів це, коли писав про російське територіальне розширення за царського режиму: «Держава напухала, а народ ставав жебраком» («Ніцал»).

Пильний читач

КНИГИ ВИДАВНИЦТВА «НАШЕ СЛОВО»

Панас Феденко: «СОЦІЯЛІЗМ ДАВНІЙ І НОВОЧАСНИЙ».

У цій книзі автор дає огляд соціалістичних ідей від найдавніших часів і до наших днів. Автор розбирає науково проблеми демократії і диктатури, дає критичну оцінку большевизму (комунізму) і описує ідеї й програми партій демократичного соціалізму, що стоять при владі та мають вплив у різних країнах вільного світу. В цій книзі читач знайде теж огляд соціалістичних ідей і рухів в Україні.

Ціна: в Німеччині — 10 марок; в Америці, Канаді, Австралії — 4 дол.; Франція — 20 фр.; Англія — 2 фунти.

П. Феденко: «ІСААК МАЗЕПА — БОРЕЦЬ ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ». Ціна: Америка, Канада, Австралія: — 4 дол.; Англія — 2 фунти; Німеччина — 8 марок; Франція — 15 фр.

П. Феденко: «УКРАЇНСЬКИЙ РУХ У 20 СТОЛІТТІ». Ціна: Америка, Канада, Австралія — 4 дол.; Англія 2 Фунти; Німеччина — 8 марок; Франція — 15 фр.

Василь Тирса: «НЕСМЕРТЕЛЬНА СЛАВА» (історична повість про гетьмана Петра Сагайдачного). Ціна: Америка, Канада, Австралія — 2 дол.; Німеччина — 3 марки; Англія — 1 фунт; Франція — 6 франків.

П. Феденко: «ВЛАДА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО В УКРАЇНІ». Ціна: Америка, Канада, Австралія — 1 долар; Німеччина — 2 марки; Франція — 4 фр.; Англія 1 фунт.

В інших країнах ціни за курсом нім. марки.

Гроші за книжки Видавництва «Наше Солово» посилати на такі адреси:

З Америки, Канади, Німеччини, Австралії та Нової Зеландії: Our Word, Bank-Konto Nr. 564744, Bayerische Vereinsbank, Isartorplatz, München, West Germany.

Із Англії: Our Word, Barclays Bank, Account NO. 20363898, 35 Notting Hill Gate, London, W. II, England.

Франція: Mr. Bohdan Fedenko, CCP 1013413, Paris, France.

З інших країн: Our Word, Bank-Konto Nr. 564744, Bayerische Vereinsbank, Isartorplatz, München, West Germany.

Листи й замовлення посилати на адресу: OUR WORD, Postfach 26, 8 München 26, West Germany.

Проф. д-р Панас Феденко

Чи можлива у нас вільна дискусія?

5 лютого 1977 р. я слухав у Мюнхені доповідь п. Слави Стецько про діяльність «Антибольшевицького Бльоку Народів» (АБН). Присутні почули від неї, в яких країнах Європи, Азії й Америки були з'їзди з участю АБН, які люди були на тих з'їздах і які резолюції були ухвалені.

Доповідачка нарікала на байдужість урядів західних демократичних великодержав до пропаганди, яку віддавна веде АБН. Зате вона широко описувала, які успіхи мав АБН у відсталих «феодальних країнах» (це її слова) Азії та Латинської Америки. Доповідачка часто згадувала, що на далекі подорожі потрібні гроші і закликала українців до жертвенності.

Після доповіді один із присутніх поставив питання: чи не краще було б гроші, які збирає АБН серед української еміграції, обернути на видання солідних наукових книг світовими мовами, замість витрачати їх на подорожі в далекі екзотичні країни, котрі не мають впливу на міжнародну політику. Аджеж відомо, що публікації АБН стоять на невисокому рівні. Вони пробують впливати на читачів пропагандними фразами. Однак політично освічені люди не люблять пропаганди, їм треба давати факти, а виводки вони роблять самі.

Коли прийшла до мене черга промовляти на тему АБН, то я насамперед висловив задоволення, що, здається, вже українські емігранти в Мюнхені починають улаштовувати прилюдні доповіді з дискусіями. При тому я згадав слова одного філософа, котрий писав: «Демократія — це дискусія». Бо в зударі думок, в дискусії, можемо пізнати правду.

Я зазначив, що напрям діяльності АБН зовсім *односторонній*, як і склад цієї організації. АБН і його ядро — ОУНБандери — з великою прихильністю ставиться до реакційних режимів і течій у світі. В пресі ОУНБ ширилася хвала режимам в Португалії, в Іспанії, в Греції і симпатії до різних деспотичних режимів в

Азії, та в Латинській Америці. Тепер три країни покинули режим диктатури. Тому, чи знайде АБН в урядових колах названих країн прихильність до своєї пропаганди?

Далі я сказав, що ОУНБ й АБН шукають прихильності до себе в демократичних і навіть соціалістичних колах вільних країн. Я назвав це двоїстою грою, якою радив користатися С. Бандера в статті, надрукованій в «Укр. Самостійнику» 5 лютого 1950 року. Я прочитав ці слова із статті Бандери:

«Починаючи від 1945 року, різні кон'юктуристи, роблячи з себе речників «демократизму», намагаються втягнути українську самостійницьку політику в таку ж саму гру в демократію, яка відбувається на міжнародному форумі... Справжнім мотивом того галасування про демократію не були дійсні потреби українського визвольного руху й українське ество, а безкритичне сприймання й нерозуміння того, що по суті діється в міжнародному житті, плитке бажання уподібнитися до зовнішнього світу, до актуальної моди».

Я пояснив, що С. Бандера вважав, що демократичний устрій є *противний* українському характерові («Сству»). Однак він дозволяв своїм партійцям уживати демократичної термінології в пропаганді на міжнародному форумі. Бандера писав у цій статті:

«Великого значення набирає розрізнення між властивою, повною програмою, на якій мобілізується і формується власні сили, і політично-пропагандною тактикою на окремих відтинках».

Таким чином, — казав я, — С. Бандера лишив непорушно диктатуру, «повну програму» своєї партії на внутрішньому форумі, а «на окремих відтинках» (в пропаганді для чужинців) допускав «демократичне» маскування. В такому дусі діє ОУНБ й досі сама і в АБН.

Далі я згадав телеграму Я. Стецька до президента Форда в жовтні 1976 року. Стецько підписався «як останній прем'єр-міністер вільної України» і вимагав, щоб Форд учинив «розвал російської імперії», бо інакше «український 50-мільоновий народ» буде вважати Америку за «нашого ворога і союзника Росії в гнобленні нас», («Шлях Перемоги», 24. 10. 1976).

Я назвав цю Стецькову телеграму примітивною, бо в світі добре знають, що під німецькою окупацією *не було* ніякої «вільної України». Нові держави творяться в революціях і через міждержавні війни. Чи може американський уряд викликати революцію в ССРСР? Чи схоче Америка почати війну з Росією, коли така війна стала б війною атомовою і була б катастрофою для всього світу?

Шум, який робить АБН на міжнародному форумі, я назвав

непрактичним: віча, зїзди, демонстрації, які учиняє АБН в різних країнах, нашому народові не допоможуть. Рішальне слово будуть мати керівні особи демократичних великодержав, а до них, як казала доповідачка, АБН не має доступу.

Я згадав при тому, як чеський емігрант в час першої світової війни (1914—1918) проф. Т. Масарик діловими аргументами здобув прихильність американського президента Вілсона та урядів Англії і Франції і вони помогли розвалити Австро-Угорщину і створити незалежну Чехословаччину. Масарик і його співробітники не робили ніякого «шуму», діяли обережно, дискретно.

Далі я казав, що АБН і ОУНБ роблять велику шкоду тим українцям, які за сміливі слова критики диктаторського, гнобительського режиму мучаться в тяжкій неволі в СРСР. Аджеж преса ОУНБ твердить, що відважні противники диктатури в Україні виконують завдання, які приходять з-за кордону. Це поміч посіпакам із комуністичної поліції. Стецькова пропаганда за «всенаціональне повстання» в Україні — це безвідповідальна писанина, яка дає привід органам терору ще дужче знущатися над нашим народом.

ОУНБ виступає в світі іменем України, хоч не має на це ніякого уповноваження. Навіть з одноіменними двома партіями ОУНБ не має ніякого зв'язку і хоче створити своє «представництво» при Об'єднаних Націях... На спроби монополізації українського політичного життя на чужині партією Бандери нарікали й інші учасники дискусії.

Я зазначив, що делегація Української Соціалістичної Партії була на Конгресі Соціалістичного Інтернаціоналу в Женеві в листопаді 1976 р., де взяли участь 14 дійсних і бувших прем'єрів різних демократичних держав. Делегати УСП мали розмови з впливовими учасниками Конгресу і представили меморандум про ситуацію в Україні. Але Українські соціалісти не роблять крику й галасу, бо то не псміч нашому поневоленому народові.

С. Стецькова згадала розчулено, що на яксьмусь з'їзді АБН почула від якогось негра, що він прихильно ставиться до України, і за ці слова вона хотіла його поцілувати... Питання: чи такі сентиментальні вибухи ведуть до політичних успіхів?

Деякі дискусанти промвсвляли не на тему, і пробували похвалитися своїм патріотизмсом і навіть робили мені закиди за те, що я не був в УПА... Відомо: коли декому бракує аргументів у дискусії, то тоді люди махають паперовим мечем свого патріотизму. З ними зайва дискусія. Хіба згадаю слова Олега Шуляка (це псевдсним О. Штуля), котрий писав 1947 року про га-

небні братовбивства членами ОУНБ в повстанському русі від 1943 року:

«Це найжахливіша трагедія наших останніх кривавих років. Це компромітація і пролитаї крові і визвольної боротьби в цілому». («В ім'я правди. З історії повстанського руху в Україні». Роттердам, 1947).

4 лютого я був на доповіді д-ра А. Фіголя. Він мав тему — *політичну консолідацію української еміграції*. В дискусії я сказав, що єдиний шлях до консолідації веде через відречення деяких груп від Дм. Донцова і його фашистської проповіді. Як ворог демократії, Донцов радив українцям «змести з дороги всі декадентські доктрини..., всі ці лібералізми, демократизми, соціалізми». («Націоналізм»). Коли нема спільної демократичної платформи, то настає громадянська війна між претендентами на єдиновладу.

Одна учасниця дискусії докоряла мені за критику Донцова: мовляв, він умер, то не годиться його критикувати, бо вона від Донцова багато навчилася... Виходить із того, що дозволено криткувати мертвих — Хмельницького, Мазепу, Петлюру, Драгоманова і т. д., але Донцов — «недоторканий», він стоїть поза критикою! Той Донцов, що в своїх статтях між двома світовими війнами хвалив «залізну руку» Пілсудського, що учинив погром в Західній Україні в 1930 р. Він видав у Львові похвальну біографію Гітлера та радив українцям створити у себе партію, подібну до «гітлеризму».

Пишеться в пресі української еміграції багато про «консолідацію». Але автори статей часто забувають, що консолідація, згідна праця різних груп *можлива тільки на платформі демократії*. Натомість бачимо, як одна партія, на чолі з «вождем», хоче мати «монополію» в українському суспільстві, хоче диктувати всім свою волю і кличе громадян жертвувати гроші для своїх партійницьких цілей. *Це шлях до руїни громадського життя.*

АВН-ОУНБ, виступаючи в світі іменем українського народу, не здобуде прихильності до української справи в демократичних колах світу, бо реакційні ідеї й «подвиги» Я. Стецька та його однодумців уже відомі. Нічого не допоможе надягання демократичної маски на зовнішньому форумі, як радив С. Бандера.

Поки у наших «вождистів» Донцов залишається авторитетом, хоч він до кінця свого життя проповідував фашизм, розмови про «консолідацію» залишаться пустими фразами. Подібне бачимо в деяких комуністичних партіях поза Советським Бльоком: вони заявляють про свою згоду з демократичними ідеями. Однак вони визнають також авторитет Леніна, який учив, що треба

творити режим диктатури, владу, «необмежену ніякими законами, що спирається буквально на фізичне насильство». Тому, поки комуністи не відречуться від «ленінізму», неможливо вірити їхнім деклараціям, що вони стали «демократами».

Після доповіді С. Стецькової вона пояснила на запитання, які українці поза ОУН належать до АБН: виходить, що теж група так зв. гетьманців, яка визнавала за свого вождя Данила Скоропадського. Щоб присутні знали, яких союзників має ОУНБ в АБН, я згадав, що гетьманці були в тісному зв'язку з режимом Гітлера. Про це писав у своїй книзі бувший президент Сенату Вільного Міста Данціг (Гданськ) Герман Раушнінг у книзі, що вийшла в Лондоні 1942 р. під назвою «Творці Руїни» (Makers of Destruction). Раушнінг був противником воєнних плянів Гітлера і тому покинув Данціг і переїхав в Англію ще р. 1936. В своїй книзі Раушнінг описує, як до нього в Данцігу приходив Данило Скоропадський, з рекомендацією від міністерства в Берліні.

Данило Скоропадський *«запропонував мені уживати його зв'язків у Лондоні для цілей нацистичної пропаганди... Деякі з його людей залежали від регулярних субсидій»* (від німецького уряду).

Коли я згадав про цю агентурну службу гетьманців для режиму Гітлера, то в залі учинився шум, і чути було погрози фізично розправитись зі мною. Мене це не злякало, але предсідник не вважав за свою повинність забезпечити порядок, видалити бешкетників із залі і уможливити вільний обмін поглядів та інформації. Навпаки, предсідник дозволив своїм однодумцям прославляти Бандеру, як «демократа», у якого я мав би вчитися «демократизму»...

Після цього я подумав: далеко ще деяким українським емігрантам, зараженим теоріями фашизму, до розуміння правил демократії, яка гарантує вільну інформацію й критику, коли ці, запаморочені своїми «вождями», не мавши доказів, всупереч фактам, хочуть залякати критиків їхньої шкідливої діяльності фізичною розправою.

Щодо оцінки виступів ОУНБ-АБН на міжнародному форумі, то шкода грошей, змарнованих на цю метушню. До цього приходяться слова з оповідання М. Квітки-Основ'яненка:

«Пропали свічки, пропали й гроші за свічки!»

Бо свої «свічки» верховоди ОУНБ-АБН ставлять перед вождями диктаторських режимів, від яких не можемо сподіватися нічого доброго для України.

Іван Франко розумів велику вагу солідарности, згоди в укра-

їнському народі і показував шлях до цього: *свідомість і свободу*. Він писав до земляків:

«І бажаю, щоб ви згідно,
спільно, свідомо, вільно
йшли до спільної мети»!

На жаль, є серед української еміграції руйнівні елементи, що діють наперекір заповітам Великого Каменяра, бо ставлять інтереси й вигоди своєї партії *над усе*.

Така «патріотична політика» стоїть на перешкоді нормальній організації українського суспільства на чужині, вона шкодить і визвольній справі українського народу, скільки б не творили «визвольних фронтів» ватажки ОУНБ на чужині. Монополістичні, диктаторські заходи ОУНБ, що самозванно виступає «іменем України», орієнтація цієї партії на реакційні сили в світі викликають у демократичних колах різних країн настрої, що шкодять інтересам поневоленого українського народу.

ПРОЧИТАВШИ,

ПЕРЕДАЙТЕ ВАШИМ ПРИЯТЕЛЯМ!

ПРАВДА ПЕРЕМОЖЕ

ФАЛЬШИВУ ПРОПАГАНДУ!

Адреса:

OUR WORD
Postfach 26
8000 München 26
West Germany

Remarks on Modern History

By Dr. Panas Fedenko

Professor at the Free Ukrainian University
Munich, Germany

March, 1977

The so-called Antibolshevist Block of Nations (ABN) held many conferences in many countries after the end of the Second World War. What does that Block represent?

Its chairman is Jaroslav Stetzko, the leader of the "Organization of Ukrainian Nationalists" (OUN). The other members of the ABN are similarly oriented. Their political impacts are just as doubtful as the alleged attractiveness of their nationalist ideology, when it comes to refugees from Estonia, Latvia, Lithuania, Belorussia, Bulgaria, Rumania, Hungary, etc. Among them all, it is only the Stetzko's OUN that has considerable sums of money at its disposal. The ABN would die a natural death without the OUN's support.

Organized in Vienna, in 1929, OUN was heavily supported by the German Abwehrdienst from the start (P. Leverkuehn, "German Military Agency", London, 1954). Poland was the principal target of the OUN's operations. The great majority of its members was recruited in the Ukrainian territories dominated by Poland, prior to 1939, where the OUN literature was being published alongside the publications in foreign countries. Ideology, tactics, morals of German Nazism and Italian Fascism were adopted by OUN. Eugene Konovaletz, ex-officer of the Ukrainian army which fought Russia and Poland, in 1917—1920, was the leader of OUN.

The OUN's „Weltanschauung" may be illustrated by the following quotations from the "Ukrainian Nationalism" (in German), published in Prague, in 1939:

"The prime indication of a healthy community is the leader-followers relationship. The leader (der Führer) is the best member of the community, the first one to advance and to issue orders. The followers see him as the incarnation of their own desires which ascend from the depths of their souls" (p. 80).

The OUN wanted to breed a human prototype who was to seize power in Ukraine:

"Hardness and intolerance, alertness and resoluteness of will, courage to say 'yes' or 'no', these are the requirements of the elect who will grasp the steering wheel of the Ukrainian history. Their task is to equip the folk with clearly defined truths rather than with arguments. There is no place for half-truths and uncertainties in the Ukrainian Revolution. *Nation, Sovereignty, National Revolution* are sacred concept which must be defined precisely and understood thoroughly in the Ukrainian Revolution. "Objective" intellectuals and professors of political science who rebuke such "one-sidedness" are of no concern to us... Our task is to seize and to keep the power. Tough fight, losses, sacrifices will be needed for the attainment of that goal. Healthy nerves, callousness, ability to gamble for "all or nothing" will be needed in that great game. Actual seizure of the power will be the only thing that counts. People will be judged solely by their ability to fight and to exercise the power they won.

In the Ukrainian rebellion to come, many leaders of the revolutionary cadres will rise "from the bottom up" inevitably, from the healthy Ukrainian stock, upright, unspoiled by dubious cultural influences. Such leaders will be the Ukrainian who live in villages or work in factories or shops. They will determine the character of the National Revolution" (p. 92).

The OUN rejects democracy, in principle, and ridicules "the outmoded liberal- socialist-democratic psychosis which enveloped Europe in the 19th century" (p. 105).

Fascism is acclaimed by the OUN as "the ideal social order". "State syndicalism is the ideal of the Ukrainian Nationalism". No other parties will be tolerated by the OUN dictatorship.

"Armed rebellion of the Ukrainian nation against its oppressors will be the decisive phase of the revolution, the phase wherein the future course and the end will be predetermined"... "Ukrainian nationalism creates its constitution on the basis of the National Dictatorship". "The Dictatorship bars the access of any other party and interests to the national leadership" (p. 105).

"The Head of the State is the leader of the state and of the nation. The Leader of the nation derives his rights not from any constitutional law, but from confidence in his own personality. He represents the state's might in domestic and foreign affairs. He is entrusted with supreme power, endowed with full responsibility for the ultimate decisions".

Worshippers of the dictatorship were reserving that place of honour for Konovaletz, the leader of the OUN. Konovaletz was on friendly terms with Admiral Canaris, Chief of the German Intelligence Service. Konovaletz was killed by a Soviet agent in May, 1938.

The OUN ideology defied all morals in political life. The OUN members had to memorize the "Decalogue of Ukrainian Nationalists". The

decatalogue's 7th commandment ran: "Never hesitate to commit even the greatest crime for the Cause". The OUN propagandists were influenced by Dmytro Dontsov, the Ukrainian theoretician of fascism, who said, among other things: "Every great idea is irreconcilable, uncompromisable, brutal, fanatical, amoral" ("The Nationalism", Lemberg, 1936, p. 224).

Other OUN propagandists were repeating:

"Nationalism is not to be hampered by any commandment of justice, compassion, humanity". OUN theoreticians were dreaming of creating a "Ukrainian nationalist religion".

Shortly after its foundation, the OUN began to terrorize its opponents. Ivan Babiy, headmaster of the Ukrainian gymnasium in Lemberg was shot by a pupil, member of OUN, July 25, 1934. The OUN crimes were condemned by Andrew Szeptycky, Metropolitan of the Ukrainian Catholic Church, in his message:

"If you want to kill everyone who is against your activities, you will have to kill all professors, all pedagogues who work for the good of the Ukrainian youth, all parents of the Ukrainian children, all teachers, all headmasters, all politicians, all involved in social activities".

After the death of Konovaletz, the OUN was split into factions: a) Andrew Melnyk's, the successor of Konovaletz, and b) Stepan Bandera's, who mutinied against Melnyk in 1940.

Hitler's support was expected by Banderists as well as by Melnykists, by way of promotion of the Ukrainian national aspirations and in the belief that the Nazis would confer political power on their Ukrainian adherents. S. Bandera, together with his deputy, J. Stetzko, rushed from Cracow to Lemberg immediately, to the city which was already occupied by Germans, where he proclaimed independence of the Ukrainian state, as of June 30, 1941. This curious document contains the following statements:

"The newly established Ukrainian State will maintain intimate ties with the National-Socialist Germany which is now installing the new order in Europe and in the entire world under the guidance of Adolf Hitler, the Führer".

S. Bandera, the self-appointed "Führer of the Ukrainian People", gave the title of "Prime Minister of Ukraine" to Stetzko, his friend. Bandera and Stetzko ordered the freshly organized "Security Service" to liquidate every opponent of their "government" so as to eliminate all competition by the other faction of the OUN.

Bloody fights between the two OUN factions continued during the German occupation of Ukraine.

Hitler showed no interest in the Ukrainian State. He simply wanted Ukraine as a colony of the Third Reich. By Hitler's order, Bandera, Stetzko, Melnyk, et al., were arrested as leaders of the contending factions,

incarcerated, and then removed to Berlin. "An honorable imprisonment", says John Armstrong, an American professor, in his "Ukrainian Nationalism" (New York, 1955, p. 83).

After the war, Bandera and Stetzko resumed their activities, as party leaders, proclaiming themselves as "heroes and martyrs of the Ukrainian resistance to the Nazi regime". Their totalitarian ideology remained unchanged, but they adopted new methods of propaganda, calling themselves democrats in their foreign language publications. However, in Ukrainian newspapers and books intended for Ukrainian audiences, Bandera and Stetzko were broadcasting the old fascist slogans against democratic ideas, against free institutions. Bandera's OUN even owned a Ukrainian editing office at the Madrid Radio station in Franco's Spain, for propaganda of reactionary ideas in Ukrainian language. Bandera's directive to his party was:

"Since 1945, many opportunists, so-called preachers of "democratism", have been trying to adapt the Ukrainian liberation movement to democratic rules of the game which is played on the international stage. The real motive of such screams for democracy is the longing to imitate the ideas, fashionable in the outside world, rather than a genuine concern for the Ukrainian movement and the national character of Ukrainians", ("Ukrainian Samostiynik", a weekly, Munich, Feb. 5, 1950).

Bandera was killed by a Soviet agent in Munich, in 1958. His political directives were implemented faithfully by his party, with Stetzko in the foreground. Stetzko's Ukrainian press, so active in many countries, is campaigning against democratic systems and glorifying dictatorships (except the communist ones). After 1945, OUN re-published the Dontzov's books (issued originally in Lemberg before the Second World War), in order once again to poison the mind of Ukrainian readers with the fascist propaganda therein.

After the opening of the Center of Ukrainian Studies at the University of Harvard, U.S.A., one of the Stetzko's newspapers offered the following advice to Ukrainian scholars at the Center:

"There are certain socialists, federalists who must have no access to the research activity in the Center. There is no such thing as apolitical science and there never was" ("Shlah Peremohy" ("Road to Victory") in Stetzko's OUN weekly, Munich, Oct. 24, 1971).

Stetzko and his adherents are waging a vicious propaganda campaign throughout the free world which does a great damage to the opponents of the communist regime in Ukraine. The OUN press creates the impression that these opponents and critics of the communist regime have the same ideals and the same ideology as the OUN who was the inculcator thereof. Stetzko himself asserts repeatedly, in his speeches and writings, that Ukraine will be liberated "under Bandera's banners"...

Such declarations by the OUN leaders provide the KGB with most welcome excuses for stepping-up their persecution of Ukrainians. In vain do the victims protest against the OUN provocations. The KGB judges should be grateful to the OUN chiefs.

As to Stetzko and his party, they amass the donations of naive people, in many countries, for their alleged liberation struggles. The OUN continues successful in leading these people and the free world astray, fleecing those who take the OUN's "democratic" pronouncements seriously. The OUN's totalitarian ideology and hypocrisy should be recognized by the free world at last and their notorious activities should be dealt with accordingly.

Address:

OUR WORD
Postfach 26
8000 München 26
West Germany

